

Bak statsmannens maske

*En studie av Christian Magnus Falsens
Norgeshistorie*

Peter Sebastian Hatlebakk

Masteroppgave i historie

UNIVERSITETET I BERGEN

Februar 2015

Bak statsmannens maske

I *Kongespeil* – en Hakon og en Sverre
Og deres Lige her, o Norske Drot!
Du seer – og seer hvad selv Du monne være,
Et Værn for Norges Odel, Frihed, Ære,
En Dødsens Skræk for fiendtlig Vold og Spot.¹

¹ Åttende vers av Falsens dedikasjon, «Til Kongen».

© Peter Sebastian Hatlebakk

2014

Bak statsmannens maske. En studie av Christian Magnus Falsen *Norgeshistorie*

Peter Sebastian Hatlebakk

<https://bora.uib.no/>

English summary

In this study, I analyze the main historical work of the «Father of the Norwegian Constitution», Christian Magnus Falsen's (1782-1830) *Norgeshistorie*.

The *Norgeshistorie*, published in 1823-4, is Falsen's main historical and literary work, and the first «History of Norway» written after the country became independent in 1814. It was damned by the faint praise of Peter Andreas Munch in the early 1850s, and has received scant attention ever since the influential historian of the Norwegian Historical School published his own work on the history of Norway. To the extent that there has been a scholarly reception of the work, it has been understood as a stylistically elegant piece based on weak methodology, written by a brilliant man who failed to achieve his potential, and a romantic tract which added nothing to the late Danish-Norwegian 18th century classicist historiography. The tensions inherent in this view are obvious. My point of departure was to attempt to situate Falsen between classical republicanism and German romantic idealism, as Falsen is known to have read political theorists and historians in both schools.

I found that while *Norgeshistorie* is built up as a narrative history, its emphasis is on statecraft and the mechanics of political power, as opposed to the actual course of Norwegian history. I demonstrate that Falsen selectively uses sources drawn from a fairly wide range of historians to create a narrative of Norwegian decline and fall in the Middle Ages. The main driving force in Falsen's *Norgeshistorie* is the statecraft of kings, queens, *Odelsmenn* and ecclesiastical princes, which plays out beneath a superstructure consisting of the paradigmatic shift in popular virtue from paganism to Christianity. As a consequence, I argue that Falsen's four-volume history should be judged as a subtle work of political theory, a rather late *Speculum of Princes*, not as a history – which on close inspection is what Falsen declares to be his intention in his dedicatory poem and introduction. Certain words in Falsen's vocabulary recall German idealism, but the main concepts and didactic nature of Falsen's tract are firmly entrenched in classical learning, and draw particularly on Cicero. While the work is ambiguous and merits further study, the configuration of classical commonplaces on the statesman and popular virtue in *Norgeshistorie* indicate, surprisingly, that Falsen's virtue was pagan, and his statecraft Machiavellian.

Forord

Først og fremst vil jeg takke førsteamanuensis i historie Arne Solli. Han har veiledet denne oppgaven. Vi har ulike analytiske antenner og erfaring med ulikt materiale; kanskje nettopp derfor har jeg lært svært mye av ham.

Jeg vil også rette en varm takk til professor i rettsvitenskap Jørn Øyrehagen Sunde. Han har veiledet meg i annen sammenheng, og har gitt råd om beslektet tematikk. Det har jeg har jeg dratt veksler på i denne sammenheng, selv om han ikke har kjent til dette arbeidet.

Erik Moe-Nielsen og andre ved Spesialsamlingene ved Universitetsbiblioteket i Bergen har gitt heroisk bistand og utvist stor tålmodighet over lang tid.

Ellers må jeg takke en rekke gode hjelpere for faglige innspill, interesse og forbilledlighet: Anne-Hilde Nagel, Tore Grønlie, Jan Heiret, John Wilhelm Flattun, Gunnar Skirbekk, Sverre Bagge, David Hebert, Ole-Jørgen Johannessen, Anders Kristian Strand, Alf Tore Hommedal, Gunnar Winsnes Knutsen, Gjert Vestrheim og Arild Linneberg, for å nevne noen.

Universitetet og Høgskolen i Bergen er steder man får gode og velvillige innspill på tvers av fagmiljøer bare ved å banke på en kontordør eller sende en epost.

Jeg har også hatt uvurderlig nytte av faglige samtaler med medstudenter, så jeg vil takke jusstudent Knut Knapskog, litteraturviter Sofie Marhaug, musikkstudent Frode Skag Storheim og mine medstudenter i Seminargruppe for tidlig moderne tid ved Universitetet i Bergen.

Jeg vil erindre min tidligere foreleser i politisk teori, Janet Coleman, nå emeritert professor ved the London School of Economics. Hun vekket min interesse for den klassisk republikanske tankestrømningen allerede i min første studietid. Uten hennes særdeles grundige og interessante ex.phil.-seminarer er det tvilsomt om jeg ville blitt fenget av denne tematikken.

Endelig må jeg takke for uvurderlig støtte fra venner og familie, mine foreldre især.

Uten dere ville prosjektet ikke latt seg gjennomføre.

Naturligvis er alle feil og misforståelser mine egne; og dem blir det en god del av.

Innholdsfortegnelse

1	Innledning.....	1
1.1	Tema og problemstilling.....	1
1.2	En vårlig duftende problemstilling	3
1.3	Forskningshistorikk	6
1.4	Kildeutvalg	11
1.5	Metode.....	13
2	Falsens erfaringsunivers	16
2.1	Teorigrunnlag	16
2.1.1	Sadeltiden – den romantiske historieskrivingens gjennombrudd.....	16
2.1.2	Mellom klassisisme og romantikk: to typetilfeller.....	18
2.1.3	Klassisk republikanisme.....	21
2.2	Et klassisistisk skolesystem	25
2.2.1	Det klassisistiske og skolen.....	25
2.2.2	Eidsvollsmennenes skolegang.....	26
2.2.3	Grunnlovsfedrens latinskolereform.....	29
2.3	Klassisk retorikk.....	33
2.3.1	Klassisk retorikk som normbærer og analyseredskap	33
2.3.2	Topikken – det retoriske sannhetsprovet.....	36
2.4	Tyranttoposet – og to tyranner.....	38
2.4.1	Et romersk tyranttopos	38
2.4.2	En tyrann fra <i>Norgeshistorie</i>	41
2.4.3	Tyrannmordet og klassisk republikanisme.....	44
3	Falsens <i>Norgeshistorie</i>	46
3.1	Falsens argumentasjonsmåte	46
3.1.1	Kvaliteten på Falsens tekst.....	46
3.1.2	Periodisering og struktur i Falsens <i>Norgeshistorie</i>	46
3.2	Falsens heltefortellinger	48
3.3	Falsens analytiske utsagn.....	50
3.4	Falsens hensikt med å skrive <i>Norgeshistorie</i>	53
4	Falsens kildebruk.....	58
4.1	Falsens ordnende kriterium, «Rimelighed».....	58

4.1.1	«Rimelighed» og statsmannens «Charakter»	62
4.1.2	Falsen og Snorre.....	64
4.1.3	Hvilke historikere er det Falsen sammenligner?	67
4.2	Etnografi, lingvistikk, topografi – og «Sæder»	68
4.2.1	Den romerske og den nordiske forhistorien	70
4.2.2	Etnografi og topografi igjen	74
4.2.3	Falsens overbygning: «Sedene» og historiens «Aand».....	75
4.3	Noen konkluderende refleksjoner om Falsens kildebruk	78
4.3.1	En strøtanke om Falsens «Rimelighed»	80
4.3.2	Konklusjon om Falsens kildebruk.....	81
5	Falsens historiske modell	83
5.1	Om folkets «Sæder»	83
5.1.1	To tyranners ulike sjebne	83
5.1.2	Den kristne «Tidens Aand».....	85
5.1.3	Falsens hedenske dyd	86
5.1.4	Folkets dekadanse	88
5.1.5	Folkets dyd og politisk handling	89
5.1.6	Borgerlig religion – og en retorisk religionsstifter.....	90
5.1.7	Falsen om kirkefyrsten	92
5.2	Om statsmannens «Charakter»	92
5.2.1	En påminnelse	92
5.2.2	Falsens teori om statsmannens politiske handlinger	93
5.2.3	Statsmannens moralitet: «Lidenskab» og selvtukt	93
5.2.4	Statsmannens psykologi: «List» og «Magt»	94
5.2.5	Moralitet + psykologi = statsmannskunst	96
5.2.6	Nærmere om maktens <i>modus operandi</i>	97
5.2.7	Cicero og Falsen om statsmannen.....	99
5.2.8	Falsens og Hakon Jarls statsmannskunst.....	102
5.2.9	Maskefall	106
5.3	Oppsummering av Falsens historiske modell.....	107
5.3.1	Falsens historiske modell, som liste.....	108
5.3.2	Falsens historiske modell, skjematisk	109
5.3.3	Test av modellen	112

5.3.4	Noen avsluttende kommentarer, særlig om «Aand»	113
6	Konklusjon: den klassiske republikaneren Falsen	119
	Bibliografi	125

1 Innledning

1.1 Tema og problemstilling

«Den Mand maa være umaadelig flittig og arbeide med en forunderlig Lethed», skrev Claus Pavels i sin dagbok, da han i 1820 ble fortalt at Christian Magnus Falsen arbeidet med en Norgeshistorie i fire bind.² Falsen skrev en nærmest endeløs strøm pamfletter, taler, lovutkast og dommer – og selv drikkeviser og minst to teaterstykker. Han hadde også en omfattende historieproduksjon, først og fremst av det første historieverk om norsk historie etter 1814, *Norgeshistorie under Konge Harald Haarfager og hans mandlige Descendenter samlet og udgivet af Christian Magnus Falsen*. De to første bindene ble utgitt i 1823, de to neste året etter. Dette verket begynner med den «Ynglingske Families» tidligste tid i Norge, «Omtrent i det syvende eller ottende Aarhundrede efter Christus», og slutter med personalunionen med Sverige, selvstendighetstapet i 1319.³

Christian Magnus Falsen har stort sett blitt avskrevet som selvstendig historiker fordi han etter eget utsagn i stor grad bygger på andre, først og fremst Snorre, men også Tormod Torfæus (1636-1719) og Gerhard Schøning (1722-80). I den utstrekning historieverket hans har blitt lest av senere historikere, er det som del av kortere biografiske studier. Falsen avfeies som en romantisk, nasjonsbyggende myteskaper, og settes i kontrast til kildekritiske historikere som P. A. Munch og Rudolf Keyser – i den grad han omtales overhodet i norske historiografiske fremstillinger.

Hvorfor er Falsen likevel interessant som historieforfatter?

For det første er Falsens historieskrivning interessant i seg selv. Den foregående generasjonens historikere – Rahbek, Suhm, Schøning – har fått noen oppmerksomhet fra norske litteraturvitere og historiografer. Den etterfølgende generasjonen, som tallet Munch og Keyser, har fått langt større oppmerksomhet og blitt tildelt rollene som grunnleggere av den norske historiske skole.⁴ Norske historikere fra Falsens samtid har ikke blitt viet særlig

² Sitert fra Einar Østvedt, *Christian Magnus Falsen; Linjen i hans politikk*, s. 391.

³ Christian Magnus Falsen, *Kongeriget Norges Historie under Harald Haarfager og hans mandlige Descendenter*. Bind 1. (Jacob Lehmann, Christiania: 1823), s. 5. Heretter siterer jeg de fire bindene med bindnummer og sidetall alene, i dette tilfellet «Falsen I, s. 5». Andre tekster av Chr. Magnus Falsen siteres fullt.

⁴ Se f.eks. Ottar Dahl, *Op. Cit.*

interesse fra akademisk hold, og Falsen var den i særstilling mest ambisiøse og mest leste iblant dem. Falsens *Norgeshistorie* er det første fullendte forsøk på et overblikk over Norges historie som selvstendig stat i sin helhet siden Ludvig Holberg, og det første skrevet i det selvstendige Norge.⁵ Falsen skal ha vært den mest leste norske historieskriver mellom Holberg og P. A. Munch,⁶ og det er i seg selv en grunn til å lese ham på nytt.

For det andre var Falsens tid en brytningstid for historieskrivningen. Den filosofiske, klassisistiske historieskrivningen i opplysningstiden holdt antikken frem som en kilde til praktisk erfaring for statsmenn. Historien var «magistra nostrae vitae», vårt livs lærer, i en mye brukt frase fra Ciceros avhandling om offentlige tillitsverv, *de Officiis*. Denne idéstrømningen holdt frem en drømmevisjon av en balansert romersk republikansk forfatning, med klare forventninger til det allmenne gode og til statens tjenere, tuftet på komplekse dydsfilosofisk modeller. Historiens lærdommer var kanskje vanskelig å erverve seg, men den var universell og evigvarende. Gjennombruddet for den tyske romantikken og idealismen, Grimm-brødrenes folkloristikk og napoleontidens gryende nasjonalisme gav støtet til en annen, mer litterær historieskrivning. For romantikerne var fortiden mye fjernere – fortiden var først og fremst interessant som et tilbakelagt stadium som kunne inspirere eller forklare det unike ved den språklig enhetlige nasjonen.

I Falsens levetid var historieskrivningen med andre ord på vei fra det universelle, klassiske, felleseuropeiske, til det partikulære, sted- og tidbundne og nasjonale. Det fikk en rekke konsekvenser for valg av vokabular, tematikk og analyse hos historieskriverne. Paradigmeskiftet i historieskrivningen var godt på vei i Falsens levetid. Francis Bull, som laget en oversikt over henvisningene i Falsens pamfletter og taler, påviser at Falsens omfattende lesning inkluderte både typiske «klassisistiske» og «romantiske» historieforfattere.⁷

Derfor kan Falsens historiesyn være interessant som en inngangsportal til tenkningen i generasjonen av 1814. Den kan kanskje kaste lys over Falsens politiske ideologi. Falsens store litterære produksjon befester hans stilling som en av de fremragende menn i generasjonen av 1814. Nærmest hele forfatterskapet er historisk informert og rommer

⁵ Merk: Schönings forsøk på en *Norgeshistorie* ble ikke slutført, da han døde halvveis gjennom tredje bind, på Olaf Trygvessens tid.

⁶ Østvedt, s. 390 flg.

⁷ Francis Bull, «Christian Magnus Falsens Læsning» i *Historisk Tidsskrift*, 5. række, 1. Bind, (Kristiania: 1912), s. 93 flg.

historiske argumenter. Den store samlingen av upubliserte historiske manuskripter i Bergens Museums arkiv røper at Falsen tenkte og arbeidet historisk store deler av sitt relativt korte liv.

1.2 En vårlig duftende problemstilling

Den norske litteraturhistorikeren Francis Bull skrev en rekke historiografiske studier, både av Holberg og av andre 1700-tallshistorikere. Disse er fortsatt av betydning for samtidens historiografer,⁸ for Bull var ofte en grundig forsker som kjente den norske litterære produksjonen fra slutten av 1700-tallet svært godt.⁹

I sitt oversiktsverk over norsk litteraturhistorie fra reformasjonen til 1814, avskriver Bull Falsens historieskriving med et par knappe setninger.

Hos Christian Magnus Falsen lå den historisk-romantiske tankegang på bunnen av hans arbeid. Over vår konstitusjons tilblivelseshistorie er det **en vårlig poetisk stemning og en duft av romantisk historieoppfatning som måtte virke gripende på ethvert norsk-patriotisk og poetisk gemytt.**¹⁰

I en eldre artikkel om Falsens lesning, skriver rett nok Bull at Falsens historiesyn er preget av det 18. århundres danske opplysningsfilosofer. Her formulerer imidlertid Bull seg uklart, og avgrensner kanskje bemerkningen til pamflettene, og til å gjelde Falsens syn på odelsretten.¹¹ Helt gjensidig utelukkende er heller ikke disse standpunktene. Bull skriver for lite om Falsens historieskriving til at vi egentlig kan si at vi kjenner analysen hans; men den klare formuleringen i det siterte avsnittet ovenfor er svært iøynefallende ved at den omtaler Falsens *romantiske historieoppfatning*. Den er utgangspunktet for min problemstilling.

⁸ Se for eksempel Håkon Evju. *Ancient Constitutions and Modern Monarchy. Historical Writing and Enlightened Reform in Denmark-Norway, c. 1730-1814*. Doktoravhandling ved Humanistisk fakultet. (Universitetet i Oslo: 2014). Evju siterer Bull med jevne mellomrom.

⁹ Av Bulls historiografiske produksjon, se for eksempel *Ludvig Holberg som historiker*. (Kristiania: 1913) og *Fra Holberg til Nordal Brun. Studier til norsk aands historie*. (Kristiania, 1916). Bulls bind om norsk litteraturhistorie, henvist til i neste note, har lange, til dels gode historiografiske passasjer, f.eks. om Gerhard Schøning s. 400 flg., og Bull har en rekke artikler og essays med historiografisk innhold. Men merk det lange tidsløpet mellom Bulls forskningsaktivitet tidlig i karrièren og publikasjonen av oversiktsverket.

¹⁰ Francis Bull, *Norges Litteraturhistorie. Fra reformasjonen til 1814*. Bind II. (Aschehoug, Oslo: 1955) s. 527. Se forøvrig Frederik Paasches korte og intetsigende innlegg i bind III, 80.

¹¹ Bull, «Christian Magnus Falsens Læsning»

Bulls formulering er problematisk. Den er kanskje påvirket av nordiskfilologenes hang til å se selvstendighetsverket som del av et gjennombrudd for den litterære kulturen i Norge. Med Wergeland, og senere Bjørnson og Ibsen, fikk Norge for første gang en høylitterær nasjonallitteratur. Bull skriver som om det er en klar retning fra firehundreårsnattens mørke frem mot den norske litterære gullalderen og det nasjonalliberale og sosialdemokratiske Norge, hvor Falsen og hans samtidige er et steg på veien mot realiseringen av det genuint norsk-nasjonale. Det er kanskje en av årsakene til at nordisk klassisisme ikke har fått stor oppmerksomhet i nordiskforskningen. Selv om Bull var ekspert på 1700-tallets litteratur, var han selv en av de kanoniserende litteraturvitere som formet det teleologiske synet på denne perioden i norskfaget.

Kanskje viktigere er det at Bulls formulering griper inn i de siste tiårenes historiografiske debatt. Nyere forskning viser at de sene klassisistenes og de tidlige romantikernes historiesyn ofte har slektskap til politisk stillingstagen til tidens begivenheter. Den britiske historikeren Quentin Skinner hevdet våren 2012 i et foredrag ved Universitetet i Bergen at de norske grunnlovsfedrene var produkter av en klassisk republikansk tradisjon, som særlig var påvirket av det romerske republikanske aristokratiets sene ideologer og «nekrologer», særlig Cicero, men òg Livius og Tacitus, uten å dokumentere dette med kildemateriale fra de norske grunnlovsfedre.¹² Nettopp Skinner og andre i «Cambridgeskolen» har avdekket klassisk republikanisme som en viktig påvirkningskilde for revolusjonstidens politiske aktivister og for eldre historieskriving i Europa. Skinners påstand er særlig interessant i lys av Øivind Andersens postulat om 1814-generasjonen: «uten latinen, intet 1814». Andersen bruker kunsthistorikeren Carl Schnitlers studie av embedsmannskulturen i Falsens generasjon for å fremheve latinskoledannelsens betydning for det norske grunnlovsverket. Et tungt romantisk islett hos Falsen ville i lys av republikanismelitteraturen vært noe overraskende. Imidlertid er det ikke umulig: nettopp Francis Bull påviser at Falsen omtaler tyske romantiske historikere som Herder og Fichte i brev og håndskrevne notater.¹³

¹² Quentin Skinner, *The Genealogy of Freedom*. Foredrag ved UiB. 30.5.2012. Både Livius (64 f. Kr. – 17 e. Kr.) og Tacitus (56-117 e. Kr.) tilhører senatorklassen, men skriver nostalgisk om det hensvundne. Livius opplevde republikkens fall (og drapet på Cicero i år 43), mens Tacitus især skriver ved sekelskiftet mellom det første og det andre århundre. Sammen setter de opp republikkens historiske gravmæle.

¹³ Bull, «Christian Magnus Falsens Læsning», s. 96.

Oppgavens overordnede problemstilling er: Er Falsens Norgeshistorie først og fremst preget av den tidlige romantiske historieskrivingen? Eller er Falsens *Norgeshistorie* først og fremst påvirket av klassisk republikansk tenkning?

Jeg vender tilbake til det teoretiske rammeverket for problemstillingen i neste kapittel, men foregriper dette noe ved å videreutvikle problemstillingen her.

For å identifisere spor av romantisk historieforståelse leter jeg etter det partikulære eller unike ved nasjonen hos Falsen. Er «nordisk Kraft og Frihedsfølelse» spesifikt nordisk?¹⁴ Og viktigere: dersom den er det, hvilken rolle spiller det for historiens gang? Hva Falsen får ut av sine etnografiske, lingvistiske og topografiske kilder kan være av sentral betydning for å spore romantisk påvirkning på Falsens tenkning, for de vil kanskje romme nasjonal partikularisme. Jeg vil også lete etter spor av et temporalisert historiesyn. Fortiden vil da være vesensforskjellig fra samtiden for Falsen. Historien kan kanskje også oppfattes som en prosess som leder til samtiden eller mot fremtiden, altså en teleologi mot noe på Falsens historiske forventningshorisont.

Den klassiske tradisjonens universalisme gjør at jeg leter etter en syklisk forståelse av fortiden som vesentlig lik samtiden, som Falsen mener han kan avdekke og beskrive ved en fornuftsmessig fortolkning av historien. Så langt har jeg vist at det er spor av universell dydstenkning i Falsens *Norgeshistorie*, dels ved de dydige heltene i de didaktiske heltefortellinger, og dels ved tentativt å genrefeste Falsens skrijving som en didaktisk statsvitenskapelig historie som viser regler om universell statsmannskunst. Dersom vi kan lære av fortiden, må den være lik oss! Imidlertid har jeg bare begynt å avkle systemet i Falsens historieskriving, og for alt vi vet kan det hende Falsen ønsker å undervise norsk-nasjonal statsmannskunst.

Både oppbyggingen av Falsens tekst, som jeg skal skildre nærmere senere, og den sammenhengende forforståelsen av granskingsobjektet jeg i alle tilfeller behøver for å gjøre analysen min, innebærer at min retoriske analyse av *Norgeshistorie* må skje på tre parallelle nivåer. Jeg behøver for det første en overordnet analyse av Falsens metodebruk. På et mellomnivå må jeg lese både en stor fortelling, en overbygning, og et mindre narrativ, en underbygning av begivenheter som driver historien fremover, ut av de kortere og lengre analytiske passasjene til Falsen. Ved å identifisere drivkreftene i historiens løp hos Falsen,

¹⁴ Falsen I, upaginert forord.

kan jeg kanskje identifisere Falsens historiesyn. På et mikronivå må jeg òg bevisst lete etter klassiske litterære fellessteder i Falsens fremstilling av ulike temaer, ved hjelp av det litterære fellesgodset som Falsen og hans lesere kjente fra latinskolene. Falsens konfigurasjon av ulike topoi kan kanskje kaste lys over hvordan Falsen skiller seg ut innenfor en klassisistisk eller tidlig romantisk tradisjon. Dette kan jeg forklare nærmere ved bruk av Reinholdt Kosellecks metafor om erfaringsrommet: I en kultur hvor de aller flestes erfaringsrom var nærmest like og inneholdt møbler av samme fabrikat, blir posisjoneringen av Falsens møblement med ett av interesse.

1.3 Forskningshistorikk

Falsens *Norgheshistorie* møtte umiddelbar kommersiell suksess og var det mest leste nyskrevne norske historieverk i en generasjon, frem til P. A. Munchs *Norgheshistorie* kom ut i 1854. Falsen ble betalt 1000 speciedaler av forleggeren for innsatsen.¹⁵ Foruten nye utgaver av Snorre, Holberg, Suhm og Schøning, var Falsen den eneste norske historiker med en omfattende norsk historie på markedet i perioden.¹⁶

Av faghistorikere har Falsens historieskrivning stort sett blitt avvist som uoriginal og lite interessant, først og fremst fordi han fortrinnsvis bygger på annenhåndskilder. Denne kritikken ble reist allerede umiddelbart ved utgivelsen av danske historikere.¹⁷ Fra norsk hold har *Norgheshistorie* fått ros, ofte gitt i drepende vendinger. Peter Andreas Munch skriver i subskripsjonsinnbydelsen til sin egen «norske Folks Historie» om sin forgjenger at han skriver med «megen Talent og Smag», men at «[f]orfatteren ikke i nogen Henseender har indladt sig paa kritiske Undersøgelser, der kunde bringe Lys over hvad der hidtil har været mørkt; han har kun bygget paa de Resultater, hvortil hans, allerede noget forældede Forgjængere, vare komne». I samme subskripsjonsutlysning, reklamerer Munchs forlegger med at Munchs bokverk var billigere enn Falsens, selv om Munchs historieverk var både fyldigere og dekket større del av Norges historie. Sammenligningen var altså stadig relevant 27 år etter Falsens utgivelse.¹⁸ Rudolf Keyser skriver at «Nordmannen» Falsens historieskriving overgår alle sine forgjengere «fra Formens og Fremstillingsmaadens Side»,

¹⁵ J. B. Halvorsen, *Op. Cit.*, s. 257.

¹⁶ Østvedt, s. 38 flg.

¹⁷ Halvorsen, *Op. Cit.*, 257.

¹⁸ P. A. Munch, «Subscriptions-Indbydelse paa Det norske Folks Historie» i *Morgenbladet*, 16.8.1851, s. 4

men fremhever så P. A. Munchs overlegne «skarpsindig kritisk Behandling».¹⁹ Ludvig Kristensen Daa gjør et poeng av at Falsen hadde et «historisk blik» når han forklarer mannens politiske handlemåte, men skriver i en noe apologetisk tone at de historiske verkene, «som burde været hans varigste og ædleste Mindesten» og som etter Daas syn var en naturlig fortsettelse av hans statsmannsgjerning, er preget av at embedspliktene «ikke skulde levne ham Tid» til grundig kildearbeid.²⁰

Nyere norske historikere tenderer til å omtale Falsens historiske forfattervirke om mulig enda knappere. I den utstrekning han får oppmerksomhet, regnes han som en *romantisk* historiker. Som nevnt avskriver Francis Bull historieskrivingen hans med en knapp setning i samleverket om norsk litteraturhistorie: «Hos Christian Magnus Falsen lå den historisk-romantiske tankegang på bunnen av hans arbeid».²¹ I en langt eldre artikkel skrev Bull at Falsens historiesyn er preget av det 18. århundres danske opplysningsfilosofier, men her synes Bull å avgrense sin analyse til Falsens syn på odelsretten.²² Halvdan Koht skriver at Falsens *Geografiske opptegnelser* fra 1821 og *Norges historie* 1823-24 var «de første i sit slag siden Torfæus latinske verk. [Sic!] Noget videnskabelig nyt eller selvstændig bragte ingen av disse skrifterne verken i enkeltheter eller i helhetssyn».²³

Einar Østvedt, som skrev en biografi om Falsen, følger i tradisjonen av å gi drepene ros til Falsens *Norges historie*. «[Falsens] svære lesning, kritisk-eklektiske evne og sobre stil gjorde ham i høy grad skikket til å spille en rolle som en historiens *popularisator* [...] Historisk-vitenskaplig sett står hans fremstilling på svake føtter».²⁴ For Østvedt er Falsen først og fremst en romantisk historieforfatter. «Ved sin ringeakt for Norges nedgangstid fra 1319 til 1814 foregriper i grunnen Falsen Henrik Wergelands mer poetisk-romantiske enn egentlig historisk holdbare oppfatning av Norges historien som to halvringer av gull, holdt sammen av

¹⁹ Rudolf Keyser, *Norges Historie*. Første bind. (Rygh, Christiania: 1866).

²⁰ Ludvig Kr. Daa, *K. Magnus Falsen: et bidrag til Norges konstitutions historie*, (Brøgger og Christies Bogtrykkeri, Christiania: 1860), særlig s. 59.

²¹ Francis Bull, *Norges Litteraturhistorie. Fra reformasjonen til 1814*. Bind II. (Aschehoug, Oslo: 1955), 527. Se også Frederik Paasches korte og intetsigende innlegg i bind III, 80.

²² Se Francis Bull, «Christian Magnus Falsens Læsning», s. 93

²³ Halvdan Koht, «Christian Magnus Falsen» i *Norsk Biografisk Leksikon*, redigert av Edv. Bull og Einar Jansen, Bind IV, H. Aschehoug & Co., (Oslo: 1929), 36. Det er måter å forklare dette standpunktet, men det krever viljestyrke å overse Suhm, Schøning, Holberg og Gebhardi.

²⁴ Østvedt, *Op. Cit.*, 382.

en uekte lodning».²⁵ Dette synet samsvarer i hovedsak med Ottar Dahls analyse, som imidlertid er noe mer nyansert. Dahl poengterer at kildearbeidet er mangelfullt, men roser Falsens kritiske selvbevissthet om begrensningene i sitt eget historiske forfatterskap. Han skriver imidlertid at dette «ikke berøver verket dets vesentlige verdi i den situasjon det ble til», og legger til at leseren kan «skjelne hovedtrekk i en oppfatning av Norges historie i sagatiden som er karakteristisk ikke bare for Falsen», men for samtidens allmenne historiske bevissthet, og lar seg finne igjen som «for øvrig sentrale» trekk hos Munch og Keyser.²⁶ I sin fremstilling av norske historikere før og i den norske historiske skole gjør imidlertid ikke Dahl noen kategorisk distinksjon mellom romantikere og klassisister, og plasserer heller ikke Falsen inn i noen teoretisk ramme ut over å slå fast at han hører hjemme før Munch og Keyseres generasjon.²⁷

Av nyere historiografikere forøvrig får Falsen lite oppmerksomhet, og blir til dels forbigått fullstendig. Hverken Sverre Bagge, Øystein Rian eller Trond Nordby nevner Falsen i sine bidrag i den engelskspråklige oversikten over norsk historieskrivning.²⁸ Hverken i Odd Arvid Storsveen, Audun Kjus eller Leidulf Mjelves bidrag til den historiografiske studien om P. A. Munch nevnes Falsen overhodet.²⁹ Mjelve omtaler ham heller ikke i sin egen historiografiske lærebok.³⁰

Bare Henrik Wergeland, selv en undervurdert historiker, løfter frem Falsen som et forbilde. Det er først og fremst som Grunnlovens heroiske far.³¹ For Wergeland blir Falsen et adjektiv: de øvrige Eidsvollsmennenes dugelighet og nasjonalånd beror på om de er «falsensk» eller ikke.³²

Blant historiefremstillinger i vanlig bruk er det flere historikere som poengterer at embedsmannskulturen i Norge var klassisistisk i Falsens samtid, og som i generelle vendinger omtaler betydningen av Eidsvollsmennenes klassiske dannelse for Eidsvollsverket og for

²⁵ *Ibid.*, 387.

²⁶ Ottar Dahl, *Norsk historieforskning i 19. og 20. århundre*, Oslo: 1959, 13-19.

²⁷ *Ibid.* Dette basert på de tre første kapitlene.

²⁸ De respektives kapitler i *Making a Historical Culture: Historiography in Norway*, William Hubbard et al., (Oslo: 1995).

²⁹ Sverre Bagge, John Peter Collett og Audun Kjus, *P. A. Munch; historiker og nasjonsbygger*. (Dreyers forl., Bergen: 2012)

³⁰ Leidulf Mjelve, *Historie; historieskriving frå antikken til i dag.*, (Dreyers forl., Bergen: 2010).

³¹ Henrik Wergeland, *Norges Konstitutions Historie*. (Cappelens forlag, Oslo: 1958).

³² *Ibid.*, s. 147 flg.

generasjonens mentalitetshistorie. Den norske klassiskfilologen Øivind Andersen går lengst. Han skriver at «uten latin, intet 1814»,³³ og går også lengst i å antyde mulige påvirkningsmåter latinskoledannelsen hadde for Falsens samtid. Andersen skriver et trykket vitenskapelig foredrag,³⁴ to korte historiske artikler³⁵ og en populærvitenskapelig artikkel om temaet,³⁶ og bygger alle disse tett på innledning- og avslutningskapittelet fra den eldre kunsthistorikeren Carl Schnitlers bok *Slegten fra 1814*.³⁷ Med utgangspunkt i Schnitlers tekst, som Schnitler bruker for å gi en bred kulturhistorisk kontekst til sin studie av den norske embedsmannsklassens kunst, interiør og stil, trekker Andersen opp mer vidtgående linjer enn Schnitler om klassisismens praktiske politiske betydning for Falsens generasjon. Andersens argumentasjon er imidlertid både spisset og svært nøye bygget opp, og Andersen er en autoritativ og meget respektert³⁸ forsker med bred kulturforståelse og kjennskap til perioden. Som klassiskfilolog besitter han også kunnskap som ellers er vanskelig tilgjengelig for mange norske historikere som arbeider med denne perioden. Det er derfor all grunn til å ta Andersen på alvor.

I sin analyse trekker Andersen frem fire spesifikke årsaker til at klassisismen og latinskoledannelsen gjør seg gjeldende for generasjonen av 1814. For det første poengterer Andersen at embedsmennene var blitt «landets herrer», fordi handelspatrisiatet hadde fått en knekk som følge av krigsutbruddet. Den florissante perioden var over. Derfor var det embedsmennenes kultur og utdanning som fikk fritt spillerom i tiden rundt 1814. For det andre hadde embedsmennenes utdanning gitt dem en akademisk og abstrakt ballast. Andersen poengterer at «sansen for formene, for konsekvensen, for prinsippene, for absoluttene» var av stor betydning. I Schnitlers ord var «ikke det relative, det absolute er latinens aand», og det bar frem grunnlovsverkets «form». For det tredje poengterer Andersen at patriotismen og den økonomiske heroismen i generasjonen av 1814 var av klassisk opphav

³³ Øivind Andersen, '«Det klassiske foldekast»: Romere og nordmenn omkring 1814' i *Mentalitetshistorie*. Redigert av Elsa Reiersen og Dagfinn Slettan. (Norsk Historikerforening, Trondheim: 1986), s. 69-79. Her s. 69.

³⁴ Andersen, *Ibid.*

³⁵ Øivind Andersen, 'Hva leste peblingene?' og 'Nordmenn og romere omkring 1814' i *Klassisk Forum* 1986:2, s. og 2014:1, s. 43-52.

³⁶ Øivind Andersen, 'Våre latinske grunnlovsfedre' i *Samtiden* 3:1989, s. 38-44.

³⁷ Carl W. Schnitler, *Slegten fra 1814. Studier over norsk embedsmanskultur i klassicismens tidsalder 1814-40*. (Aschehoug, Kristiania: 1911).

³⁸ Professor i gresk ved UiO siden 1978. Andersen var generalsekretær for Det Kgl. Norske Vitenskapers Selskab i en lang årrekke. Han har en omfattende publisering om den antikke oldtiden, og noe om resepsjon i ny tid. 'Øivind Andersen', *Store Norske Leksikon*. Lest på internett 26.10.2014.

– «Romerdydene var der da tiden trengte dem». For det fjerde understreker Andersen at «norskhetens betydning er politisk og abstrakt og ikke nasjonal; derfor kan den så lett nære seg av antikken». Dette avspeiles ifølge Andersen av at det er «en viss affinitet mellom det gammelromerske og det gammelnorske, slik slekten fra 1814 så begge deler».³⁹

Det er verd å fremheve at selv om Andersen bygger sin fremstilling tett på Schnitlers ved å sitere ham gjennomgående, er Schnitler selv mindre poengtert. Schnitler kommer med radikale utsagn, så som at Falsens generasjon var «mænd, for hvem den gammelromerske virtus var mere end en død gløse» – det var romere som handlet på Eidsvoll i 1814, støpt sammen av en felles utdanning og opplevelsen av krig.⁴⁰ Likevel konkluderer ikke Schnitler konkret om latinismens politiske påvirkning på Falsens generasjon, trolig fordi han ikke først og fremst skriver om politiske forhold, men om det han kaller kunsten og «stilens former».⁴¹ Det annet bind Schnitler planla å skrive om «idéerne, og det utslag de gav sig paa de forskjellige livsomraader herhjemme» materialiserte seg aldri.⁴²

Andersen etterspør helt eksplisitt «en diskusjon av latindannelsen som forklaringsfaktor for fenomenet 1814, slik Schnitler har lansert den» fra norske historikere som jobber med denne perioden, på grunnlag også av sin egen lesning av kildene. Noen egentlig selvstendig studie gjør ikke Andersen i noen av de siterte publikasjonene.⁴³ Av Andersens fire punkter, er de to første helt overensstemmende med den konvensjonelle visdom i norsk historieforskning. Det er allmenn enighet om at de latinskoleutdannede embedsmennene var ledende på Eidsvoll og i årene som fulgte, og det er allmenn enighet om at eidsvollsmennenes ytre form, for eksempel i talene, var gjennomsyret av et klassisk formspråk. De siste to punktene til Andersen kan formuleres i spørsmålsform. Hvor viktig var embedsmennenes klassiske utdanning for substansen i de politiske handlinger fra den norske generasjonen av 1814? Var det «en viss affinitet mellom det gammelromerske og det gammelnorske»? Synsmåten og Andersens problemstillinger har gitt en viss retning til min analyse av Falsens historieskriving, ikke minst fordi den går godt overens med deler av den nevnte internasjonale faglitteratur jeg skal

³⁹ Andersen, «Det klassiske foldekast», 73-75. Schnitler her sitert fra Andersen. Denne analysen gjengis også i noe redusert form i 'Våre latinske grunnlovsfedre'.

⁴⁰ Schnitler, *Op. Cit.*, sitat fra s. 4., ellers s. 57-65.

⁴¹ *Ibid.* Se for eksempel den tilbakeholdne avslutningen på det siste kapittelet. «Det var latin baade til godt og til ondt. Men uten den forstaar man ikke tidsalderen», s. 459.

⁴² *Ibid.*, upaginert forord.

⁴³ Han kommer nærmest i 'Hva leste peblingene', men selv her er det stundom uklart hvilket kildemateriale han bygger på, og artikkelen dekker øyensynlig hele latinskoleperioden fra 1739 til 1868.

vide til i neste kapittel. Andersen viser eksplisitt til Ernst Robert Curtius storverk *European Literature and the Latin Middle Ages*, som mulig metodisk forbilde. Ved hjelp av den klassiske retorikkens lære om litterære fellessteder, sporer Curtius sterke kontinuitetstrekk i skjønnlitteratur fra oldtiden frem til Goethes generasjon – generasjonen før Falsen.⁴⁴

1.4 Kildeutvalg

Flere av Falsens publikasjoner kan være relevante for å vurdere hans historiesyn. Foruten *Norgeshistorie under Konge Harald Haarfager og hans mandlige Descendenter samlet og udgivet af Christian Magnus Falsen* i 1823-4, hadde Falsen også en tidligere historisk produksjon i form av pamfletter som ofte var polemiske innlegg i samfunnsdebatten. Pamflettene *Norges Odelsret med Hensyn paa Rigets Constitution* og *Einar Thamberskjelver, Nordens Helt* utkom begge i Bergen i 1815, og har begge utpreget historisk argumentasjon. I 1817 hadde deltakelse i pamflettstriden mot Nicolai Wergeland om Wergelands *En sandfærdig Beretning om Danmarks politiske Forbrydelser imod Kongeriget Norge med Bemærkninger over Skriftet 'En sandfærdig' etc. og Til forfatteren af Skriftet: Danmarks etc.* I 1819 og 1821 kom Falsen ut med hhv. *Udtog af Fortidens Geographie* og *Geographisk Beskrivelse over Kongeriget Norge og Udsigt over dette Lands ældste Historie og Forfatning, som en Indledning til Norges udførligere Historie*.⁴⁵

Det finnes en stor mengde historiske skriftstykker fra Falsens hånd i Bergens Museums håndskriftsamlinger, en stor del av dem fra før 1814. Disse er nå i spesialsamlingene til Universitetsbiblioteket i Bergen og er delvis digitalisert i et pågående arbeid.⁴⁶ Det eldste av dem er «Atheniensernes Historie» fra 1800-01, skrevet da Falsen altså var 18-19 år gammel.⁴⁷ Ellers er det to hefter «historisk-geografiske 'Excerpta' fra 1804-05»⁴⁸ og «et stort 'Kronologisk Register over historiske Begivenheder fra aar 2300 før Chr. til ca. 1800 etter

⁴⁴ Andre bidrag som fremhever det klassiske aspektet ved embedsmannskulturen i denne perioden er *Christianias handelspatrisiat: en elite i 1700-tallets Norge*. Redigert av John Peter Collet og Bård Frydenlund (Oslo: 2008), Randi Selvig, «Kjendere og Liebhabere»: *Musikere og musikkliv i Bergen ca. 1750-1830*, PhD-avhandling. (NTNU 2005) og Gjert Vestrheim et al. *Op. Cit.* Takk til Gjert Vestrheim, Frode Thorsen og Wencke Qvale for oppklarende samtaler.

⁴⁵ Se s. 256-58 i J. B. Halvorsen, *Norsk Forfatter-Lexikon 1814-1880*, Den norske forlagsforening, (Kristiania: 1888) og Francis Bull, «Chr. M. Falsens Læsning».

⁴⁶ Tilgjengelig på digitalt.uib.no/handle/123456789/3355

⁴⁷ MS 181.7 fra Spesialsamlingene ved UiB.

⁴⁸ MS 38 eller MS 181.3 og 4

Chr.'»⁴⁹ og «seks bind paa til sammen over 1300 sider 'Excerpta historiam mundi illustrantia' som er avsluttet i august 1813».⁵⁰ I tillegg er det er rekke andre håndskrifter fra Falsens penn, blant annet verdenshistoriske skisser fra India, Persia, og det førhistoriske Hellas⁵¹, om «Moses eller Hebræerne til deres tilbakekomst til Canaan. En historisk skizze»⁵², og om middelalderens norske riksembeter.⁵³ Nasjonalbiblioteket har et 250 sider langt latinsk håndskrift om romerretten fra 1812.⁵⁴

De politiske pamflettene til Falsen rommer ofte historisk argumentasjon for å begrunne spesifikke politiske standpunkter. En av problemene det reiser, er om Falsens historiske argumentasjon i disse pamflettene avspeiler et sammenhengende og «oppriktig» historiesyn, eller om argumentene tilpasses det politisk opportune. Det er i og for seg et interessant historiografisk spørsmål, og svaret kunne kanskje kastet lys over forholdet mellom Falsens historiske og politiske tenkning. Men pamflettene er for korte til å avgjøre dette problemet enkeltvis, og en lesning av dem alle ville sprengte formatet til en masteroppgave.

I denne oppgaven vil jeg derfor fokusere på Falsens firebinds *Norgeshistorie* fra 1823-24 og den *Udsigt over dette Lands ældste Historie og Forfatning som en Indledning til Norges udførligere Historie*⁵⁵ fra 1821 som Falsen skriver er en forberedelse til *Norgeshistorie*.⁵⁶ Ved siden av pamflettene, er dette den del av Falsens historiske forfattervirksomhet som ble trykket. Deler av håndskriftsmaterialet er så fragmentarisk at det ikke egner seg for noen nærgående analyse. Størrelsen og grundigheten i Falsens bokverk gjør en større analyse mulig, og formålet med Falsens firebindsverk synes her å skrive historie, ikke å drive politikk

⁴⁹ MS 42

⁵⁰ MS 37

⁵¹ MS 181 og 41

⁵² MS 40

⁵³ MS 44. Dette manuskriptet tror jeg er del av forberedelsesmaterialet til *Norgeshistorie*, og tekst med lignende innhold og formuleringer lar seg finne i Falsen I, 282-5.

⁵⁴ Ms.8° 3765, «Den romerske Personers Ret efter den i Institutionerne fulgte Orden, paa Dansk udgivet af C.M. Falsen. Soren skriver i Folloug Fogderie». Manuskriptet ble aldri trykket, men er tydelig skrevet med henblikk til det. Det er trolig verd å undersøke om dette utkastet ble utformet i sammenheng med universitetsfundatsen.

⁵⁵ Christian Magnus Falsen, *Geographisk Beskrivelse over Kongeriget Norge og Udsigt over dette Lands ældste Historie og Forfatning som en Indledning til Norges udførligere Historie*, (Lehmann, Christiania: 1821), s. 93-128. De siste 35 sidene av denne pamfletten har egen tittelforside og egen tittel, og jeg vil gjennomgående henwise til den som Falsen, *Udsigt*. Pagineringen er felles, så henvisningene blir mellom 93-128. Falsen henviser til *Udsigt* som del av *Norgeshistorie* i fortalen, se Falsen I, 5.

⁵⁶ Både forord til Falsen I, og i *Udsigter*, 93.

– om det er en distinksjon som gir mening for leseren. Selv om Falsens utsagn om dette ikke kan aksepteres uten videre, gjør det Falsens *Norgeshistorie* mest interessant som innfallsportal til en granskning av Falsens historiesyn.

1.5 Metode

Falsens *Norgeshistorie* er et omfattende bokverk. Hendelsene som skildres foregikk over et halvt årtusen, og skildringen fyller til sammen ca. 1300 octavo-sider. Det viser at jeg har et problem med å velge ut de analytiske momentene jeg finner relevante fra Falsens gjenfortelling av den tidlige norske historien. Den nederlandske historikeren Johan Huizinga påpeker at dette er et viktig problem med all historieforskning, at min egen analytiske tilnærming nødvendigvis setter preg på måten jeg velger ut og fortolker kildematerialet. Det er et uunngåelig problem, fordi jeg er avhengig av å ha en anelse av hva jeg leter etter og hvor jeg skal lete for å ha noe å fortolke. Johan Huizinga utdyper denne problemet ved hjelp av den såkalte potteskårparabelen, og antyder også noen tentative løsninger.

On hearing the question *wie es eigentlich gewesen?* One cannot help seeing someone sitting with the pieces of a vase in front of him and asking himself how it had been. But such a fitting together of pieces is only a usable image for historical activity if the following is taken into account. For the man busy with the pieces the it in the question 'how was it?' was already determined by a certain image of the vase, even though the pieces may be mixed with others. In the same way the *es* in *wie es eigentlich gewesen*, if it is to have meaning, must be determined beforehand by a conception of a certain historical and logical unity one is trying to delineate more precisely. That unity can never lie in an arbitrary slice of past reality itself. The mind selects from tradition certain elements it synthesizes into a historically coherent image, which was not realized in the past as it was lived.⁵⁷

Et studium av et sammenstilt kildemateriale forutsetter altså *fra utgangspunktet* av et sammenhengende bilde av granskningsgjenstanden. Selvsagt må jeg håndtere antagelsene jeg gjør meg ved å være nøktern og granskende i møte med kildematerialet, og bruke mye tid på å gjøre meg kjent med et så stort annet materiale fra tidsperioden som mulig, slik at analysen

⁵⁷ Johan Huizinga, «The Task of Cultural History» i *Men and Ideas. History, the Middle Ages, the Renaissance*. Oversatt av James Holmes og Hans van Marle. (Princeton: University Press, 1984), 26.

blir fundert på kjennskap til materialet jeg analyserer og konteksten det oppsto i. Nøktternhet og analytisk grundighet vil forhåpentligvis skinne gjennom i analysen, men i det abstrakte kan jeg ikke annet enn å forsikre leseren om at den er utvist.

Ved å peke til tradisjon som en innfallsport, viser imidlertid Huizinga veien til to andre måter å kvalitetssikre problemstillinger og analyse. I det historiske fagfellesskapet er historiografisk forskning et stort felt, og som jeg begynte å antyde alt i innledningen er det utviklet en rekke teoretiske rammeverk for perioden Falsen skriver i. Det historiske fagfellesskapets autoritet er dels selvgenererende, fordi fagfellesskapet skaper og avgrenser historiefaget som selvbevisst disiplin. Som Hans-Georg Gadamer påpeker, får fagfellesskapet autoritet fordi fagfellesskapets mange dyktige, kritiske og nøyaktige forskere søker ut, konstruerer og forkaster teoretiske rammeverk av den typen jeg vil lene meg på.⁵⁸ De som er aktuelle for denne oppgaven, skal jeg kort resymere i oppgavens pkt 2.1, for jeg har brukt dem både for å gi problemformuleringen min retning og støtte, og som støtteinstrument for å velge ut tematikken hos Falsen som jeg skal analysere videre.

Den andre måten å kvalitetssikre problemstillinger og analyse er å eksplisitt anvende et analyseredskap som er relevant til studieobjektet, og som gir rom for å nyansere «a conception of a certain historical and logical unity», med Huizingas ord. Han utdyper dette et annet sted i essayet.

The development of historical insight is not a process that follows upon critical treatment of the raw material, but is constantly taking place in the work of digging itself; scholarship is not realized in the individual in synthesis alone, but also in analysis. No true historical analysis is possible without the constant interpretation of meaning. In order to begin an analysis, there must already be a synthesis present in the mind. A conception of ordered coherence is an indispensable precondition even to the preliminary labor of digging and hewing.⁵⁹

For å gi selvbevisst «ordered coherence» til studieobjektet og velge ut tematikk for analyse, har jeg i samspill med annen moderne historiografi benyttet meg av klassisk retorikk som redskap. Det er, for å parafasere Roland Barthes, en innfallsport som på samme tid ville vært

⁵⁸ Gjennomgående, men poengtert og relatert til denne oppgavens tematikk om historieforståelse og temporalitet i tillegget «Hermeneutics and Historicism» i Hans-Georg Gadamer, *Truth and Method*. (Bloomsbury, London: 2013), 528-68.

⁵⁹ Huizinga, *Op. Cit.*, s. 25.

forståelig og relevant for Falsen selv, og et universelt tekstlig analyseredskap.⁶⁰ Denne tilnærmingen er så uoriginal i historieforskningen som overhode mulig. Den romerske historikeren Tacitus var for eksempel elev av retorikklæreren Quintilian, som også Falsen leste på skolen. Den klassiske historieskrivingen (som Tacitus er et godt eksempel på) er blant annet bygget opp ved hjelp av ulike konfigurasjoner av «litterære fellessteder» som lar seg identifisere og analysere. Den klassiske retorikken har de siste par tiårene i stigende grad blitt anvendt, eksplisitt eller implisitt, av historikere som prøver å forstå tidlig nytid.⁶¹ Jeg vender tilbake til retorikkens betydning som Falsens metodikk i neste kapittel, og hvorfor det er gagnlig å analysere ham med den klassiske retorikken som støtteinstrument.

I kapittel 2 vil jeg nærmere beskrive det teoretiske grunnlaget for problemstillingen og metoden, og kartlegger det minste multiplum i Falsens latinskolelæring for å . I kapittel 3 ser jeg på Falsens argumentasjonsmåte. I kapittel 4 analyseres kildebruken i *Norges historie*. I kapittel 5 modelleres teorien om politisk handling i *Norges historie*. Konklusjonen følger i kapittel 6.

⁶⁰ Roland Barthes, *Retorikken. En moderne innføring i den gamle retoriske kunst*. Oversatt av Knut Stene-Johansen. (Spartacus Forlag, Oslo: 1998). Her, særlig s. 7-8 og 39-44.

⁶¹ Jeg tenker her blant annet på historikere som nevnes som støtteapparat i dette kapittelet, som Quentin Skinner, John Pocock, Reinhart Koselleck og Håkon Evju. Skinners teori om talehandlinger, som søker å spore meningsutvikling i tekster ikke bare ved sammenligning med tidligere forfattere, men som innlegg i løpende debatter, har helt eksplisitt utspring i og felles forutsetninger med den klassiske retorikken, Quentin Skinner, *Reason and Rhetoric in the Philosophy of Hobbes*, (Cambridge: 1996), om dette særlig s. 1-16. Andre bidrag som har tjent som refleksjonsgrunnlag er Martine Julia van Ittersum, *Profit and Principle. Hugo Grotius, Natural Rights Theories and the Rise of Dutch Power in the East Indies 1595-1615*. (Leiden: Brill, 2006), Jens Glebe-Møller. *Vi fornægter Gud og foragter øvrigheden. Studier i Den Tidlige Oplysning*. (København: Museum Tusulanums Forlag, 2004), Frances Yates, *Astraea. The Imperial Theme in the Sixteenth Century*. (London: Routledge, 1975) og «Hegemonic Memory, Counter-memory, and Struggles for Royal Power: The Rhetoric of the Past in the age of king Sverrir Sigurðson of Norway» i *Scandinavian Studies*, 85:3 2013, 355-375.

2 Falsens erfaringsunivers

For å begynne å trengje inn i Falsens erfaringsunivers, må jeg i dette firedelte kapittelet dekke et omfattende og litt sprikende materiale. Først vil jeg gi en kort teoretisk innføring i vannskillet i europeisk historieskriving som holdt på å ta form i Falsens levetid.

For å gi en referanseramme for å teste den klassiske påvirkningen på Falsens *Norgeshistorie*, vil jeg se nærmere på latinskolene i Norge. Falsen var elev og senere lærer ved det Schoeboeske akademi, en privat eliteinstitusjon i Kjøbenhavn. Han måtte imidlertid, som alle embedsmenn i sin generasjon, bestå en latinsk studentereksamen for å immatrikuleres ved universitetet. Den avspeilet pensum fra latinskolene. Et nærmere blikk på latinskoleordningen av 1775 og den vedtatte men aldri sanksjonerte latinskoleloven av 1818 gir innblikk i hvilke idealer Falsens generasjon vokste opp med og selv omfavnet da de skulle reise utdanningssystemet for nye embedsmenn i det nylig selvstendige Norge. Det gir også en indikasjon om hvilke deler av den klassiske litteraturen jeg kan være sikker på at Falsen og hans lesende publikum i den norske eliteoffentligheten kjente til.

For det tredje skal jeg se på den klassiske retorikken som analyseredskap. Den klassiske retorikken la stor vekt på imitasjon. I en litterær kultur hvor et knippe kanoniske skoletekster var felles referanserammer for historisk-politisk analyse, er det et vesentlig poeng å identifisere hvilke analytiske hjelpemidler Falsens samtidige hadde tilgjengelig for å lese og tolke tekster. Jeg gir en kort teoretisk innføring i den romerske retorikkens bevislære, læren om litterære fellessteder, for det er både Falsens argumentasjonsmåte og ett av mine mitt analyseverktøy.

Endelig vil jeg gi en prøve på en analyse av materiale fra Christian Magnus Falsens *Norgeshistorie* (1823-4), basert på det litterære fellesstedet om tyrannen slik det kommer til uttrykk i Livius romerske historieverk *Ab urbe Condita*.

2.1 Teorigrunnlag

2.1.1 Sadeltiden – den romantiske historieskrivingens gjennombrudd

Den tyske historikeren Reinhart Koselleck (1923-2006) beskriver historieskrivingens utvikling fra reformasjonen til den industrielle revolusjon som en tendens i retning stadig sterkere *temporalisering* av historien.⁶² Han omtaler det sene 1700-tallet som *Sadelzeit*, sadeltiden, tiden da europeerne kom opp i salen, fikk overblikk over det historiske landskapet, og prøvde å gjøre seg til herrer over en historisk utvikling som de bare gradvis var blitt klar over at pågikk. Historien sluttet å være kilde til enkelt anvendbare forbilder for imitasjon, og begynte å bli oppfattet som vesensforskjellig fra samtiden.⁶³

Dermed ser Koselleck den tidlige tyske romantiske historieskrivingen på slutten av 1700-tallet som del av et avgjørende gjennombrudd i europeisk tenkning. Fortiden ble vesensforskjellig fra samtiden, og dette tidsaspektet ved historieforståelsen gjorde at filosofisk drøfting av nytten ved (særlig den fjerne) fortidens institusjoner mistet sin praktiske anvendelse. Koselleck påviser ved sin semantiske studie av rundt ett hundre tyske historikere fra 1500-tallet til 1800-tallet, at *historier* ble forvandlet til *Historien*.⁶⁴ Historieskrivingen endret seg fra fortellinger med didaktisk verdi til en pågående, fremskridende prosess med endelige mål, som for eksempel samtiden, slik som var tilfelle i Herder og Fichtes historieskriving. Klassisistisk, statsvitenskapelig historieskriving, som Montesquieus *Considérations sur les causes de la grandeur des Romains et leur décadence* er et typeeksempel på, ble nær meningsløse, fordi fortiden var blitt et «fremmed land». Den franske jacobinerklubbens militante forsøk på å vekke til live den romerske republikkens borgerdyd ved å etterligne oldtidens institusjoner og sekulære offentlige seremonier med religiøst preg har blitt tolket som et siste, radikalt forsøk på å trekke praktisk statsmannslærdom fra en fjern fortid.⁶⁵

I Kosellecks formulering skilte erfaringsrom og forventningshorisont lag, fordi fremtiden bar i seg radikalt nye muligheter som fortiden ikke kunne gi en pekepinn på.⁶⁶ Fichte ble fulgt av Kant, Hegel og de sene idealistenes forsøk på å strukturere historien i fremskridende idémessige epoker som måtte forstås på selvstendig grunnlag. Kulminasjonen av denne

⁶² Reinhold Koselleck, *Futures past. On the Semantics of Historical Time*. (MIT Press, London: 1985). Særlig 3-69.

⁶³ *Ibid.*, 92-115.

⁶⁴ *Ibid.*, s. 73-130.

⁶⁵ Om den franske revolusjonens radikale klassisisme, se også Simon Schama, *Citizens. A Chronicle of the French Revolution*. (Random House, NY: 1989), s. 70 flg.

⁶⁶ Koselleck, *Op. Cit.*, s. 267-88.

utviklingen, etter Falsens død, var Den historiske skolen og den endelige skrinleggingen av historiefagets forsøk på å prognostisere enkeltbegivenheter i fremtiden basert på erfaring.⁶⁷

2.1.2 Mellom klassisisme og romantikk: to typetilfeller

Et typeeksempel på klassisistisk historieskrivning er Montesquieus *Considérations sur les causes de la grandeur des Romains et leur décadence*, som kom ut i 1734, og på nytt med revisjoner i 1748. Boken er et sett betraktninger over de vesentlige begivenhetene i romersk historie, ikke et forsøk på å beskrive den romerske fortiden ved en uttømmende kronologi. Begivenhetene tidfestes ikke[!], romersk historie skildres som en strøm hendelser som er knyttet sammen av lover om årsak og virkning. Roma, ifølge Montesquieu, vokste seg sterkt fordi det var en særlig dydig republikk. Imidlertid ble byen undergravet av sitt eget verdensherredømme. Den nøkterne romerske borger-soldaten ble overveldet av korruperende luksus. Dekadanse blant rikets tillitsmenn gjorde at de tok seg friheter (*licence* [fr.], *licentia* [lat.], det mørke sidestykket til *libertas*) i deres myndighetsutøvelse, og fraksjonsdannelse forrykket balansen mellom statsmaktene. Den ukontrollerte strømmen av velstand som strømmet til byen etter alle erobringene var kimen til republikkens undergang. Derfor advarer Montesquieu mot erobring av fremmede land. «The only good to which [a wise republic] should aspire is the perpetuation of its condition», og har trolig sitt eget fødeland, tidens hegemon Frankrike, i tankene.⁶⁸ Det romerske eksempelet er et som viser en stats livssyklus, fra uavvendelig vekst som følge av borgernes dyd og patriotisme, til korrupsjon og endelig undergang fordi luksus gjorde borgerne feige og late. Montesquieu vektlegger folkekarakteren som et element som vokser frem av de seder og skikker som statens grunnlegger tilrettela for at de skulle få – og topografien i landet de holdt til i.⁶⁹ Denne sykliske, dydsfilosofiske modell for å forklare republikkens vekst og fall ble i grove trekk

⁶⁷ *Ibid.* og Narve Fulsås, *Historie og nasjon*, (Universitetsforlaget, Oslo: 1999), s. 84-102. Jeg er klar over at Kosellecks argument er adskillig mer komplekst, og viser vekslende grad av historisitet over tid, i samspill med dypere religiøse og idéhistoriske strømninger i europeisk idéhistorie. Kosellecks, Pococks og Skinners bøker er blant annet del av en bredere debatt om når og hvor temporalisert historieskriving og kildekritikk først finner sted. For denne masteroppgavens formål mener jeg denne grovskissen imidlertid er tilstrekkelig.

⁶⁸ Charles Secondat de Montesquieu, *The Greatness of the Romans and their Decline*, (Hackett, Indianapolis: 1999), 44.

⁶⁹ Montesquieu, *Spirit of the Laws*, 231 flg.

lansert av Polyb, allerede halvannet århundre før den romerske republikkens fall, og ble gjort kjent for ettertiden gjennom latinskoleklassikerne Cicero og Livius.⁷⁰

For Montesquieu er det polybiske historiesynet kilde til allmenne statsvitenskapelige innsikter. Han sammenligner sin egen tid løpende mot den romerske fortiden, og bruker fortiden som utgangspunkt for å kritisere samtidens statsskikk. Ofte er sammenligningene helt eksplisitte: keisertidens absolutisme finnes i samtidens Danmark,⁷¹ de fanatiske araberne på profetens tid er en speilvending av de engelske puritanerne på Cromwells tid.⁷² Ikke bare er tematikken gjenkjennelig fra de romerske historikerne, *formålet* for historieskriveren er altså det samme som for Cicero og Livius: Montesquieu vil lære samtiden hvordan man kan unngå det romerske senatets feilsteg. Derfor utvider han også beskrivelsen av den romerske fortiden til å omfatte keisertidens historie, helt frem til det bysantinske rikets fall i 1453. Etter Montesquieus syn forklarer en polybiske livssyklus *hele* den romerske statens historie, fra Romulus grunnla byen til tyrkerne erobret Constantinopel.

Dette historiesynet står i kontrast til historieskrivningen som vokste frem med det tyske romantiske gjennombruddet og den fremvoksende tyske idealismen. Den romantiske periodens historikere skriver for å gi berettigelse til politiske krav i samtiden på nasjonens vegne og har til mål å vise, og dermed skape, den politiske nasjonen som mystisk enhet, argumenterer Benedict Anderson i sin kjente studie av nasjonalismens utspring fra 1990-årene.⁷³ Han viser da særlig til Herder og Fichte – to andre forfattere som også blir lest og sitert av Falsen.⁷⁴

Fichte vektlegger i sine *Taler til den tyske nasjonen* den *unike* karakteren i folket som avgjørende for statens styrke. Det tyske folkets mytiske fortid – som romernes banemenn i Tautoburgerskogen – var storhetstiden for et unikt tysk levesett. Folkets egne hedenske og demokratiske dyder var kilden til styrke. Fichte beskriver den fremmede romerske og

⁷⁰ Se Quentin Skinner, 'The Origins of the Calvinist Theory of Revolution' i *After the Reformation*, redigert av Barbara Malament, (London: 1980), 309-30, og John Pocock, *The Ancient Constitution and the Feudal Law*, (Cambridge: 1987). Om latinskolepensum i Danmark-Norge, se kapittel 2.1 i denne oppgaven.

⁷¹ Montesquieu, *The Greatness*, 168-70

⁷² *Ibid*, s. 203.

⁷³ Benedict Anderson, *Imagined Communities; reflections on the origin and spread of nationalism*, (Verso, London: 1991). Et lignende postmoderne på 1800-tallets historieskriving finnes i Narve Fulsås, *Historie og nasjon: Ernst Sars og striden om norsk kultur*. (Oslo: 1999), mest fortettet i de to første kapitlene.

⁷⁴ Bull, 'Falsens læsning', s. 97.

romanske påvirkningen i Tyskland som forklaringen på de tyske statenes nederlag i krigene mot Napoleon. Den moralske gjenreisningen som kunne løfte Tyskland opp igjen i Europas anseelse måtte gå ut på å skrelle vekk den fremmede påvirkningen og få kontakt med folkedypet, ved hjelp av fragmentene av folkekarakteren som kunne spores i folkets myter og språk og andre rester som kunne la seg avdekke av landets mørklagte tidlige historie.⁷⁵ Denne nasjonale folkekarakteren manifesterer seg rett nok i historien, men når sin fullbyrdelse bare i en mytisk fortid og en tenkt fremtid, etter at nasjonen har blitt tilhelet og rendyrket igjen. Fichtes særskilte epistemologi, at de germanske urrestene i språket er det eneste egentlig pålitelig speil av folkekarakteren, var uttrykksnivå for et rendyrket romantisk historiesyn. Jakten på folkespråket gav støtet til Grimm-brødrenes lingvistikk og folkloristikk⁷⁶, en omfattende filologisk forskning i Tyskland, til dramatikerne Klopstock (1724-1803) og Schillers (1759-1805) brudd med det klassisistiske franske drama,⁷⁷ Mozart (1756-91) og Kunzen (1761-1817) sine syngespill på morsmålet,⁷⁸ og J.C. Gottsched (1700-66) sine forsøk på å støpe klassisk *rhetorik* om til tysk *redekunst*.⁷⁹ Sammenligning av nasjonen med andre stater og kulturer ble uvesentlig, for det var nasjonens *egne* seder og skikker som kunne gi styrke til folket og staten.

Fichtes syn på reformasjonen kan tjene som eksempel på hans historieforståelse.

With German seriousness the Reformation took [the utterances of the Papacy] according to their full weight; and the reformation was right to think one should take everything thus, but wrong when it believed that foreigners would do so and wrong when it censured them for things other than their natural shallowness and superficiality.⁸⁰

⁷⁵ Se Johann Gottlieb Fichte, *Addresses to the German Nation*. (Cambridge UP, Cambridge: 2008).

⁷⁶ Grimm-brødrenes innsamling av folkeeventyr begynte som forsøk på å samle inn prøver på restene av det tyske folkespråket fra bønder i utilgjengelige egner. Se for eksempel Gregory Moore, «Introduction» i Fichte, *Op. Cit.*

⁷⁷ Se f.eks. Francis Bull, *Norges litteratur*, s. 427 flg.

⁷⁸ Fr. Ae. Kunzen var dansk hoffkomponist, og samarbeidet bl.a. med librettistene Enevold Falsen (og Adam Oehlenschläger. For et klopstocksk borgerlig drama som syngespill tonesatt av Kuntzen, se Enevold Falsen, *Dragedukken: et Syngespil i fire Akter. Musikken af Hr. Kunzen*. (Kjøbenhavn: 1797). Librettoen ble trykket som lesestykke. Partituret er i Kongelig Bibliotek.

⁷⁹ Kapitlet om «Rhetoric in the 18th century» i Thomas M. Conley, *Rhetoric in the European Tradition*. (Chicago: 1994), 188-234.

⁸⁰Fichte, *Op. Cit.*, s. 78

Fortiden slutter med dette å være et mulig grunnlag for nøktern etterligning eller læring på tvers av kulturgrenser, og ble et vesensforskjellig, tilbakelagt stadium som kunne være kilde til inspirasjon og samhørighetsfølelse – og gi innsikt i en unik nasjonalkarakter. Nettopp folkes essensielle karakter er utgangspunktet for å forstå tyskernes handlinger under reformasjonen. Samtidig er reformasjonstidens fanatisme fjern fra Fichte: den er vokser ut av *tidens* ånd, vesensforskjellig fra den evige folkeessensen.

Et vesentlig poeng i grensedragningen mellom romantisk og klassisistisk historieskrivning er at det er sterke kontinuitetstrekk i historiegenren gjennom denne perioden. Kunnskapen om antikken var del av en felles referanseramme for romantikere og klassisister. Tidens politiske diskurs var preget av dydsetikk, og begrepsvokabularet til for eksempel Montesquieu og Fichte har fellestrekk. Historie var i hele perioden først og fremst en litterær genre, som gjerne gav seg til uttrykk i patosfylt ordbruk. Kildegrunnet er påfallende likt – Fichte og andre tidligromantikere hviler på Tacitus latinskoleklassiker *Germania*, av mangel på andre kilder. Mange temaer er like, selv om den rendyrkede romantikeren gjerne er mindre orientert mot politiske romerske litterære fellessteder, som stiftelsesøyeblikket, eden eller borger-soldaten; naturskildringer er for eksempel relevante både for en klassisist og en romantiker. Men fokuset er forskjellig. En rendyrket klassisist skrev i en komparativ genre i den tro at staten kan lære av andre staters erfaring: landskapet er interessant for å forklare kultur- og temperamentsforskjeller. For den rendyrkede romantiker var folkedypets erfaring unik: landskapet står da i et mystisk bånd til folkets essensielle karakter. Endelig er selve historiesynet forskjellig. En rendyrket klassisist så på historien som en kilde til læring, og gjerne som en syklisk livsprosess hvor stater vokser, gikk under og eventuelt ble stiftet på nytt. Den rendyrkede romantiker så historien som en linær progresjon i retning av nasjonal fullkommenhet og samling. Dette er naturligvis en grov overforenkling.

2.1.3 Klassisk republikanisme

Siden 1960-tallet har det vokst frem en omfattende litteratur om klassisk republikanisme eller «borgerlig humanisme» som en viktig strømning i europeisk idéhistorie. Quentin Skinner og J. G. A. Pocock er del av den såkalte Cambridge-skolen i historiesforskningen, og er de mest kjente eksponentene for denne analysen. Den republikanske tradisjonen har blitt resipert på ulike måter i forskjellige generasjoner, og nettopp Skinner har hevdet at den norske generasjonen av 1814 var preget av denne vidtfavnende tankestrømningen.

Ifølge Pocock gjør bredden i den republikanske tradisjonen at den bedre identifiseres ved et «konseptuelt vokabular» enn ved å påvise noen direkte intertekstualitet eller kartlegging av diskurs ved mer konvensjonelle virkemidler mellom republikanske tenkere i tidlig nytid.⁸¹ Kjernen i den republikanske tradisjonen er flyktig, og har avfødt en rekke litteraturbidrag, som fremhever ulike aspekter ved denne tradisjonen. Det er imidlertid bred enighet om at det er et fenomen, og at nøkkeltenkere som Machiavelli og Montesquieu er sentrale skikkelser i en slik tradisjon.

Republikanismen er knyttet til det antikke idealet om den blandete forfatning. Noen historikere ser republikanismen som en avvisning av eneveldige autoriteter, og dermed som tidlig forsvar for rettsstatlighet, avgrensning av monarkisk myndighet og av staten overhodet.⁸² Pocock fremhever kombinasjonen av et organisk aristoteliansk samfunnssyn og borgernes bifall med makthavernes forfatningsmessige handlinger som sentralt for tradisjonen.⁸³ Quentin Skinner og Maurizio Viroli fremhever særlig betydningen av romersk sen-republikansk dydsfilosofi, og da særlig Cicero, som utspringet i denne tradisjonen. Skinner ser dermed republikansk frihet som folkelig deltagelse i staten motivert av borgerlig pliktetik.⁸⁴ Atter andre forfattere vektlegger en republikansk ideologisk kultus om det offentlige tillitsvervet, deri gjerne også en monark, som innebærer en avgrensning av embedsmannens makt til utøvelse av legitim, ikke-korrupt og dydig makt.⁸⁵ Dette er i liten grad gjensidig utelukkende standpunkter, og mangfoldet i litteraturen avspeiler at ulike historikere har arbeidet med denne klyngen av assosierte idéer med utgangspunkt i forskjellige historiske fenomener. Ikke alle elementer av den republikanske tradisjonen er synlig på samme sted og til samme tid.

⁸¹ J. G. A. Pocock, *The Machiavellian Moment. Florentine Political Thought and the Atlantic Republican Tradition*. (Princeton: [1975] 2003), s. 3-82.

⁸² Lengst i så måte går den amerikanske forskeren Paul Rahe i *Republics Ancient and Modern. Classical Republicanism and the American Revolution*. (Chapel Hill, London: 1992). Rahe er ikke tilknyttet Cambridge-skolen og skiller seg vesentlig fra Skinner i sin forståelse av den republikanske tradisjonen på måter som ikke aktualiseres her.

⁸³ Pocock, *Machiavellian Moment*.

⁸⁴ Se for eksempel tendensen i *Republicanism. A shared European Heritage*. Redigert av Martin van Gelderen og Quentin Skinner. Første bind. (Cambridge, 2002) og Maurizio Viroli, *For Love of Country. An Essay on Patriotism and Nationalism*. (Oxford: Clarendon Press, 2003).

⁸⁵ Conal Condren. *Argument and Authority in Early Modern England, The presupposition of Oaths and Offices*. (Cambridge: 2006)

Et viktig aspekt ved den republikanske tradisjonen slik den fremstilles både av Pocock og Skinner er tradisjonens historiske dimensjon. På den ene siden kan historien og naturen forstås ved et universelt fornuftsbegrep, løsrevet fra historisk kontekst: det er altså universelle innsikter å hente i «naturlige», «organiske» politiske institusjoner, som bekreftes ved historisk erfaring formidlet gjennom oldtidsforfatterne. Disse universelle innsiktene må imidlertid settes i sammenheng med det partikulære ved hver enkelt forfatter i tradisjonen, som kan være forestillinger om særegne nasjonaltemperamenter eller rettsinstituerende nasjonale seder (de romerske *mos majorem*), unike for hvert land. Republikanisme er derfor også en form for radikal politisk klassisisme hvor (særlig) den romerske fortiden er forbilledlig, et felles erfaringsgrunnlag som under de rette historiske omstendigheter kan etterlignes eller tilpasses til de partikulære sted- og tidbundne omstendigheter.⁸⁶ Mangfoldet i tradisjonen forklares dels med ulike forfatters ulike forståelse av hvordan det partikulære arter seg i sin egen tid og på sitt eget sted, og dels ved forfatternes ulike forståelse av det universelle – altså hvilken del av oldtiden som er forbilledlig og hvordan den skal fortolkes.

En del av den republikanske tradisjonens historiske dimensjon har blitt gjenstand for analyse i den moderne faglitteraturen om oldtidsforfatningen, *Ancient constitutionalism*. Denne strømmingen har også utspring i Pococks arbeid, og handler om bruk av den fordums forfatningen som argument i politisk strid mellom adel, kongemakt og folkelige bevegelser i tidlig nytid.⁸⁷ Håkon Evjus doktorgradsavhandling fra 2014 er et fremragende norsk bidrag i denne fagtradisjonen, som viser at dansk-norske historikere rettet en skiftende politisk appell til oldtidsforfatningen gjennom opplysningstiden. Ifølge Evju har tidlige, adelige forfattere som Arild Huitfeldt begrunnet den innskrenkede kongemakten som et begrenset verv i en blandet forfatning, en *republica mixta*, noe analogt til Pococks engelske republikanere på 1600-tallet. Etter Kongeloven bidrog historieskriverne som Ludvig Holberg til å legitimere det eneveldige monarkiet ved den nordiske oldtidens eneveldige kongemakt. Gjennom 1700-tallet, skriver Evju, vokste det frem et syn på den nordiske oldtidsforfatningen som et monarki som opptrådte i pakt med folkets interesser, og hersket lovbundet i samspill med et sterkt folkelig element på Tinget. Dette transformerte regimets selvforståelse i den sene enevoldstiden, og underbygget forestillingen om det *frihetlige* enevoldsmonarki.⁸⁸ Jeg

⁸⁶ Her er Skinner og Pocock konseptuelt enig, men bruker noe ulike begreper.

⁸⁷ Pocock, *The Ancient Constitution*.

⁸⁸ Håkon Evju, *Ancient Constitutions and Modern Monarchy. Historical Inquiry and Enlightened Reform in Denmark-Norway, c. 1730-1814*. PhD-avhandling. (Universitetet i Oslo: 2014).

kommer ikke til å gjøre en «Ancient Constitutionalism»-analyse, dels fordi Falsens historiske argumentasjon rommer adskillig mer enn argumentasjon av denne typen, og dels fordi jeg ikke kjenner Pococks analytiske idiom godt nok til at jeg er komfortabel med å anvende det selv. Jeg vil imidlertid poengtere at en slik analyse av Falsens *Norgeshistorie* er mulig, og at det har kontaktpunkter med deler av min egen analyse.

Litteraturen om klassisk republikanisme har vært kritisert for å favne for bredt til at man kan snakke om noen enhetlig tradisjon i europeisk idéhistorie. Dette synes fortrinnsvis å være en generasjonskritikk fra en eldre generasjon idéhistorieforskere,⁸⁹ for begrepet er nå i allmenn bruk i idéhistoriekretser. Slik kritikk påpeker med rette republikanismens flyktige vesen, og behovet for å søke å avgrense republikanismen klarere konseptuelt for å kunne studere republikansk influerte tenkere som likevel har betydelige unike, originale bidrag, så som Thomas Hobbes og John Locke, og for å skille ut overlappende og beslektede men konseptuelt «hardere», mer konkrete tankestrømninger som den rasjonalistiske naturrettstradisjonen på 1600-tallet. Enkelte av republikanismelitteraturens forskere krysser stundom fra idéhistorie til eget virke som politiske filosofer, og har et skråblikk mot samtiden i sin argumentasjon om republikansk dydsetikk – dels med radikalt ulike standpunkter.⁹⁰ Forskningslitteraturen om klassisk republikanisme utroper republikanerne til en hovedstrømning i europeisk kulturhistorie som kretser omkring konstitusjonelle spørsmål, med senrepublikanske oldtidstekster som tradisjonens kjerne. Den klassiske retorikken har blitt et viktig instrument for å fortolke kildemateriale fra denne perioden, og stadig mer forskning i denne tradisjonen stunder mot å sondre mellom ulike forfatteres syn på det universelle og det partikulære ved hjelp av den klassiske retorikkens litterære fellessteder, uten at metodikken nødvendigvis blir synliggjort.⁹¹

⁸⁹ Maurizio Viroli og Norberto Bobbio, *The Idea of the Republic*, Oversatt av Allan Cameron. (Polity Press, Cambridge: 2003). Dette er en samtalebok, og denne kritikken gjennomsyrrer Bobbios innlegg, se f.eks. s. 24 flg.

⁹⁰ Paul Rahe og Quentin Skinner synes for eksempel selv å ha radikalt motstående syn på frihandel og distributiv rettferdighet, og det har nok en viss påvirkning på for eksempel deres lesning av Locke. Det blir mest synlig i konklusjonskapitlene i *Republics, Ancient and Modern* og i Skinners *Liberty before Liberalism* (Cambridge: 1998).

⁹¹ Quentin Skinner, *Reason and Rhetoric in the Philosophy of Thomas Hobbes*, (Cambridge: 1996), gjennomgående. Se også Robert von Friedeburg (red.), *Murder and Monarchy. Regicide in European History*, (Basingstoke: Macmillan, 2004), da mest Conal Condren 'The Office of Rule and the Rhetorics of Tyrannicide in Medieval and Early-Modern Europe: An Overview', 48- 72.

Disse problemene til tross, denne forskningslitteraturen er av vesentlig nytte for min oppgave, dels fordi Falsen har vært hevdet å være klassisk republikaner, og dels fordi fremveksten av romantikken og den historiske skolen kan forstås som en endelig forrykking av forholdet mellom det universelle og det partikulære, i det partikulære, det tidsbundne og det nasjonales favør på bekostning av republikansk dyd og oldtidsdyrking.⁹²

2.2 Et klassisistisk skolesystem

2.2.1 Det klassisistiske og skolen

Begrepet klassisk kommer av det latinske ordet *classis*, som ble brukt om flåte eller hæravdelinger av ulike årskull i den tidlige romerske republikken.⁹³ De beste soldatene hadde lengst tjenestetid, best utstyr og var av den mest velstående vernepliktige orden. Ordet ble av Cicero og Quintilian anvendt for å dele inn forfattere etter deres litterære kvalitet, med instruksjonen om at man fortrinnsvis burde imitere mestrene før man selv kunne skape nye litterære kunstverk.⁹⁴ Ordet ble anvendt på grupper av skoleelever inndelt etter alder i det første århundre, og skolepensum besto alt i tidlig middelalder av *klassikerne*. Artikkelen i *l'Encyclopédie* avspeiler det klassiske slik det ble forstått i opplysningstiden.

Med dette ordet mener man bare det man underviser i latinskolene; ordene og talemåtene til disse forfatterne tjener som modell for unge mennesker [el. menn]. Man gir særlig dette navnet til forfattere som har levet på republikkens tid, og dem som var samtidige eller nær samtidige til Augustus; det er Terents, Caesar, Cornelius Nepos, Cicero, Sallust, Vergil, Horats, Phaedros, Titus Livius, Ovid, Valerius Maximus,

⁹² For en for øvrig svært god oversikt over forskningslitteraturen om klassisk republikanisme, se «Introduction» i Arthur Weststeijn, *Commercial Republicanism in the Dutch Golden Age*. (Brill, Leiden: 2012), s. 1-25. En norsk oversiktsartikkel som etterspør forskning i denne leien er HENVISNING. Takk til professor dr. juris Jørn Øyrehagen Sunde og cand. jur. Knut Knapskog for uventet oppklarende samtaler om andre temaer.

⁹³ Det følgende avsnittet er med visse justeringer basert på Hugh Montgomery, «Klassisk – classis, classicum. Metafor utan mening?» fra *I fortidens speil. Klassikk og Klassisisme i vestens kultur*. Redigert av Karin Gundersen og Magne Malmanger. (Aschehougs forlag, Oslo: 1998), s. 48-64. Ernst Robert Curtius forankrer også klassisismen i skolevesenets pensumkanon, men omtaler ikke norden. Se Ernst Robert Curtius, *Op. Cit.*, 36-79

⁹⁴ Quintilian *Op. Cit.*, bok X.2-3. Denne delen av Quintilian retorikk-lære bok *Institutiones* var, som jeg vil vise, obligatorisk lesning for latinskoleguttene på latin, men kom også i flere danske oversettelser fra 1765 av (med gjentatte nye opptrykk). Falsen kjente antagelig dette materialet på latin, ikke dansk.

Velleius, Quintus Curtius, Juvenal, Martial, & Frontinus; til dem legger vi Cornelius Tacitus, som levde i den annet århundre, og naturligvis Plinius den yngre, Suetonius & Justinus.⁹⁵

Encyclopedisten Dumarsais understreker her skoleverkets kanoniserende – og konserverende – funksjon på 1700-tallet. Det klassiske er ikke bare det som undervises i skolen, det er ordene og talemåtene til forfatterne som tjener som forbilder for de unge. Disse forfatterne er særlig dem som skrev i den latinske litterære gullalder i republikkens siste dager og på Augusti tid, hevder Dumarsais, og følger med en liste med typiske pensumforfattere, og inkluderer en del forfattere fra «sølvalderen», år 70-120 e. Kr., blant dem historikerene Seneca, Tacitus og Livius. Som den svenske filologen Hugh Montgomery påpeker er det klassiske i essens kanoniske litterære verk som var obligatorisk lesning i skoleverket.⁹⁶ Merk gjerne graden av overlapp mellom oppregningen i *Éncyclopédie* og det dansk-norsk skolepensum: dette er europeisk fellesgods.

Latinskolene utdannet med henblikk til videre universitetsstudier. Immatrikulering som akademisk borger ved Københavns Universitet, og senere også Kgl. Frederiks Universitet i Christiania, forutsatte *examen artium*. Frem til 1809 ble *artium* avlagt som muntlig og skriftlig opptaksprøve ved selve universitetet, og etter dette som eksamen ved latinskolene. Eksamenen fordret at de aspirerende studentene kjente en rekke klassiske tekster på originalspråkene latin, gresk og hebraisk svært godt, og var i stand til å konversere om dem på latin. Dette var bare mulig for elever med enten grundig, femårig latinskole, eller privatundervisning med et tilsvarende innhold. Latinistene var altså en akademisk elite, som fikk særskilt adgang til statens embedsstillinger.

2.2.2 Eidsvollsmennenes skolegang

Som elev ved det nyopprettede Schouboeske Institutt i København i 1790-årene, var Christian Magnus Falsen en privilegert elev av en særlig ressursrik privat institusjon. Et nærmere blikk på latinskoleforordningene er likevel av interesse, for pensum gir innblikk i

⁹⁵ Fra César Chesneau Dumarsais, «Classique, adj. (gramm.)» i *Encyclopédie ou Dictionnaire raisonné des sciences, des arts et des métiers, par une Société de Gens de lettres*. Redigert av Denis Diderot og Jean le Rond d'Alembert. 3. bind (Paris, 1752-65), her sitert fra universitetet i Chicagos digitaliserte utgave, the ARTFL Encyclopédie Project, artfl-project.uchicago.edu. Søk: classique. Min litt usikre oversettelse.

⁹⁶ Montgomery, *Op. Cit.*

tekstene som alle «der saavel fra publiqv som privat Information kommer til akademiet skal gjøre Reede for» ved *examen artium*, og derfor var forventet kjent av alle akademiske borgere. Pensum for Falsens generasjon ble fastsatt ved den såkalte Guldbergske skolereform i 1775. I sammenheng med det omfattende forslaget til omlegging av det norske latinskolesystemet i 1818, kan skoletekstene kaste lys over både mulige intellektuelle påvirkningskilder for Falsen selv, og over forståelseshorisonten til Falsens egen generasjon, dybden i den vedvarende klassisismen perioden igjennom.

Skolereformen i 1775 kom i form av en kongelig forordning som blant annet bekreftet den allerede eksisterende fagkretsen og innholdet i pensum. Peblingene måtte blant annet lese bok ti til tolv av Quintilians retoriske lærebok *Intitutiones*, en rekke rettstaler og *de Officiis* av Cicero, Horats epistler, Faedrus fabler (etter Æsop), og deler av *Aeniden* på originalspråket. De «opvakte Hoveder» skulle også lese Livius sin romerske historie og utdrag av Ovids *Metamorfoser*. I gresk var innledende bøker fra både Herodots historie og *Illiaden* obligatorisk. Kandidater som ikke skulle bli teologer, kunne få fritak fra hebraisk, forutsatt at de leste et mer omfattende latinsk pensum. Om lag 40 prosent av undervisningen var i latin og gresk språk.⁹⁷ Tekstene som ble lest av skoleguttene er viktige kanoniske tekster som formet opplysningstidens historiske resepsjon av antikkens politiske tenkning. Ciceros *de Officiis* og Livius romerske historie *Ab Urbe Condita*, «Fra byens grunnleggelse», fikk formativ kraft på politisk tenkning gjennom opplysningstiden, fra Machiavelli til Locke, Montesquieu og Robespierre, i den republikanske diskursen i europeisk idéhistorie.⁹⁸ Både fagkretsen og pensum ved latinskolene svarte til grunnutdannelsen eliten av unge mannlige akademikere fikk ved latinskoler i hele Europa fra middelalderen og frem til midten av 1800-tallet.⁹⁹

De dansk-norske skolereformene på 1700-tallet tenderte mot å bygge ut allmueskolene, som ble drevet av kirken og hadde et mer nasjonalt preg, og en profesjonalisering av embedsstanden ved reformer i teologi- og jusstudiene. Utdanningssystemet ble imidlertid ikke

⁹⁷ *Forordning angaaende Skoel-Væsenets Forbedring ved de publique Latinske Skoeler*, 1775, §19. Faksimileutgave ved A. E. Aasland et al., *Skolehistoriske aktstykker*. Nr. 15. (Oslo: 1963). Se også Helge Dahl, *Klassisisme og realisme. Den høgre skolen i Norge*. (Universitetsforlaget, Bergen: 1976), s. 7-37, J. Paludan. *Det Høiere Skolevæsen i Danmark Norge og Sverig*. (Priors Hof-Boghandel, Kjøbenhavn: 1885), s. 61-89 for bakteppet for skoleordningen; Øivind Andersen, «Hva leste peblingene» handler fortrinnsvis om en senere periode, men det er sterke kontinuitetstrekk.

⁹⁸ Quentin Skinner, *Reason and Rhetoric*, her særlig s. 1-40. Se også Viroli, *Op. Cit.*

⁹⁹ Curtius, *Op. Cit.* og Thomas M. Conley, *Rhetoric in the European Tradition*. (Chicago: 1994), 188-234

tilført ekstra midler, så den obligatoriske grunnutdannelsen som alle barn måtte ha etter 1739 gikk på bekostning av de eksisterende offentlige latinskolene. Konsekvensen var at det ble færre latinskoler – i Norge overlevde bare fire av de eksisterende skolene, i Bergen, Christiania, Trondhjem og Christiansand. Høyere skolepenger og færre stipender gjorde at latinskoleelevene kom fra en smalere rekrutteringsbase sent i århundret, sammenlignet med tidligere på 1700-tallet. Til gjengjeld ble nivået på undervisningen og kandidatene hevet, særlig med tilføringen av filologiske embedskandidater til lærerstanden og styrket greskundervisning.¹⁰⁰ De krevende Latinskolene var en rekrutteringskilde til dyktige, ikke-aristokratiske embedsmenn som var avhengig av enevoldskongen for sin status, og en rekke prominente embedsmenn kom fra relativt ydmyk bakgrunn.¹⁰¹

Det var en annen reform i skoleverket i perioden, i 1809. Denne reformen kan i noen grad sies å kodifisere en forsiktig svekkelse av den tradisjonelle humanistiske utdannelsen, først og fremst ved at den «universelle» klasselæreren skulle byttes ut med en spesialisert faglærer, en endring som var kommet ved en særforordning i 1800. Reformen bekreftet ellers i hovedtrekk forholdstallet mellom de oldtidsorienterte og de moderne fagene, og hovedklassen alle elever ble gruppert etter var latinfaget. Pensum ble ikke endret i vesentlig grad. I 1809-forordningens §5 formidles den drivende ånd i elitens skolesystem helt klart.

«Iblandt Gjenstanderene for Underviisningen skal et grundigt og dannende studium af de gamle Sprog og Klassikere stedse beholde den fortrinlige Plads som deres Vigtighed for de lærde Skolers Øiemeed hiemler dem, og naar en Discipels Modenhed for en høiere klasse eller for Universitetet bedømmes og afgjøres, skal hans Fremgang i disse Sprogkundskaber altid komme i fortrinlig Betragtning; dog maa ikke deraf

¹⁰⁰ «Latinskoler og byskoler under forandring» i Charlotte Appel og Morten Fink-Jensen, *Dansk Skolehistorie. Tiden før 1780*. Første bind. (Aarhus Universitetsforlag: 2008), s. 218-233. Også om utdanning og sosial mobilitet i Tvillingrikene på slutten av 1700-tallet, s. 244-7 og 344-7.

¹⁰¹ Se «Kapitel 9: Stand» og «Kapitel 10: Uddannelse» i Erik Gøbel, *De styrede rigerne. Embedsmændene i den dansk-norske civile administration 1660-1814*. (Odense Universitetsforlag: 2000), s.103-133. Gøbel viser bla. at andelen høyere embedsmenn fra aristokratiske familier falt jevnt fra midten av 1600-tallet, til bare ca. 10 prosent av de høyere embedsmennene i 1812. Hovedmekanismen for rekruttering av embedsmenn fra ikke-adelig bakgrunn var gjennom utdanning, og da særlig jusstudiet. Brorparten av embedskandidatene var fra embedsmannsfamilier og handelsfamilier. Se også Øystein Rian, *Embetsstanden i dansketida*. (Samlaget, Oslo:1993), s. 52-59. Av enkelttilfeller på embedsmenn fra svært små kår fra helstatens siste årtier kan Colbjørnsen-brødrene og Nicolai Wergeland fremheves. Generelt om enevoldsregimer og kappeadel, se Franklin L. Fords klassiske *Robe and Sword: the regrouping of the French aristocracy after Louis XIV*, (Harper & Row, New York: 1965).

tages Anledning til, at noget af de øvrige Lærefag, som Vi for Skoleunderviisningen have bestemt, sættes tilside».¹⁰²

Falsen bakgrunn var i en dypt klassisistisk kultur. Kjernen i denne kulturen var en avgrenset litterær arv som Falsen og hans standsfeller hadde som felles forståelsesramme for spørsmål om stil og smak – men også politiske og sosiale idealer.

2.2.3 Grunnlovsfedrens latinskolereform

Hvordan var så Falsens lesere og samtidige sitt syn på den klassiske dannelsen? En inngangsportal til det er eidsvollmennes skolereform, den ikke-sanksjonerte latinskoleloven av 1818. For å gi en umiddelbar følelse av tendensen i lovutkastet, kan jeg nevne at den inneholdt en formulering svært lik den fra 1809-forordningen. Den siste setningen, om at de øvrige lærefag ikke måtte tilsidesettes av de klassiske språkene, var imidlertid *ikke* med i 1818-reformen. Reformforslaget i 1818 innebar en fornyet styrkelse av den tradisjonelle latinskolen.

Grunnleggelsen av et eget norsk universitet og den norske selvstendigheten utløste et omfattende reformfremstøt i årene 1815-18 for å gjøre det norske skolevesenet i stand til å ivareta den nye statens behov for embedsmenn. Initiativet kom fra biskop Bech i Christianssand og private borgere i hele landet.¹⁰³ Allmueskolene ble reformert, det ble opprettet veterinærskole og en egen filologisk embedseksamen for skolelærere. Andre endringer i universitetsstudiene ble vurdert, deriblant en avvikling av jusstudiet «paa Modersmaalet», som var en annenrangs embedseksamen for studenter uten nødvendig latinkyndighet. Denne eksamenen gav ikke adgang til sentrale embedsstillinger, men etter Kongens proposisjon skulle nå «alle Statens Embeder besættes med studerede fra tidlig Ungdom af videnskabeligen dannede Personer», altså av kandidater med latinskoleutdanning og latinsk embedseksamen. Etter utredning kom Stortinget til at morsmålsstudiet stadig var

¹⁰² *Forordning angaaende de lærde Skoler i Danmark og Norge.* (Johan Frederik Schultz, Kjøbenhavn: 1809), §5. Timetall fremgår her ikke av loven, i det bygger jeg på Helge Dahl, *Op. Cit.*

¹⁰³ Torstein Høverstad, *Norsk Skulesoga. 1: det store Interregnumet 1739-1827.* (Steenske Forlag, Oslo: 1918), 263 flg.

nødvendig for å skaffe den nye staten tilstrekkelig mange embedsmenn, men premissen om at latinsk embedseksamen var å foretrekke ble ikke utfordret.¹⁰⁴

På dette reformivrige bakteppet, nedsatte Stortinget en komité bestående av greskprofessor Georg Sverdrup, Assessor Arntzen, provst Luytkis, Pastor Schultz og Pastor Taralsen for å utarbeidet et *Udkast til en Lov angaaende de lærde Skoler*, altså en nyordning av latinskolene.¹⁰⁵ Lovutkastet som ble presentert var omfattende og gjennomgripende, selv om det representerer klare kontinuitetstrekk med reformene fra 1809 og 1775. Den drivende ånd bak reformene var Falsens venn, stridsfelle og tidligere lærer og kollega, greskprofessoren Georg Sverdrup, og ble blant annet kommentert av Falsen selv i et skriftlig votum i Lagtinget.¹⁰⁶

Reformen var en fremoverlent strategi for å reise det nylig selvstendige landet, og utsynet var moderne. Utgangspunktet var at landet trengte flere embedsmenn. Lovutkastet gir klare krav til reglementering av skolegangen, og blant de fem kriteriene for opptak i §37 er det en nedre aldersgrense for elevenes alder. De måtte være fylt ti år. Det faglige opptakskravet var at eleven skulle «med Færdighet [...] læse i en trykt norsk og latinsk Bog og efter Dictat skrive en læselig norsk og latinsk Skrift» og løse enkle matematikkoppgaver. Skolebarnene måtte være «vaccinerede eller have havt de naturlige Børnekopper» – mindre enn tyve år etter at Jenner hadde brukt ordet vaksinasjon for første gang, og tredve år før det var allment anerkjent som et gode i vitenskapelige miljøer.¹⁰⁷ Forslaget kan bør altså ikke forstås som konserverende og fremskrittsskeptisk, men som et progressivt forslag om å reise landet ved å styrke de klassiske fagene.

De «gamle Sprog og Classikere» skulle stadig beholde sin «Fortrinlige Plads» (§3). I de tre første klassetrinnene skulle de døde språkene ha atten av tredve timer per uke – i det første klassetrinn var atten timer viet latinen alene. I de to høyeste klassene steg timetallet til seks og

¹⁰⁴ *Kongeriget Norges andet ordentlige Storthings Forhandlinger i Aaret 1818*. Red. av Poul Holst. Femte bind. (Grøndahl, Christiania: 1820), Lovutkastet på s. 573-585.

¹⁰⁵ *Kongeriget Norges andet ordentlige Storthings Forhandlinger i Aaret 1818*. Red. av Poul Holst. Anden Deel. (Grøndahl, Christiania: 1820), 251-299. Høringssvar s. 299-316, skriftlige vota for Odelstinget s. 316-330.

¹⁰⁶ Om Sverdrups rolle i reformene lovarbeidet, se Øivind Andersen, «Georg Sverdrup – greskprofessor og grunnlovsmann» i *Klassisk forum* 2007:2, s. 61-90, samt Helge Dahl, *Op. Cit.*

¹⁰⁷ Inokulasjon har vært en folkemedisinsk praksis i Norge allereie en stund, men så tidlig offentlig politikk for vaksinasjon av skolebarn var fremsynt. Se Anne Eriksen, «Koppeinokulasjon i Norge», (*Norsk Historisk Tidsskrift* 03/2010, s. 346-66.

tredve timer per uke, og hebraisk, gresk og latin skulle ha halvparten. Balansen i fagkretsen er klar, her ifra den høyeste klasse.

I femte Classe undervises i det latinske Sprog ni Timer ugentlig; i det græske Sprog syv Timer; i det hebraiske Sprog to Timer; i det norske Sprog og i Declamations-Øvelser to Timer; i det tydske Sprog to Timer; i det franske Sprog to Timer; i Religion, forenet med Læsningen af det nye Testamentes historiske Bøger i Grundsproget, tre Timer; i Geographie to Timer; i Arithmetik og Geometrie tre Timer.¹⁰⁸

Det spesifiseres at både historie- og religionsundervisningen så langt som mulig skal bruke tekster «paa Grundsproget», så intensjonen var ikke å begrense bruken av latin, gresk og hebraisk til språktimene. Latinske stiløvelser skulle stadig avholdes tre ganger i uken, som etter 1775-forordningen. Det skisserte pensum skulle i grove trekk svare til det Falsens generasjon selv leste, men med noen få modifikasjoner. I den høyeste klasse kunne nå *rector* velge mellom å undervise i Ciceros *qvæstiones Tusculanæ*, *De Officiis* og *De Oratore*, og Tacitus *Germania* skulle inn på pensum. Ellers skulle Ciceros taler mot Catilina, Terents komedier, Sallust, Tre bøker av Illiaden og Odysseen, og de første ti bøkene av Livius romerske historie bli obligatorisk lesning for de vordende norske embedsmennene.¹⁰⁹

Debatten i både odels- og lagting kretset om faglærerordningen, som Sverdrup ønsket på nytt å erstatte med den gamle humanistiske klasselærerordningen. Bare to stortingsmenn forfattet skriftlige vota som var «systemkritiske» og utfordret de klassiske fagenes stilling med annet faglig utgangspunkt.¹¹⁰ Den ene var pastor Søren Georg Abel, far til matematikeren Niels Henrik Abel. Abel argumenterte, som flere andre, først og fremst mot «at een og samme Lærer skal i een Classe give Underviisning i alle de Videnskaber, som der skal læres», men kom med kritiske bemerkninger om at de klassiske språkene var viktigere enn morsmålet i de lavere klassene. «Man vil som indsees af Forslaget, endeligen danne Grækere og Romere; fortræffeligt for vort elskede Norge!», sa Abel ironisk; et utsagn Sverdrup og det overveldende Stortingsflertallet øyensynlig var helt enig med, uten et snev av ironi. Sognepresten og naturviteren Abel ønsket heller at oldtidsspråkene skulle få større plass på universitetene: «see, da faaer man Philologer som forhen». Han ville ha mer av

¹⁰⁸ Lovutkastets §22

¹⁰⁹ Lovutkastets §23

¹¹⁰ De to øvrige dissenterne mente at reformen, eller driften av de høyere skoler overhode, var for dyrt til å rettfærdiggjøres i Norge.

naturvitenskapene for peblingene, for hvorfor «udelukke den Underviisnings-Gjenstand som meest interesserer den Unge, saasom Naturvidenskaberne eller Underretning om Naturen»?¹¹¹

Den andre og mer radikale dissenteren var Arnoldus Koren, som til forskjell fra Abel mente at oldspråkene var unyttige for embedsmenn. «De levende maa læres, de døde kan undværes, undtagen i nogle faa Fag», for fransk og tysk hadde ifølge Koren «en langt større Ord- og Idee-Rigdom». Først og fremst mente Koren at latindannelsen var gal måte å velge ut statens embedsmenn, og skapte unødvendig avstand mellom allmuen og embedsmennene.¹¹²

Falsen selv var blant dem som talte for de spesialiserte faglærerne, fremfor den «gamle Underviisnings-Methode». Han var derfor noe skeptisk til lovutkastet, og gav uttrykk for ikke å se andre vesentlige forskjeller mellom lovene og den gjeldende rett. Falsen uttrykket imidlertid at han var «enig» med «den ærede Committee i dens Begreb om de lærde Skolers Hensigt og Bestemmelse», og stemte for loven i Stortingets plenarbehandling.¹¹³

Reformen ble vedtatt mot fire stemmer av Stortinget, men ble ikke sanksjonert av Kongen. Dette skal ha bakgrunn i professorstatsråden Niels Treschows motforestillinger mot å avvikle faglærerordningen, skriver historikeren Helge Dahl.¹¹⁴ Treschow var født i 1751, og var selvbevisst et medlem av en annen generasjon enn Falsen, Sverdrup og Eidsvollsmennene. Han var ikke motstander av det klassiske fokuset *per se*, Treschow var ifølge Winsnes den Winckelmannske nyhellenismens første og mest seriøse forkjemper i Danmark-Norge, og talte godt både latin og, mer utypisk, godt oldgresk.¹¹⁵ Treschow var «den eneste empiriker i Norge», Norges første betydelige filosof, en gammel studiefelle av David Hume, og en av initiativtagerne til faglærerordningen av 1800. Treschow var dessuten gammel skolemann og overlærer ved Latinskolen i Christiania frem til rundt 1805, og ønsket å beskytte faglærerordningen han selv var pioner for.

I *Norgeshistorie* henvender Falsen seg til lesere som er dypt rotfestet i den klassiske litterære kanon. Brorparten av Falsens samtidige var overbevist om at den klassiske litterære arven var

¹¹¹ *Kongeriget Norges andet ordentlige Storthings Forhandlinger i Aaret 1818*. Red. av Poul Holst. Anden Deel. (Grøndahl, Christiania: 1820), s. 317-21. Se her også Andersen, «Georg Sverdrup», s. 80-2.

¹¹² *Ibid.*, 321 flg.

¹¹³ Se Falsens skriftlige lagtingsvotum, *Ibid.*, 458-64.

¹¹⁴ Helge Dahl, *Op. Cit.*, s. 32-8

¹¹⁵ A. H. Winsnes, *Det norske Selskab 1774-1812*. (Aschehoug, Kristiania: 1924), særlig s. 377 flg.

en sentral del av utdannelsen av borgere for et fritt samfunn. Selv om reformforsøket i 1818 feilet, tredoblet antallet latinskoler i Norge seg over det neste tiåret som en konsekvens av statens behov for embedsmenn.¹¹⁶ Reformforsøket til Georg Sverdrup representerer det klassiske dannelsesidealets høyvannsmerke i Norge, og det uttrykker den ånd som gjennomsyrrer Falsens generasjon.

2.3 Klassisk retorikk

2.3.1 Klassisk retorikk som normbærer og analyseredskap

Den klassiske retorikken har en viktig i Falsens skolegang gjennom Ciceros taler og Quintilians teoretiske lærebok om talekunsten, *Institutio Oratoria*.

Klassisk retorikk er kunsten å overbevise, og er i sin kjerne en metode for å «avdekke» eller «finne» gode argumenter som tilhøreren kan kjenne igjen og bli overbevist av. Dens gjenstand er litteratur, av alle genre, også historieskriving.¹¹⁷ Selv om den klassiske retorikken i sin struktur fant form mellom hendene på Aristoteles, Cicero og Quintilian, blir den stadig benyttet som analyseredskap i vår tid. Roland Barthes skriver at retorikken er en vitenskap, «et felt for autonom observasjon som avgrensner visse homogene fenomener, nemlig språkets effekter», og gir «en klassifisering av disse fenomenene» som fortsatt kan være nyttig i studier av språkbruk eller litteratur.¹¹⁸ På samme tid bærer den i seg «en moral» og en «sosial praksis»: Den klassiske retorikken var både oppskriftsbok og lovsamling, som «har som rolle å overvåke (det vil si tillate og forby) [...] språkets avvik», og dermed også ekskludere språkbrukernes avvikere. Barthes påpeker at den romerske eliten og deres senere imitatorer laget formregler som befestet deres egen privilegerte status som språkbrukere. «Ettersom språk er makt, har man utstedt selektive regler for tilgang til denne makten, ved å gjøre den til en pseudo-vitenskap, lukket for 'dem som ikke kan tale' og underlagt en kostbar innvielse:

¹¹⁶ Helge Dahl, *Op. Cit.*

¹¹⁷ Georg Johannesen, *Rhetorica Norvegica*. 2. opplag (Cappelens Forlag, Bergen: 2001), 36. Rådet om å oppsøke Johannesens bok fikk jeg av Arild Linneberg. Johannesens bok er en forunderlig og spennende reise inn den klassiske retorikken. Mye av den øvrige faglitteraturen jeg har funnet er oppdaget ved hjelp av eller indirekte belyst ved Johannesens bok. Imidlertid er den utformet som en intellektuell bevissthetsstrøm, og det gjør det stundom vanskelig å sette fingeren på *hvordan* han belyser annen litteratur. Derfor er det ofte vanskelig å sitere ham. Så her er han henvist til.

¹¹⁸ Roland Barthes, *Retorikken. En moderne innføring i den gamle retoriske kunst*. Oversatt av Knut Stene-Johansen. (Spartacus Forlag, Oslo: 1998), s. 7.

Skapt for 2500 år siden som resultat av eiendomstvister, utånder og dør retorikken i den 'retoriske' klasse, den borgerlige kulturens innlemmelsesrituale». ¹¹⁹

Barthes avkler her en vanskelig dobbelhet ved den klassiske retorikken. Den er et formidabelt kraftig og presist analyseredskap, men inneholder på samme tid normative elementer som avspeiler (særlig) den eiendomsbesittende romerske elitens selvforståelse og interesser. Stillæren er især normativ, og den er for det meste uinteressant i min sammenheng. Analyse med stivbent avgrensning til den klassisk retorikkens former kan gjøre forskeren blind for litteratur som har meritt men som avviker fra klassiske idealer, ¹²⁰ og aspekter ved litteratur som er av analytisk interesse om viktige sosiale fenomener, blant annet klasse, kjønn og seksualitet, blir ikke nødvendigvis fanget opp.

Likevel kan nettopp den normative siden ved klassisk retorikk være et argument for å bruke den som analyseredskap ved noen historiske og litteraturhistoriske temaer. Ved å skrive at den klassiske retorikken først «utånder og dør» som «den borgerlige kulturens innlemmelsesrituale», alluderer Barthes til at den klassiske retorikken gjennomsyret europeisk åndsliv frem til begynnelsen av 1800-tallet, før den relativt brått forsvant fra skolepensum. Som jeg viste i forrige avsnitt, var den norske latinskoleutdannelsen i oppsiktsvekkende grad fremdeles preget både av klassisk retorikk, klassisk historieskriving og klassisk litteratur, og derfor del av embedsmannstidens eliteutdanning. Da Falsens generasjon selv skulle reformere utdanningssystemet i tiden etter 1814 var tendensen i retning av å styrke den klassiske kanonens betydning i undervisningen.

Mange historiske studier drar veksler på den klassiske retorikken, og da særlig læren om litterære fellessteder. Av eldre historisk og litteraturhistorisk forskning er det flere fremragende eksempler som fortjener oppmerksomhet. Den tyske klassiskfilologen Ernst Robert Curtius store studie av latinsk påvirkning i europeisk litteratur gjennom middealderen frem til Goethe er strukturert omkring klassiske litterære fellessteder. ¹²¹ Den gir en god metodisk innføring, og viser hvordan topoi blir resipert og brukt av humanister i forskjellige tidsperioder. I den danske litteraturhistorikeren Vilhelm Andersen (1864-1893) sin studie av Horats-resepsjonen i opplysningstiden, identifiserer også en rekke litterære fellessteder i

¹¹⁹ Barthes, *Ibid.*, sitater fra 7-8. Her også 39-44.

¹²⁰ Shakespeares svake poetiske renommé fra sin død til det romantiske gjennombrudd er bevis nok på dette. Shakespeares skuespill ble gjendiktet i strengere klassisk form gjentatte ganger på 1600- og 1700-tallet.

¹²¹ Ernst Robert Curtius, *Op. Cit.*

Horats diktning med nordiske forfattere i opplysningstiden.¹²² Den tyske juristen og rettsfilosofen Carl Schmitt (1888-1985) har topikken som et viktig støtteinstrument i sine studier av Hobbes¹²³ og av tidlig moderne folkerett.¹²⁴ Schmitt benytter seg selv av en rekke klassiske rettsretoriske topoi i sin egen politiske filosofi.¹²⁵ Fellesnevneren for disse forskerne er at de selv var klassisk skolert, og var motivert til å skrive sine studier fra 1930-årene av, fordi de opplevde den felleseuropeiske humanistiske arven som under press.

Fra og med Barthes og hans generasjon av *nouveaux retoriens* har den klassiske retorikken fått en viss retur i fortolkningsvitenskapene, og kanskje særlig i historieforskningen. Mye mentalitets- og idéhistorieforskning bygger mer eller mindre bevisst på topikk læren, og spredte henvisninger til litterære fellessteder finnes også hos norske historikere. Quentin Skinner og hans etterfølgere i den britiske diskursen om klassisk republikanisme er preget av bruk av den klassiske retorikken som analyseredskap.¹²⁶ Reinhard Koselleck påviser og bruker flere klassiske topoi i sin studie av historieskrivning fra opplysningstiden. Historikeren Håkon Evju anvender noen klassiske topoi som analytiske kontaktpunkter i sin doktoravhandling. I fagartikler synliggjør han en konseptuell likhet mellom toposet om borger-soldaten i romersk historieskrivning og den omsvermede norske odelsbonden,¹²⁷ og dokumenterer sammenhenger mellom et romersk dydssyn og krigsårenes økonomiske heroisme.¹²⁸ I disse studiene forutsettes typisk kjennskapen til klassisk retorikk på forhånd, og metodebruken er kanskje mindre synlig enn ønskelig. En systematisk innføring i topikken vil kreve langt større plass enn det er mulig å vie i denne masteroppgaven. En skissemessig innføring følger.

¹²² Vilhelm Andersen, *Horats. Norden*. Bind 4. (Gyldendahl, København: 1948). Av nyere forskning på nordiske litterate i denne generasjonen er det relativt sparsomt med slike studier, men se noen bidrag i *Tegnér och Retoriken*, redigert av Louise Vinge (Rhetor forlag, Lund: 2003) og Karin Gundersen, *Op. Cit.*

¹²³ Carl Schmitt, *The Leviathan in the State Theory of Thomas Hobbes*. Oversatt av George Schwab og Erna Hilfstein. (Verso, 2008).

¹²⁴ Carl Schmitt, *The Nomos of the Earth in the International Law of the Jus Publicum Europaeum*. Oversatt av G. L. Ulmen. (New York: Telos Press, 2006), se særlig 67-79.

¹²⁵ Jeg tenker her på Schmitts *Politiske teologi* og *Begrepet om det politiske*.

¹²⁶ Quentin Skinner, *Reason and Rhetoric* er et godt eksempel.

¹²⁷ Håkon Evju, «Property, Patriotism and Self-Interest in the Debate over Odelsretten, the Norwegian Retrait lignager, 1759-1814», *Journal of Intellectual History and Political Thought*, 2012 Volum 1, s. 86-109.

¹²⁸ Håkon Evju, «Velstandens forbannelser» i *Veivalg for Norden 1809-1813*. Redigert av Bård Frydenlund og Odd Arvid Storsveen. (Akademika, Oslo: 2013), s. 57-73.

2.3.2 Topikken – det retoriske sannhetsprovet

Retorikkens første stadium, *inventio*, er oppdagelse eller avdekking av argumenter. Den kanskje mest minneverdige formuleringen av fremgangsmåten for en klassisk taler finnes hos den romerske retorikklæreren Quintilian (c. 35- c. 100), som skriver at å avdekke hvor argumentene finnes gjemt er et spørsmål om å finne retorikkens fellessteder, *loci communes* (lat.) eller *topoi* (gr.).

Stader [*loci*] brukar eg ikkje slik ein no til vanleg nyttar ordet, altså om stader der ein finn argument mot ovlivnad, ekteskapsbrot og liknande, men om tilhaldsstadene åt argumenta, der dei ligg gøynde og der ein må hente dei fram. For alt gror ikkje fram på allslags jord, og du vil korkje finne fuglar eller ville dyr dersom du er ukjend med kvar dei brukar å bli fødde eller kvar dei lever. Også fiskesortar trivst på ulik sjøbotn, somme der det er flatt, andre på steinbotn, og dei lever like eins frå kvarandre når det gjeld hav og strender, korkje størja eller papegøyefisk tek ein i våre farvatn. På same måte finst ikkje alle argument overalt, og av den grunn kan ein heller ikkje leite etter dei overalt. Elles blir det mykje flakking omkring, ein strevar til inga nytte, og det vi ikkje leitar planfast etter, vil vi ikkje finne utan ved eit slumpetreff. Men om vi veit kvar dei oppstår, vil vi lett få oversyn over kva som finst der når vi kjem til staden.¹²⁹

Metoden for å finne argumenter er altså å identifisere sammensettingen av litterære fellessteder som kjennetegner saken. Quintilian levde i det første århundre, i det som ofte omtales som Romas litterære sølvalder. Han var dermed en samtidig av historikeren Tacitus. Selv om dette er den mest berømte formuleringen av læren om retorikkens felles steder, er topikken en fast og viktig bestanddel i klassisk retorikk fra Aristoteles og Cicero og frem til retorikklærere i Falsens samtid, som Jacob Rosted og skottene Adam Smith og Hugh Blair, hvis retoriske lærebøker raskt ble oversatt til tysk og dansk og ble tatt i bruk ved morsmålsundervisningen i norske latinskoler.¹³⁰ Falsen selv var i hvertfall kjent med

¹²⁹ Marcus Fabius Quintilianus, *Institutio oratoria* V.X.20-22. Dette sitatet er hentet fra *Romersk retorikk*, innleiing og omsetjing av Hermund Slaattelid, (Oslo: Det norske Samlaget: 1993), s. 137. Jeg har i hovedsak brukt den fullstendige Loeb-utgaven som referanse, *Op. Cit.*

¹³⁰ For eksempel Lyder Sagen, *Dansk Læse- og Declamations-Øvelses-Bog for Børn og Ungdommen*, (Bergen: Envoldsen, 1808) og Jacob Rosted, *Forsøg til en Rhetorik i et Udtog af Hugo Blairs Forelæsninger over Rhetoriken, med Hensyn til Underviisningen i de lærde Skoler*, (Christiania: N.J. Berg, 1810), særlig s. 141 flg. Tidligere var oversettelser fra tysk i hyppig bruk i Norge, ifølge Rosteds forord. I tillegg kom de romerske retorikerne Cicero og Quintilian i stadig nye utgaver på originalspråket og i dansk oversettelse i 1760-årene og frem

retorikken etter Quintilian, hvis tre siste bøker var obligatorisk pensum til *examen artium* etter skoleordningen av 1775.¹³¹

I sin enkleste form er *loci communes* bare talemåter eller konvensjonelle bestanddeler som hører hjemme i en tekst av en gitt genre. For eksempel åpner Falsen sin *Norghistorie* med en dedikasjon av verket til Kongen. Han uttrykker også ydmykhet hva angår sitt eget bidrag: Falsen har bare «øst» av tidligere forfatteres fremstilling. Dette faste elementet i et historisk verk på Falsens tid er derfor blant andre ting eksempler på det den Jens Kjeldsen kaller strukturtopoi, som i seg selv ikke nødvendigvis gir lytteren et klart budskap, men som er språklige eller litterære konvensjoner uten spesifikt innhold.¹³² Et topos kan også romme innhold, og formidle klarere budskaper til lytteren: ydmykhetserklæringene fra Falsens forord kan leses i et slikt lys. Fellesstedet er gjenkjennelig for tilhørerne, og kan derved alludere både til andre tekster eller til årsakssammenhenger som ikke nødvendigvis følger av selve saken. Topoi som har en slik betydning omtaler gjerne som innholdstopoi, og kan gjerne være metaforisk eller symbolsk av art. Topoi kan altså både være «heuristiske regler for å finne argumenter, men også mønstre som beskriver argumenter eller argumentformer». På sitt mest komplekse kan et fellessted fange opp potente, mangefasetterte fortellinger med normativt innhold, gjerne med allegorisk eller metaforisk innhold, og slektskap til andre topoi.¹³³ Cicero skriver at taleren kan rive publikum med ved hjelp av slike kraftfulle *loci communes*, men at han ikke bør gjøre det i en rettstale, fordi det gjør det umulig å bedømme det foreliggende tilfelle som seg selv.¹³⁴ Slike komplekse topoi omtaler både Kjeldsen og Curtius som litterære fellessteder. Curtius trekker frem «Den hensvunne Gullalder» og «Elysiumsmarken» som to

mot ca. 1820. UBB har for eksempel Quintilians tre siste bøker i to ulike danske oversettelser bare fra 1776 (ved Hans Jørgen Gottschalck og Jacob Baden). Om dansk-norske retoriske publikasjoner i denne perioden, se Amund Børdahls upaginerte forord til nyutgivelsen av Rosted, *Forsøg til en Rhetorik*. Redigert av Amund Børdahl, (Forlag1, Oslo: 2007).

¹³¹ Se kap. 2.1. Topikklæren omtales i Quintilian, *Op. Cit.* bok XI, men grundigere i den siterte bok V.

¹³² Jens E. Kjeldsen, *Retorikk i vår tid. En innføring i moderne retorisk teori*. 2. Utgave. (Oslo: Spartacus forlag, 2006), s. 151-69. Se også Tobias Reinhardt 'A Short History of the Τόπος' og 'Rhetorical vs. Legal Invention' i Cicero, *Topica*. (Oxford: 2006)

¹³³ Kjeldsen, se også forord til Ciceros *Topica*. Se også Curtius, *Op. Cit.*, s. 71

¹³⁴ Se Cicero, *De Oratore*, III.106. Cicero gjør nettopp dette selv i noen av de politiske talene sine, for eksempel i de Filippiske talene. Se da særlig de 13. og 14. Filippiske taler, hvor Cicero angriper Marcus Antonius gryende tyranni.

slike komplekse topoi med opphav i gresk mytetid og et langt ettermæle i skjønnlitteraturen.¹³⁵

Ved å identifisere normbærende elementer i sammensettingen av klassiske fellessteder hos en gitt forfatter er det ikke bare mulig å påvise intertekstualitet eller løsere tekstlig slektskap, men med skjønn «belyse logikken og tankeprosessene» til forfattere som skriver i en klassisk tradisjon ved å «avdekke tankeforbindelser som er bakt inn i komposisjonen av gitte tekster».¹³⁶ En måte å forstå de litterære fellessteders virkning, er derfor som diskursive elementer i en svært langvarig diskurs, med opphav i kanoniske tekster som ble formidlet gjennom latinskolepensum fra tidlig middelalder til Falsens tid. Forfatternes bruk av de litterære fellesstedene formidlet potente forestillinger av politisk, psykologisk, etisk og historisk karakter fra oldtiden inn i tidlig nytid – men bare deler av denne forestillingsverden resiperes på noe gitt tidspunkt, og veves sammen i diskursen med andre påvirkningskilder til unike bidrag fra senere forfattere.

2.4 Tyranttoposet – og to tyranner

Et eksempel på litterært fellessted med opphav i oldtidens historieskrivning er de litterære fellesstedene om tyranner og tyrannmord. De krysser sømløst frem og tilbake mellom historie og skjønnlitteratur, og har et langt liv i europeisk åndsliv og politikk. Tyranttoposet anvendes av Falsen gjentatte steder i *Norgeshistorie*.

2.4.1 Et romersk tyranttopos

Den mest innflytelsesrike historisk-litterære fortellingen om en tyrann og en tyrannmorder er beretningen om Lukretias død og det romerske monarkiets fall i først og annen bok av Livius *Ab urbe Condita*.¹³⁷ Dette er del av den romerske republikkens skapelsesmyte,¹³⁸ en viktig del

¹³⁵ Curtius, *Op. Cit.*, s. 79-105, særlig fra s. 82. Curtius setter slike grunnleggende topoi i sammenheng med jungianske arketyper.

¹³⁶ Francis Cairns, *Generic Composition in Greek and Roman Poetry*, (Edinburgh: 1972), s. 31. Merk også Cairns om topikkens genreoverskridende karakter, 67 flg.

¹³⁷ Titus Livius, *The History of Rome [Ab Urbe Condita]*, oversatt av Benjamin Oliver Foster. Bok 1-2. Loeb. (Cambridge MA: Harvard University Press, 1919). Fortellingen om Lukretia og republikkens fall gis først og fremst i I.57-60. Jeg siterer ham heretter som Livius, bok, kapittel, vers.

¹³⁸ Særlig Liv Maria Yarrow, *Historiography at the End of the Republic* (Oxford: Oxford University Press, 2006). Ellers, som bakgrunn for dette segmentet, Andrew Lintott, *The*

av den republikanske tradisjonen i tidlig nytid,¹³⁹ og er i likhet med Ciceros *de Officiis* på latinskolepensum i Danmark-Norge helt frem til 1868.¹⁴⁰ Her omtaler Livius den siste romerske kongen, Lucius Tarquinius Superbus, som baner seg veien til kongestolen ved å drepe sin forgjenger. Livius beskriver at han brøt de romerske skikkene, proskriberte romerske borgere for å få hendene på deres eiendom og ikke holdt ord med de andre bystatene i Latium, slik at det ble krig. Regimets krise inntreffer når Sextus Tarquinius, Superbus sønn, voldtar den sømmelige og lydige konen til en romersk borger, Lukretia, mens ektemannen lå i felten med resten av den romerske hæren. Etter voldtekten samlet Lukretia faren, ektemannen og deres mannlige venner rundt seg, fortalte hva som hadde skjedd, og begikk selvmord for å bøte på sin egen brøde.¹⁴¹

Lukretias selvmord vekker mennenes vrede. Lucius Junius Brutus, en av ektemannens venner, selv nevø av kongen og fetter av voldtektsmannen, står da frem og sverger en ed om å vriste makten fra kongen.¹⁴² Brutus får så hele Roma til å sverge at Roma aldri igjen skal være et kongedømme, og overbeviser folket ved en stor tale til å styrte Tarquinius Superbus. Folket jager hele Tarquini-ætten fra Roma, og de første konsulene blir valgt – Lucius Brutus selv er en av dem. Brutus viser seg så som den fullkomne romerske patriot. Så ivrig er hans fedrelandskjærlighet at han han dømmer sine to sønner til døden når de svikter fedrebyen og konspirerer med Tarquiniene. Livius legger til at Sextus Tarquinius ble drept av sine egne soldater, etter å ha søkt tilflukt i en annen latinsk by for å planlegge krig mot fedrelandet.¹⁴³

Tarquinius Superbus er ikke en dårlig hersker på alle måter, poengterer Livius. Begge Tarquini, både Superbus og Sextus, er dyktige og tapre generaler og svært lure, men likevel, fordi begjæret dominerer deres personligheter, bærer de fortsatt i seg kimen til deres egen undergang.¹⁴⁴

Denne fortellingen har en rekke normative komponenter av betydning for toposet. Fortellingen om tyrannen er av oppbygging en tragedie. Det er de sterke driftene som motiverer tyrannen, og personlighetstrekkene gjør at Tarquinius og sønnene stunder mot

Constitution of the Roman Republic, (Oxford: Oxford University Press, 1999) og Lily Ross Taylor, *Party Politics in the Age of Caesar*. (London: University of California Press, 1949).

¹³⁹ Se oppgavens avsnitt 1.2.4.

¹⁴⁰ Se kap. 2.1. For den senere tidsperioden, se Andersen, «Hva leste Peblingene?»

¹⁴¹ Slik hun så det.

¹⁴² Livius, I.59.

¹⁴³ *Ibid.*, I.60.

¹⁴⁴ *Ibid.*, I.54.

undergangen. Dermed sammenfiltres psykologiske, moralfilosofiske, rettslige og politiske antagelser om hva en tyrann er i fortellingen.

En mer teoretisk formulering av tyrannen som motsetning til republikansk stoisme og selvkontroll er å finne i Ciceros avhandling *de Officiis*. Her skriver senatoren at tyrannen står på *utsiden* av samfunnet, at borgeren ikke har plikter mot ham, og at han bør drepes. Merk rekken av konseptuelt beslektede språklige vendinger, såkalte retoriske pleonasmer – tyrann, villdyr, amputerte lemmer av samfunnskroppen, og så videre.

[T]here can be no fellowship between us and tyrants – on the contrary there is a complete estrangement – and it is not contrary to nature to rob a man if you are able, to whom it is honourable to kill. Indeed the whole pestilential and irreverent class ought to be expelled from the community of mankind. For just as some limbs are amputated, if they begin to lose their blood and their life, as it were, and are harming the other parts of the body, similarly if the wildness and monstrousness of a beast appears in human form, it must be removed from the common humanity, so to speak, of the body.¹⁴⁵

Tyrannen er altså et villdyr i menneskeham, slik Cicero beskriver ham. Han er ikke rasjonell, men instinktstyrt, motivert av sine drifter alene. (Kroppsmetaforen i utdraget viser til samfunnet, som de ulike ordener av mennesker er forskjellige lemmer av.)¹⁴⁶ Denne forståelsen av tyrannen er implisitt hos Livius, og forklares derfor ikke i det abstrakte.

Videre er det en rekke andre topiske elementer i Livius fortelling: den sømmelige og ydmyke Lukretia sitter og spinner ull til mannens kjortel sammen med de kvinnelige slavene, ektemannen er i felten når voldtekten finner sted, selve voldtekten, som nok bør forstås både bokstavlig og metaforisk som et overgrep mot den mannlige patriotiske borgerens rettigheter, Lukretias talemåte ved selvmordet. På det litterære fellesstedet har også tyrannen en motsats i tyrannmorderen, med et tilsvarende sett med symbolladete topoi. Brutus er en godtroende patriot som i det lengste har funnet seg i de mest urimelige krav fra tyrannen, han spiller dum og nekter å se proskripsjonene mot ærlige romerske borgere, og det symboltunge

¹⁴⁵ Cicero, *On Duties [de Officiis]*. Translated by M. T. Griffin and E. M. Atkins. (Cambridge: 1991), III.29-32. Jeg vil gjennomgående sitere denne på konvensjonelt vis som Cicero, *de Off.*, bok, passus, for det blir en del henvisning etter hvert.

¹⁴⁶ Cicero, *Ibid.*, III.22. Apropos kroppsmetaforer for samfunnet: sml. med den langt mer avmålte tyranndefinisjonen hos Aristoteles, eneherskeren som styrer i sin egen interesse og ikke i den felles. Aristoteles, *Politikken*, III.7-8, for å få skillet mellom dialektikk og retorikk i et nøtteskall. Merk at det likevel er spor av dette tyranntoposet i kulturen rundt Aristoteles, som kommenterer og avmytologiserer tyranniet i II.7.

edsøyeblikket hvor guddommelig justis påkalles med faste talemåter og gester. Patrioten elsker staten og fedrelandet fremfor alt, og det er bare for å redde og nyordne *staten* at han blir tyrannmorder. Endelig blir han altså en fullkommen tjener for offentlighetens sak, *res publica*.

2.4.2 En tyrann fra *Norgeshistorie*

I Falsens *Norgeshistorie* brukes tyrann-begrepet bare meget sjelden, og ganske flyktig. Det er imidlertid tilstede. For å demonstrere en lesning i lys av det litterære fellesstedet vil jeg bruke en av kongene hvis styre eksplisitt blir omtalt av Falsen som et «tyrannie», nemlig om Olaf, «siden kaldet den Hellige». Jeg vil her bare gi en kort gjennomgang av Falsens fremstilling av Olafs psykologi, styre og drap, for det er der tyranntoposet er mest aktuelt. Jeg skal komme tilbake til Falsens fremstillingsmåte og kildebruk i de to neste kapitler, men jeg må for gripe konklusjonen min derfra og fortelle at Falsen forkorter kildematerialet sitt kraftig og velger relativt fritt ut hva han tar med fra ulike kilder, her sannsynligvis mest fra Olav den Helliges Saga av Snorre, men kanskje også andre historikere.¹⁴⁷

Falsen gir en relativt nøktern og kjølig beskrivelse av Olaf, og sekulariserer ham som skikkelse. «Han var ikke stor af Væxt, men før, hvorfor han og blev kaldet Olaf Digre (den Tykke). I sin Tale var han dristig, havde et klart Maal, og blev fuldkommen baade i Styrke og Forstand.» Blant detaljene Falsen tar med fra Snorres saga, er at Olaf er begjærlig og hovmodig: «[u]di Leeg vilde han gjerne altid have Prisen, og overgaae de andre»¹⁴⁸

Etter å ha virket som sjørøver, blir Olaf tatt til konge av innlandshøvdingene. Falsen poengterer at Olaf på tinget blir møtt med innsigelsen om at kongene siden Harald Haarfager ikke har vottet friheten, men bare prøvd å være eneherskere. Olaf blir valgt takket være sin veltalenhet, og fordi han «lovede at forbedre deres Rettigheder, hvis han blev Konge over Norge, hvilket alt blev stadfestet med Eed paa begge Sider».¹⁴⁹

Imidlertid klarer ikke Olaf å tøyse begjæret sitt. Om Olaf Trygvesøn, som også eksplisitt beskrives som en tyrann, skriver Falsen at han var «ledet af vrang og utidig Religionsiver»

¹⁴⁷ Falsen I, 266

¹⁴⁸ Falsen I, 262

¹⁴⁹ Falsen I, 271-3

som «maae oprøre Enhvers Følelse».¹⁵⁰ Det gjelder også Olaf Digre, som ifølge Falsen ble innbilt av sine menn at Olaf Trygvesøn besøkte ham i et drømmesyn, og egget ham til å dra tilbake til Norge.¹⁵¹ Falsen gjengir svært mange eksempler på hvordan Olafs kristningsverk pågikk, med vilkårlig og utenomrettslig vold. Her drar han på «Gjæsterie over Oplandene [...] ledsaget af 300 stridbare Mænd».

[Olaf] flittigen undersøgte, om den christne Troe rettelig overholdtes, og hvor han fandt nogen Mangel, underviiste han Folket i de rette Sæder. Alle dem, som ikke vilde afstaae fra den hedenske Vildfarelse, belagde han derimod uden Persons Anseelse med haard Straf; Nogle forviiste han Landet, Andre lod han lemlæste paa Hænder eller Fødder, eller lod Øine stikke du paa dem, Andre endog hænge eller halshugge, og Ingen lod han Straffen undgaae, som ei vilde tjene den sande Gud. Da denne hans Fremfærd sprugtes, tog en stor Mængde baade Rige og Fattige, for at undgaae hans Tyrannie, Flugten nord efter.¹⁵²

Møtt med slik behandling, setter innlandskongene seg mot Olaf, men ved å handle hurtig fanger Olaf dem uten motstand. «Uden at tænke paa den Tjeneste, de tilforn havde viist ham, eller hvad Christendom og Menneskelighed fordrede, lod Olaf udstinge Øine paa Rærek og Skjære Tungen af Gudrod Dalekonge».¹⁵³ Falsen gjengir svært mange slike historier. De ender ofte med at Olaf omdisponerer eiendommene og hustruene til drepte fiender.¹⁵⁴ Når så de norske stormennene, Einar Thambeskjelver blant dem, tar kontakt med Hakon Jarl og Knud den Store av Danmark for å få beskyttelse mot Olaf, er det for å få beskyttelse mot vilkårlighet og «for at kunne blive trygge i deres Eiendomme».¹⁵⁵

Olafs utemmede drifter blir så besettende at de river Olafs regime i stykker. Olaf ender opp med å kjempe en kontinuerlig kamp for makten, mot både folket og stormennene, og det er en

¹⁵⁰ Falsen I, 245

¹⁵¹ Falsen I, 378-9. Merk: Olaf Trygvesøns religiøse ærgjerrighet begynte ved at han møtte en engelsk munk, «der ved Spaadomme om, at han skulde blive en berømmelig Konge og omvende mange Mennesker til den christne Troe, med mere, der smigrede hans Ønsker og Forfængelighed, vidste saaledes at bemestre sig hans Gemyt, at han lod sig døbe». Falsen I, 174

¹⁵² Falsen I, 306-8

¹⁵³ Falsen I, 308

¹⁵⁴ Falsen I, se for eksempel 318-19, 336-7, 362

¹⁵⁵ Falsen I, 346-7

kamp han er dømt til å tape. En av Olafs siste seiere, er overfallet på Erling Skjalgsøn. Han beseirer odelsbonden, og ber ham om å slutte seg til Olafs menn.

«Vil du gaae mig tilhaande?» spurgte Kongen? «Det vil jeg» svarede Erling, tog derpaa Hjelman af Hovedet, lagde Sværd og Skjold ned og gik frem i Skibet. Maaske havde det da endnu staaet i Olafs Magt at oprette sine forfaldne Sager, dersom han ved en klog og høimodig Adfærd havde benyttet den lykkelige Hændelse, der bragte Erling i hans Magt, men **Olaf var ikke Herre over sin Lidenskab.**¹⁵⁶

Olafs manglende selvkontroll gjør at Erling Skjalgsøn ble møtt med «en Adferd, som efter den Tids Begreber maatte for en fribaaren Mand være mer krænkende end Døden selv», som gjorde at han heller valgte å avvise Olafs tilbud og omfavne døden.¹⁵⁷

Olafs grunnleggende problem er det samme som Tarquinius Superbus: han er ikke «Herre over sin Lidenskab». Derfor blir i Falsens penn beretningen om Olafs styre på subtilt vis en klassisk tragedie, altså en konges fall som følge av sin egen personlighetsbrist, som *må* ende med Olafs voldsomme død mellom hendene til krenkede undersåtter. Det avspeiles også i oppsummeringen Falsen gir av Olafs styre.

De sidste fire Aar af hans Regjering maatte han [Olaf] derimod idelig ligge til Felts med sine oprørske Undersaatter, som deels hans egen grusomme og uforsigtige Adfærd havde opirret, deels Knuds Penge bestukket, og han faldt tilsidst som et Offer for de fornærmede Norske Lehnshøvdingers Hevngjerrighed.¹⁵⁸

Falsen gir imidlertid analysen av Olafs «tyrannie» stykkevis, spredt ut over et kapittel på nesten hundre sider. Utvalget av anekdotiske fortellinger om Olaf gir analytisk mening bare dersom de er vevet sammen og forstått i lys av litterære fellessteder som i hovedsak er hentet fra romersk statsvitenskap og historieskriving. Falsen vever sammen ulike klassiske toposer med utvalgte begivenheter i *Norges historie*. Når Falsen er så grundig som han er med å dokumentere at Olaf er en tyrann ved å gjengi mange episoder hvor han opptrer tyrannisk, er det fordi han mener at det er av betydning at Olaf Digre (og Olaf Trygvesøn før ham) er tyranner for historiens videre løp. Dette er, som det sto i det første siterte avsnittet, konger som «underviiste i de rette Sæder», og dermed ansvarlig for å endre graden av dyd i folket.

¹⁵⁶ Falsen I, 370-1

¹⁵⁷ Falsen I, 371

¹⁵⁸ Falsen I, 393

Dette nevner jeg bare for analysens klarhet: jeg har ikke dokumentert det enda, og «vet det ikke» for denne oppgavens videre formål.

2.4.3 Tyrannmordet og klassisk republikanisme

I faglitteraturen om den republikanske diskursen i vestlig kulturhistorie anerkjennes det at tyrann og tyrannmord er grunnleggende temaer eller forestillinger om undersåttenes handlingsmuligheter i møte med herskere som opptrer usedelig.¹⁵⁹ Fortellingene er en del av det universelle menneskets erfaringsrom i opplysningstiden: europeere har i århundrer tatt stilling til disse topoi bevisst eller ubevisst når de argumenterer om et tilstøtende tema, uavhengig av om de hadde et forhold til klassikerne eller ikke. Christian Magnus Falsen var en eksepsjonell skoleduks,¹⁶⁰ svært godt kjent med det klassiske litterære fellesgodset og den forestillingsverden som fulgte med på lasset.

Naturligvis har ikke tyrannmordet blitt akseptert som en lovlig statsrettslig handling hver gang noen har utropt sin fiende til tyrann. Allerede i antikken var for eksempel Plutark skeptisk til å akseptere at tyrannmord-toposen passer i tilfellet Caesars død, om ikke annet av rent politiske årsaker – han skriver i kontekst av den juliske ættens styre og keisertidens (selv)sensur. Når Plutark skriver om Lucius Brutus yngre ætling Marcus Brutus, argumenterer han ikke eksplisitt om Caesar er en tyrann eller ikke. Han forutsetter bare at Brutus var på feil side i borgerkrigen sett fra sin egen samtid, og sår tvil om de topiske symbolhandlingene Brutus tillegges av andre, så som konspiratorenes edsavleggelse og utsagnet *sic semper evello mortem tyrannis*, slik dør alltid tyranner, som Marcus Brutus skal ha uttalt idet han støtte dolken i Caesars bryst. Plutark gir en nyansert drøftelse av både Marcus Brutus og Caesars personligheter som ikke lar seg redusere til toposets rene bestanddeler.¹⁶¹ Imidlertid forholder han seg underforstått til gjenkjennelige aspekter ved toposet, akkurat som i fremstillingene til Livius og Cicero. På mer praktisk måte preger de symbolladete handlingsmåtene til Marcus Brutus og president Lincolns attentatmann John Wilkes Booth, som begge bevisst utførte topiske symbolhandlinger for å begrunne politiske attentater ved å henlede ettertidens oppmerksomhet til det litterære fellesstedet med Livius første bok. Så gjelder også mange

¹⁵⁹ Se Robert von Friedeburg (red.), *Op. Cit.* Se også flere artikler i Martin van Gelderen og Quentin Skinner (red.) *Op. Cit.*

¹⁶⁰ Østvedt, *Op. Cit.*

¹⁶¹ Plutark, «Marcus Brutus» fra Plutarch, *Selected lives*, 16-20, 826-31.

senere eksponenter for tyrannmord, som Thomas av Aquino,¹⁶² Machiavelli,¹⁶³ Arild Huitfeldt¹⁶⁴, Locke og Robespierre, og oppriktige eller forestillende motstandere av det samme, som Shakespeare,¹⁶⁵ Thomas Hobbes – og Johan Nordahl Brun.¹⁶⁶

¹⁶² Thomas av Aquinas, *On Kingship to the King of Cyprus*. Oversatt av Gerald B. Phelan. (Toronto: 1949), avsnitt 86-7.

¹⁶³ Se Machiavelli, *Discorsi; Om fyrster*, Oversatt av Jon Bingen. (Vidar, Oslo: 2013).

¹⁶⁴ Se utdrag fra syvende del av *Danmarckis Rigis Krønike* sitert i Evju, *Ancient Constitutions*, fotnote s. 60.

¹⁶⁵ Husk Hamlets sjelekvaler med å drepe en konge, selv sin fars morder Claudius!

¹⁶⁶ Se *Einer Tambeskielver, Et sørgespil i fem optog*. Faksimile. Redigert av Francis Bull. (Cammermeyers Boghandel, Oslo [1772] 1944) – en tekst som Falsen skriver inspirerte hans egen pamflett om Einar.

3 Falsens *Norgheshistorie*

Dette kapittelet skal vise hvordan Falsens *Norgheshistorie* er bygget opp, og hva slags informasjon om Falsens tenkning som kan hentes ut av strukturen i boken. Formålet mitt er å begynne å kartlegge argumentasjonsmåten i Falsens *Norgheshistorie*. Mot slutten av kapittelet skal jeg gi en tentativ vurdering av genren Falsen skriver i, som er viktig for å vite hva formålet med Falsens tekst er.

For enkelhets skyld vil jeg gjennomgående bruke Falsens navneangivelser, slik de er gitt av ham. Det innebærer at Sigurd Ladejarl blir Sigurd Hlade-Jarl, og så videre. I de svært få tilfellene at dette ikke er lett lesbart, vil jeg gi de mer kjente navneangivelsene fra Gustaf Storms Snorre-utgave i parentes. Snorre Sturlason gjør jeg et unntak for, for jeg klarer ikke å bli vant til å skrive Snorro.

3.1 Falsens argumentasjonsmåte

3.1.1 Kvaliteten på Falsens tekst

Jeg vil begynne med å poengtere, som andre før meg, at Falsens tekst har fremragende fremstillingsmessige kvaliteter. Christian Magnus Falsens *Norgheshistorie* er drivende underholdende å lese, selv for en moderne leser som er mindre vant med den alderstegne rettskrivingen, tegnsettingen og deklamatoriske stilen i Falsens skriving. Falsen vever elegant sammen tekststykker av ulik genre (altså: innhold) og med ulike problemstillinger – fra helteberetninger til narrasjon av historiske begivenheter, til analytiske og oppsummerende utsagn. Det er, som selv en masterstudent vet, svært vanskelig. Falsen er mer underholdende for en moderne leser i *Norgheshistorie* enn i talene eller pamflettene sine, fordi de følger ulike genre- og stilkonvensjoner.¹⁶⁷ Falsen bruker for eksempel bare den «høypatetiske» retoriske stilen, som er kjent fra talene hans på Eisvoll, når han selv direkte gjengir taler, så som kong Sverres gravtale for Erling Skakke.¹⁶⁸

3.1.2 Periodisering og struktur i Falsens *Norgheshistorie*

¹⁶⁷ Se Quintilian, X.2-4: Eller fordi han er påvirket av sagaenes kortklippede stil, mener Einar Østvedt, *Op. Cit.*, ca. 380

¹⁶⁸ Falsen III, 86-7. For latinskolepensum om genrekonvensjonene, se Quintilian, *Institutio Oratoria*, første halvdel av bok X.

Strukturen i Falsens tekst er en viktig nøkkel både for å gi noen utgangspunkter for min analyse og for å forstå hva Falsen mener er formålet med historieskriving. I dette avsnittet skal jeg omtale hvordan Falsen bygger opp sin tekst i generelle vendinger.

Falsens bøker om Norges historie begynner med Falsens *Udsigt over dette Lands ældste Historie og Forfatning*, som er de siste 30 sidene av Falsens *Geographisk Beskrivelse*. Det fremgår av den fulle tittelen til pamfletten, som er *Geographisk Beskrivelse over Kongeriget Norge og Udsigt over dette Lands ældste Historie og Forfatning som en Indledning til Norges udførligere Historie*, av fortalen og teksten i *Udsigt*¹⁶⁹ og av fortalen i *Norgeshistorie*.¹⁷⁰ Falsens *Udsigt over dette Lands ældste Historie* handler om Norges historie frem til den Ynglingske ætt gjør fremstøt for å samle landet.

Norgeshistorie er eksplisitt delt inn i fem «Tidsrum», i kapitteloversiktene. Det første av dem «Indeholder det hedenske Norges Historie indtil Hakon Jarls Død, 995». Det andre tidsrom strekker seg til «Magnus den Istes Tronbestigelse 1036». Det tredje tidsrom strekker seg fra Magnus Istes Tronbestigelse til «de Borgerlige Uroligheders Udbrud» etter Sigurd Jorsalafars død (1036-1130). Det fjerde tidsrom handler om «Norge, et Rov for idelige Borgerkrige» frem til Hertug Skules død i 1240 (1130-1240). Det femte tidsrom strekker seg fra Hakon Hakonsons enestyre frem til Hakon Vs død (1240-1319). Implisitt forutsetter Falsen i det minste en sjettede tidsalder, forut for begynnelsen av *Norgeshistorie*. Denne omtales i *Udsigt*. Falsen bryter opp bøkene i denne inndelingen, men henviser ikke til den, og begrunner den heller ikke direkte.

Kapittelinnndelingen til Falsen er av interesse. Falsens *Norgeshistorie* er en kronologisk historie strukturert etter regjeringsperiodene til de norske herskerne. Den begynner med den tidlige «Ynglinge-slægten» og Halvdan Svarte. Hver hersker har et eget kapittel, med unntak av Hakon Hakonson, som deles over både to kapitler og to «Tidsrum».

Falsen omtaler alle norske herskere i perioden som effektivt har styrt riket, ikke bare medlemmer av den «Ynglingske ætt», eller Harald Haarfagers «mandlige Descendenter». Derfor har for eksempel Hakon Jarl og Erik Jarl egne kapitler, dronning Gunhild og Erik Blodøxes øvrige sønner omtales side om side med Harald Graafell, og Hertug Skule er i kapittelnavnet sidestilt med Hakon Hakonson i tredje bind. Inndelingen av kapitlene er kronologisk etter regjeringstid, og er ikke biografiske. For eksempel behandles Olaf

¹⁶⁹ *Udsigt*, upaginert forord og 93.

¹⁷⁰ Falsen I, IX-X

Trygvesøns oppvekst og tidlige historie i kapittelet om Hakon Hlade-Jarls enestyre i Norge. Hakon Hlade-Jarls biografi omtales over femte, sjette og syvende kapitel i første bind av *Norgeshistorie*, og enehersker er han bare i det syvende kapitelet. Dette er verd å merke seg. Dels vitner denne kapittelinnndelingen om at Falsen har *ikke* strukturert *Norgeshistorien* på samme måte som Snorre, men som Suhm og Schøning gjør i sin *Norgeshistorie* frem til Olaf Trygvesøn.¹⁷¹ Dels er denne kapittelinnndelingen også et argument i for at Falsens hovedtema *fortrinnsvis* er *norske herskere og deres metode å styre på*, ikke norske kongebiografier eller avdekking av nye faktaopplysninger om fortiden. Det skal jeg vende tilbake når jeg tentativt vil genreklassifisere Falsens *Norgeshistorie* mot slutten av dette kapittelet.

Teksten i Falsens *Norgeshistorie* er bygget opp av tekststykker med ulikt innhold. Mesteparten av teksten er en gjengivelse av begivenheter i Norges historie. Det brytes imidlertid opp av didaktiske heltefortellinger og av analytiske utsagn hvor Falsen kommenterer betydningen av teksten man nettopp har lest. I mindre grad er det også passasjer med etnografisk innhold, og utdrag fra andre lands histore. De første 93 sidene av Falsens *Geographisk(e) Beskrivelse* gir også en topografisk og demografisk skisse av Norge i 1821. Den inneholder en del lingvistisk materiale og stedfester en rekke slagsteder og historiske begivenheter. Falsen henviser sporadisk til denne i Falsens *Norgeshistorie* i fotnoteform for å situere begivenheter.

3.2 Falsens heltefortellinger

Her vil jeg gi et eksempel på en patriotisk heltefortelling. Deretter skal jeg gi et eksempel på et analytisk utsagn. De øvrige teksttypene er mindre fremherskende og betydningsfulle, og jeg skal behandle dem når jeg drøfter Falsens kildebruk.

¹⁷¹ Gerhard Schøning, *Norges Riiges Historie. Deel 3. Rigets Historie fra Kong Hagen Adelstein-Fostres Død til Kong Olaf Trygvesøns Ankomst til Regjeringen*. Redigert og utgitt ved Peter Frederik Suhm. (Mumme & Faber, 1781). Jeg har tatt stikkprøver av sammenligning mellom Falsen, Snorres Kongesagaer, Schøning, og, for den tidligste perioden, Tacitus korte *Germania*. Disse vil jeg henviser til ettersom argumenter hentet fra sammenligning er nødvendig for oppgaven. Suhm og Schønings samlede historiske produksjon er enorm, og fokusert om den tidlige perioden som Falsen bare bruker ett bind på. Derfor er det ofte litt uvisst hvilken bok Falsen henviser til, men det er ofte denne. Jeg har ikke gjort en uttømmende, fullstendig parallelllesning av disse historikerne. Det ville falle utenfor formatet for denne oppgaven. Jeg er trygg på at jeg har et godt nok grep om forskjellene til å analysere Falsen. For forholdet mellom Schøning, Snorre og Falsens *Norgeshistorie*, se kap. 4.1.

Etter slaget på Re, hvor Baglerne under Magnus Erlingsøn overrasket og beseiret Birkebenerne, bæres den døde tronpretendenten Eystein Meila frem for Magnus Erlingsøn i en mørk bondestue. Uthevingen her er, som i noen av de videre tekstutdrag, min måte å henlede leseren til hva jeg vil at han særlig skal merke seg.

Paa Overbænken i Krogen sad en Birkebener, som Ingen havde lagt Mærke til. Da han fik see sin Herres Liig og kjendte det, sprang han hastelig op og frem paa Gulvet, hævede en Øxe, han havde i Haanden, og førte et Hug til Kong Magnus, som rammede ham paa Halsen ved Hærderne; sikkert havde dette blevet hans Bane, dersom ikke en Mand, som saae Øxen hævet, havde revet Kongen tilbage, saa at Øxen prellede i Faldet paa Skulderen, hvorved Magnus da slap med et svært Saar. Birkebeneren hævede derpaa Øxen anden Gang, og hug til Orm, Kongens Broder, som laae paa Overbænken, og stevnede han med Hugget paa begge hans Skinnebeen. Men Orm sprættede ud og kastede sine Been bag over sig, hvorved Hugget traf i Bænken, saa at Øxen blev staaende fast. Da stode Vaabnene saa tæt i Birkebeneren, at han neppe kunde falde til Jorden, og saae man da, at han havde draget Tarmene efter sig over Gulvet. **Denne Mands Styrke og Manddom, samt Troskab mod hans Konge blev meget roest; hans Navn har Historien ikke opbevaret, skjøndt det kunde fortjene en Plads ved Siden af Viggos.**¹⁷²

Falsens *Norgeshistorie* har mange slike små heltefortellinger. Det utypiske med dette utdraget er at Falsen gjør det helt *eksplisitt* at dette er en didaktisk heltefortelling.

Slike heltefortellinger er en klassisk genre. De går igjen i både dansk-norsk skolelitteratur fra 1700-tallet, blant annet i utgaver av Ludvig Holberg¹⁷³ og Lyder Sagen,¹⁷⁴ og som patriotiske fortellinger i norske aviser fra krigen 1807-14. Tilsvarende fortellinger finnes også i klassisk historieskriving. Livius forteller blant annet historien om Horatiernes ed fra romersk mytetid. Episoden er et kjent motiv fra kunsthistorien i Falsens samtid.¹⁷⁵ Tre brødre av Horatius-ætten sverger etter tur å kjempe mot de tre curatierne, brødre fra den etruskiske byen Alba Longa.

¹⁷² Falsen II, 389

¹⁷³ Merk særlig interessant variasjon over genren: Ludvig Holberg, *Heltinde-Historier*. Tolvte del av *Udvalgte Skrifter*. Redigert av K. L. Rahbek, (Kjøbenhavn: 1807)

¹⁷⁴ Se for eksempel O. Malling, «Helte-Død», «Huitfeldt», og «Guldbrandsdølerne» (om Sinclairstoget) i Lyder Sagen, *Op. Cit.*, s. 47-8 og 61-5.

¹⁷⁵ Av særlig interesse er her Jacques Louis Davids maleri av Horatiernes ed fra 1784. Det uttrykker revolusjonstidens stoiske og romerske ideal ved sin tematikk og symbolikk. Se for eksempel Schnitler, *Op. Cit.*, 82-3, eller Schama, *Op. Cit.* for politisk betonte analyser av maleriet.

To av brødrene blir drept, og bare den siste blir stående igjen seierrik på valplassen etter å ha beseiret alle tre curatiere. På vei hjem til Roma dreper han så sin søster, fordi hun bryter ut i gråt over for sin trolovede, som var en av de døde curatierne. Tårene forarger den romerske patriotten, som sier at alle romerske kvinner som gråter for fedrelandets fiender fortjener samme sjebne. Han blir så frikjent for drapet av en beundrende folkedomstol.¹⁷⁶ Det statuerer poenget om at fedrelandskjærlighet, og det å opptre i fedrelandets interesse, er viktigere enn selv familien (endatil familiens far), noe Cicero også skriver i sin avhandling om pliktene.¹⁷⁷ Slike fortellinger er ment for å inspirere ungdommens patriotiske glød, og både passasjene om horatiernes ed og tolkningsnøkkelen hos Cicero var på pensum i Falsens skoledager.

Denne ikke navngitte mannen var i besittelse av «Manddom», som Falsen skriver; det kan leses som en ordrett oversettelse av det latinske ordet *virtus*, som imidlertid oftere oversettes som dyd. Falsen poengterer at mannen ble motivert av «Troskab mod hans Konge». Begge deler er verd å merke seg, men ingenting kan sluttes om Falsens dyder av denne passasjen alene.

3.3 Falsens analytiske utsagn

Få sider før Falsen omtaler Eystein Meilas død, forteller Falsen om Birkebeinernes opphav. Det får tjene som et utypisk, men hensiktsmessig eksempel på Falsens analytiske utsagn. Denne passasjen kan analyseres uttømmende i lys av Falsens historieforståelse. Det er imidlertid ikke formålet her, som er å vise hvordan teksten i Falsens *Norges historie* er bygget opp, men jeg skal vende tilbake til passasjen mot slutten av oppgaven og «tømme» den for informasjon.. Nummereringen av passasjene i tekstutdraget har jeg lagt inn som et støtteinstrument for min videre analyse.

Eystein Meila har nettopp blitt tatt til konge av Harald Gilles parti, og blitt jaget ut i «Skoverne og Udørkenene paa de Svenske Grændser» av «Folk» i Vigen.

[1.] Der maatte han og hans Folk udstaae meget Ondt; da alt deres Fodtøi var opslidt, maatte de endog behjælpe sig med Birkebark, som de svøbte om Benene, hvorfor Bønderne spotviis kaldte dem Birkebener. Af og til faldt de paa egne Røverviis, ind i Bygderne, men, naar Modstand mødte, vare de ligesaa hastigen tilbage i deres

¹⁷⁶ Livius, I.24-26.

¹⁷⁷ Cicero, *Op. Cit.*, III.90

Smudthuller [...] [2.] Saa ringe og foragtelig en Oprindelse havde dette i Norges Historie saa berømte Partie, der i 66 Aar saagodtsom uafbrudt kjæmpede for den rette Arvefølge og Folkets Frihed, endog mod den altformaaende Geistlighed, [3.] der, som Suhm sier, slog om sig med Roms Tordenstraaler. [4.] Uden dette Parties utrolige Mod og Udholdenhed, samt uden de store Mænd, der kjæmpede i Spidsen for samme [...]vilde Norge vanskeligen have undgaaet det Aag, Erkebiskop Eystein saa snildeligen havde vidst at paalægge det.¹⁷⁸

Det første som må poengteres om dette utdraget, igjen, er at det er svært utypisk på flere måter. Mesteparten av Falsens *Norgheshistorie* er ren oppsummerende narrasjon, av innhold svarende til passusen etter nummer [1]. Denne passusen er øyensynlig en ren oppsummering av begivenheter som er langt mer fyldig omtalt av for eksempel Snorre i Magnus Erlingsons Saga.¹⁷⁹ Det er ingen spor etter kilden Falsen har for dette tekststykket, og det står i et helt uavklart forhold til siteringen av Peter Frederik Suhm lengre nede på samme side, ved nummer [3]. Suhm-henvisningen er trolig avgrenset til talemåten «Roms Tordenstraaler» om bannbullene mot Birkebenerne; jeg kan ikke få understreket nok at det er *svært* uvanlig at Falsen eksplisitt viser til andre historikere, og når han gjør det, er det som regel enten et autoritetslån ved en andektig Snorre-henvisning, eller for å glatte over tidligere historikers fremstillinger der de ikke passer med Falsens analyse av historien. Dette skal jeg komme tilbake til når jeg drøfter Falsens kilder og kildekritikk i neste kapittel.

Passus nummer [2] er et relativt typisk analytisk utsagn fra Falsens *Norgheshistorie*. Her forteller Falsen oss for det første betydningen av det vi nettopp har lest: det var fortellingen om Birkebenerpartiets «ringe og foragtelig[e]» opphav, og det var grunnen til at Falsen tok med dette momentet. Av det kan vi slutte at Falsen har en grunn til å ta med nettopp det foregående historiske narrative – han velger jo vekk så mye annet som finnes hos tidligere historikere. Akkurat hvorfor, er isolert sett her umulig å si, bortsett fra at vi nå vet det er viktig. For å si noe om det, må teksten leses både strukturelt, og mer sammenhengende.

¹⁷⁸ Falsen II, 383-4

¹⁷⁹ Mitt referanseverk er Snorre Sturlason, «Magnus Erlingsons Saga», fra *Kongesagaer*. Oversat af Gustaf Storm. (Stenersen, Kristiania: 1900). Det er uheldigvis hverken en utgave fra Falsens tid, eller en helt ny oversettelse. Det var den som var tilgjengelig i min skrivehytte, og jeg mener den er tilstrekkelig god for mitt formål, som er å sjekke om Snorre i grove trekk skriver det Falsen hevder at han skriver. Dessuten er den meget pent illustrert av bla. Gerhard Munthe og Erik Werenskiöld. Se forresten note 171 om kryssjekking mellom Suhm/Schøning, Falsen og Snorre, og avsnitt 3.2.1-3.

For det andre antyder Falsen en større sammenheng som Birkebenerpartiet må settes inn i: «kampen for den rette Arvefølge og Folkets Frihed» mot en «altformaaende Geistlighed». Denne typen analytiske utsagn er uvurderlige kilder til informasjon om Falsens tenkning om Norges historie. De kommer gjerne som små perler, drysset ut på et teppe av heltehistorier, etnografiske tekststykker eller ren historisk narrasjon. Typisk nok er passus nummer [2] ikke et utsagn som man i seg selv kan lese veldig mye sikker viten om Falsens historiesyn ut av. Utsagnet må leses i en større sammenheng, og ved en fyldigere lesning av Falsens *Norghistorie* viser det seg at ikke hele passusen betyr det den synes å bety ved første øyekast.

En moderne lezers antagelse, basert på passus [2] isolert sett, kan være at Falsen mener at Harald Gille-Christ's etterkommere hadde *bedre rett på tronen* enn Magnus Erlingsøn, og at «Folkets Frihed» derfor er koblet til at arvefølgen følger det rette blodsband. Tilsvarende analytiske passuser i det tredje bind av *Norghistorie* forteller imidlertid at Falsen *ikke* mener at «den rette Arvefølge» har det minste med blodsband å gjøre. Tvert om skriver Falsen at det er «rimelig» å anta at Sverres slektskap til Harald Gille-Christ eller Sigurd Mund «har været et Opspind af Sverre selv, for desto lettere at skaffe sig et Partie» og bli Birkebeinernes leder. For Falsen er det «temmelig ligegyldigt, enten han var Kong Sigurds Søn eller ikke; thi var han end ingen Kongesøn, saa viste han sig derfor ikke mindre værdig til at beklæde Tronen». Derfor «bliver altsaa [Sverre] ikke mindre stor, om man end anseer ham for Stifter af et nyt Kongehuus» i Falsens øyne.¹⁸⁰

Her finnes altså en annen passasje hvor Falsen *eksplisitt avkrefter* den mest åpenbare fortolkningen av dette analytiske utsagnet. Oppsiktsvekkende nok fortsetter Falsen så å omtale Sverre som Sigurd Munds sønn i sin videre tekst *på samme side som sitatet ovenfor*. Falsen er en nøye og svært presis skribent, og formulerer seg ikke tilfeldig. I denne oppgavens kapittel 5 vil jeg vise at en lesning av denne passasjen i lys av Falsens historiske modell, og da særlig Falsens syn på statsmannen, ikke gjør Falsens slutning på langt nær så overraskende som den virker ved første øyekast. Hva «Folkets Frihed» innebærer, eller hva som er i veien med den «altformaaende Geistlighed» er like umulig å forstå av denne passasjen alene. Det demonstrerer at Falsens *Norghistorie* må leses både svært nøye, i sammenheng med og i lys av den struktur, for at en meningsbærende analyse av Falsens historieverk skal være mulig.

¹⁸⁰ Falsen III, 6-7

Passus nummer [4] er mer utypisk til analytisk utsagn å være. Det er for det første fordi den følger tett etter forrige analytiske utsagn. Slike passuser tenderer til å klynges sammen bare når Falsen oppsummerer regjeringstiden til en norsk hersker. Det gjør han som regel ved slutten av hver regjeringperiode, altså ved slutten av hvert av kapitlene i *Norgeshistorie*. Det er noen unntak, hvor sammenhengen i Falsens tekst enten av stilistiske årsaker er noe annerledes bygget opp, eller fordi Falsen er mer ordknapp, mindre fortellende og mer analytisk enn han vanligvis er. Det gjelder fortrinnsvis *Udsigter*, kapitelet om Erik Blodøxe i første bind og kapitlene om Magnus Lovforbedrer og Erik Prestehader i fjerde bind.

Den andre grunnen til at passus nummer [4] er utypisk, er at det analytiske fragmentet rommer en eksplisitt analyse av *drivkreftene* i historien, det vi kan kalle en metaanalyse. «Uden dette Parties utrolige Mod og Udholdenhed, samt uden de store Mænd, der kjempede i Spidsen for samme [...] vilde Norge vanskelig have undgaaet det Aag, Erkebiskop Eystein saa snildeligen havde vidst at paalægge det».¹⁸¹ Uten en del av folket sitt «Mod» og uten de «store Mænd» ville historien blitt annerledes, skriver Falsen. Slike metaanalytiske fragmenter bringer oss nærmere Falsens historiesyn.

Falsens fragmentariske argumentasjonsmåte har vidtrekkende konsekvenser for måten kildene må leses på. Typetilfellene jeg har brukt på klassisistisk og romantisk historisk argumentasjon, Montesquieus *Betraktninger over årsakene til Romernes storhet og dekadanse* og Herders *Taler til den tyske nasjon*, er vesentlig annerledes tekster i oppbygging enn Falsens *Norgeshistorie*. Det narrative preget av Falsens tekst, med mer flyktige analytiske uttalelser, gjør at i Falsens historieverk ytre struktur ligner mer på den engelske historikeren Edward Gibbon sitt storverk *the Decline and Fall of the Roman Empire*, enn Herder eller Montesquieu.

Den fragmentariske oppbyggingen av Falsens argumentasjon understreker betydningen av den forhåndsdefinerte, hermeneutiske «ordered coherence» for å analysere Falsens historieskriving. Derfor må jeg nå ta et ekstra langt blikk på genren i *Norgeshistorie*, altså Falsens formål med teksten.

3.4 Falsens hensikt med å skrive *Norgeshistorie*

¹⁸¹ Falsen II, 383-4

Her vil jeg se nøye på uttalelser hvor Falsen omtaler sine hensikter med å skrive *Norgeshistorie*. Det kan kaste lys både over måten Falsens tekst må fortolkes, og hvordan Falsen har sortert ut materialet han har tatt med i *Norgeshistorie*. Ikke minst vil det gi retning for min undersøkelse av Falsens kildebruk, slik at jeg kan klassifisere helheten i *Norgeshistorie* etter genre.

Falsen skriver om sine egne hensikter med å skrive historie i den høyretoriske, patosfylte fortalen til *Norgeshistorie*.

Maatte de store Exempler, der i Bogen fremstilles, paa Kjærlighed til Fædrelandet, paa nordisk Kraft og Frihedsfølelse, paa urokkelig Hengivenhed til, og Troskab imod Kongen, saalænge han ikke undlod at opfylde sin Kongepligt, præge sig dybt i hver Normands Barm, og almindelige udbrede det Fædrelandssind, der ene er istand til at hæve Nationen til fordums Ære og Anseelse! Maatte de gjøre den Sandhed ret indlysende at, som ubunden Frihed indeholder i sig selv Spiren til hver det Selskabs Undergang, hvor den finder Sted, saaledes er derimod lovbunden Frihed Nationernes fasteste Støtte og Moder til alle Borgerdyder!¹⁸²

Etter Falsens eget utsagn er det altså et todelt formål med å skrive *Norgeshistorie*. Begge formålene er didaktiske – de vil lære leseren noe. Det første formålet er å holde opp eksempler som skal inspirere til patriotisme. Dette formålet synes å svare til heltefortellingene som jeg gav et eksempel på ovenfor. Slik historieskriving er i en klassisk genre. Den patriotiske inspirasjonen kan også gjelde andre typer handlinger i *Norgeshistorie*. Det er tilsynelatende et partikularistisk og romantisk snev ved Falsens formulering: «Kraft og Frihedsfølelse» er *nordisk*. Dette er ikke nok til å trekke noen slutning, men formuleringen er interessant å merke seg, blant annet i lys av den kulten av urnordisk folkefrihet som omtales av Håkon Evju.¹⁸³

Falsens andre didaktiske formål er å gjøre «den Sandhet [...] indlysende» at «ubunden Frihed» leder til samfunnets undergang, mens «lovbunden Frihed» er «Nationernes» støtte og en forutsetning for alle «Borgerdyder». Falsen vil vise hvordan «Nationerne» kan fremelske «Borgerdyder», og forklare hvorfor stater vokser til ære og heder, eller mister selvstendighet. Falsens intensjon er at dette skal være «indlysende» av *Norgeshistorie*.

¹⁸² Falsen I, forordet, IX-X.

¹⁸³ Evju, *Ancient Constitutions*.

Dette formålet er et ønske om å gi en statsvitenskapelig analyse med utgangspunkt i historien. Falsen vil lære leseren hvordan samfunnet må innrettes, for å fremelske borgerdyd som «ene» kan «hæve Nationen til fordums Ære og Anseelse». Falsen synes her å mene at denne borgerdyden er universell for «Nationerne», og vokser ut av forfatningsmessige forhold, avhengig av om staten har «lovbunden» eller «ubunden» frihet. Men hva er disse dydene? Hva innebærer distinksjonen mellom ubunden og lovbunden frihet? Lovbunden frihet for hvem? Og Falsens intensjoner til side, lar dette seg egentlig lese ut av *Norgeshistorie*? En universell dydsforståelse peker mot det klassisistiske, til forskjell fra den «nordiske Kraft» Falsen skriver om i samme avsnitt.

Falsens kapittelinnndeling, som følger de norske herskeres regjeringsperioder, setter herskerne og deres metode å styre på i fokus for Falsens analyse. At Falsens didaktiske formål er orientert mot herskernes styringsmetode får vi et viktig indisium om i diktet han skriver i dedikasjon «[t]il Kongen».

I *Kongespeil* – en Hakon og en Sverre
Og deres Lige her, o Norske Drot!
Du seer – og seer hvad selv Du monne være,
Et Værn for Norges Odel, Frihed, Ære,
En Dødsens Skræk for fiendtlig Vold og Spot.¹⁸⁴

Her skal vi for det første merke oss at kongen er navnløs i dedikasjonen, og at det uklart hvilken hersker Falsen dediserer boken til. Vi skal for det andre merke oss Falsens allusjon til kongespeilgenren. Det er en genre som skal undervise fyrster om hvordan de skal styre på en dydig måte, eller med andre ord, en håndbok i statsmannskunst og å mestre balansegangen mellom «Kongepligt» og «Troskab imod Kongen». Thomas av Aquinas *Kongespeil til kongen av Kypros* er et fremragende middelaldersk eksempel på genren,¹⁸⁵ mens Machiavellis *Fyrsten*¹⁸⁶ og *Kommentarer til Livius*¹⁸⁷ er mer utypiske eksempler, fordi han ikke underviser statsmannen i dydene til en kristen idealfyrste, men speilvender idealfyrstens handlemåter og underviser maktrealismen som skal til for at staten skal overleve og vokse. Ciceros *de Officiis*

¹⁸⁴ Falsen I, upaginert dedikasjonsdikt.

¹⁸⁵ Thomas av Aquinas, *Op. Cit.*

¹⁸⁶ «Kapittel XVIII: Om hvorvidt en fyrste bør holde ord» fra Niccolo Machiavelli, *Fyrsten*. Oversatt av Jon Bingen, s. 91-95. Jamfør med Cicero, *De Officiis* I.34-40

¹⁸⁷ Niccolò Machiavelli. *Discourses on Livy*. Oversatt av Harvey C. Mansfield og Nathan Tarcov. (UCP, Chicago: 1998), også Mansfields introduksjonsessay.

har til forsett å undervise en ung romer av senatsklassen om (embeds)pliktene, så den kan i likhet med Machiavellis leses som et republikansk eksempel i samme didaktiske genre. Fordi statsmennene virker i historien, har argumentasjonen i kongespeil ofte en historisk karakter, men det varierer sterkt fra eksempel til eksempel. Nærmere Falsens tid skriver både Frederik den Store og Catharina den Store politiske testamenter i denne genren, og George Washington holder en didaktisk avskjedstale til folket i en genre som ikke er ulik,¹⁸⁸ men antallet slike studier tørker inn, dels som en konsekvens av at den klassiske retorikken tømmes for innhold i Goethes tid,¹⁸⁹ og delvis som en følge av den temporaliseringen av historieforståelsen som Koselleck beskriver: det er vanskelig å undervise generelt om statsmannskunst ved hjelp av historiske eksempler dersom fortiden er vesensforskjellig fra samtiden.¹⁹⁰

Vi får en indikasjon om at Falsens historieverk har til formål å undervise i statsmannskunst fra passasjer i *Udsigt* og *Norgeshistorie* hvor Falsen skriver at han lar være å ta med episoder fra norsk historie som ikke tjener det didaktiske formålet han har. Et eksempel er når Falsen skriver om den nordiske urtiden. Ifølge Falsen er det umulig å vite hva forfatningen har vært i Norge da Norr og Gorr ankom landet, som han anslår må ha vært i det annet eller tredje århundre.

At fortælle disse Smaastaters Begivenheder, **vilde være et saare unyttigt Foretagende**; thi hverken ere de tilstrækkeligen bekjendte, eller **have de havt nogen saadan Indflydelse paa de senere Tildragelser, at deres Tab skulde synderligen være at beklage**. For det meste angaae de blot enkelte Personers eller Familiers Historie, og **have i saa Fald kun et fortrinligt Værd, forsaavidt man derved erholder en Kundskab om Forfædrenes Sæder og Statsforfatning**, som man ellers ganske vilde savne.¹⁹¹

Denne passasjen må leses i lys av at Falsen faktisk i den neste passasjen begynner å fortelle oss hva han tror småstatenes forfatninger må ha vært – ulike primitive varianter av de tre klassiske forfatningstyper, samt noen få nordmenn som fortsatt bor i en statsløs naturtilstand. Dette er derfor kanskje ikke fortrinnsvis en kritisk bemerkning om påliteligheten til kilder som gir slik informasjon, så mye som en forklaring av hva slags kilder Falsen synes er

¹⁸⁸ George Washington, *Farewell adress*. (Yale Law School Avalon Project, nettside: http://avalon.law.yale.edu/18th_century/washing.asp).

¹⁸⁹ Så sier Curtius, *Op. Cit.*, og Conran, *Op. Cit.*

¹⁹⁰ Koselleck, *Op. Cit.*

¹⁹¹ *Udsigt*, s. 106-8. Min kursivering.

interessante. Og det er kilder som gir «Kundskab om Forfædrenes Sæder og Statsforfatning». Fortidskunnskap som angår «blot enkelte Personers eller Familiers Historie», og her er det altså snakk om herskerfamilier, er uvesentlig. Falsen lar derfor være å ta med annet mytemateriale fra sagalitteraturen, Torfæus eller Schøning, enn akkurat om Norr og Odin.¹⁹²

Implikasjonen av dette er at Falsen velger ut informasjon som er relevant for å si noe om «Statsforfatning», «Forfædrenes Sæder» og andre former for innsikt som Falsen måtte interessere seg for. Av det kan vi slutte at Falsen velger ut det kildematerialet han tar med, med en klar forestilling om hva som er relevant. Det er ikke overraskende, alle historikere må velge ut sitt materiale, men vi har fått en antydning om at Falsens utvelgelse er orientert mot forfatningen, fedrelandsdyd og didaktiske formål.

Dersom *Norges historie* er kongespeil, vil Falsen velge ut episoder som tjener *statsmannens* riktige utdanning, mens detaljinformasjon om fortiden blir uvesentlig. En endelig dom om dette vil jeg felle i oppsummeringen av neste kapittel, for jeg må gjøre en nærmere analyse av Falsens kildebruk før jeg kan si noe om hvordan han i praksis sorterer kildene sine, og hvilke forhold i historien han dweler ved.

¹⁹² Det er fordi Odin og Norr er statsmennene som bringer nordmennene ut av urtiden og innstifter de hedenske «Sæder». Se kap. 4.1.

4 Falsens kildebruk

Falsen bruker mange ulike kilder. Den viktigste kilden til kunnskap om fortiden er ulike andre historikere, men Falsen har et visst innslag av andre kilder, så som etnografisk og lingvistisk informasjon.

I de følgende avsnittene skal jeg vise hvilke historikere Falsen bruker og hvordan han bruker dem. Jeg vil også granske hvordan Falsen bruker andre kilder. Falsen er langt mer nødtørftig enn mange av sine kilder, og derfor må seleksjonen være hard. For eksempel bruker Gerhard Schøning over 1700 quarto-sider på å drøfte Norges historie frem til Olaf Trygvesøn. Falsen behandler det samme på 270 octavo-sider i *Udsigt* og første bind av *Norgeshistorie*.¹⁹³

Jeg har allerede ved en strukturanalyse begynt å demonstrere at Falsen velger ut materiale fra tidligere historikere basert på det han finner hensiktsmessig for sin analyse av *Norgeshistorie*. Etter kildeanalysen skal jeg felle en endelig dom over genre i *Norgeshistorie*.

Ved å analysere Falsens kildebruk vil jeg endelig klassifisere genren helheten i Falsens *Norgeshistorie* er skrevet i. Det kan gi ganske sikre holdepunkter på hvorfor Falsen har skrevet *Norgeshistorie*.

4.1 Falsens ordnende kriterium, «Rimelighed»

I forordet til første bind av *Norgeshistorie* skriver Falsen om sin egen kildebruk.

Snorro, Torfæus, Schøning og Suhm ere de Kilder, hvoraf jeg, dog uden slavisk at binde mig til nogen af dem, fornemmelig har øst. Jeg har tillige sammenlignet de Beretninger, som hos dem findes, med alle de andre Forfatteres, som det her har været mig mulig at overkomme, og overalt ikke sparet Flid paa at skaffe Værket al den Fuldstændighed, som det, efter den af mig udkastede Plan, kunde og burde modtage.¹⁹⁴

Dette er, som jeg skal vise, en helt korrekt beskrivelse av måten Falsen bruker andre historikere som kilder. Falsen har «øst» av de mest kjente historikernes gjenfortelling av den

¹⁹³ Schøning har rett nok større trykk, men dette gir likevel et inntrykk av den relative størrelsen på disse bøkene om Norges historie. Schøning krysshenviser kontinuerlig til kildene han bygger på.

¹⁹⁴ Falsen I, forordet s. IX

nordiske fortiden, sammenlignet fremstillingene deres med «andre Forfatteres» fremstillinger, og truffet ned på den versjonen Falsen synes er mest hensiktsmessig etter sin «Plan».

Falsen skjuler ofte sine spor når han gjør slike sammenligninger.¹⁹⁵ Mesteparten av tiden har han ingen synlig kilde til argumentasjonen sin overhodet. Imidlertid synliggjør Falsen at han sammenligner ulike kilder tilstrekkelig mange steder til at jeg ikke bare kan slå fast at det faktisk er det han gjør, men også kartlegge mønstre i Falsens kildehåndtering. Her skal jeg gi to eksempler, ett enkelt, og ett mer komplekst, som kaster lys over hva som skjer når Falsen sammenligner to andre historikere.

Olaf Trygvesøn inngår ekteskap med Thyra, den danske kongen Svend Tveskjæg sin søster, som «snart [etter sin ankomst] intog Olaf ved sin Skjønhed og Veltalenhed». Det skaper strid mellom kildene til Falsen.

Snorro siger, at Olaf holdt Bryllup med Thyra om Høsten, da han nys var kommen tilbage fra Helgeland; **Torfæus derimod antager, at hun** kom til Norge og **ægtede Kongen kort efterat han var kommen tilbage fra Mødet med Sigrud Storraade**; men **begge disse Beretninger forekomme mig mindre sandsynlige**; thi i første Tilfælde kunde Olaf ikke have havt nogen Søn med Thyra samme Høst, han blev gift med hende, i sidste Tilfælde maatte han allerede have været gift med Thyra, da han ægtede Jernskjægges Datter, men derom melder Historien ikke et ord, **ei heller er det rimeligt.**¹⁹⁶

Falsen trekker altså allmenne slutninger om hva som er mulig, og kommer til at ingen av de to historikerne har beretninger som er «sandsynlige» eller «rimeligt»; de har altså ikke «Rimelighed» over seg. Derfor avviser Falsen begge kildene, og sier ingenting om hva som er riktig. Det vesentligste av informasjon her er forresten at Olaf er en mann som lar seg

¹⁹⁵ Dette kan være «rimeligt», «sandsynligt», «ikke urimeligt», «rimeligste Lys», «mere rimelige Fortælling», «Rimeligviis», «Urimeligheden», «Rimelighed», «neppe», «Aarsagen [...] maa søges», «vidst nok», og så videre for å nevne noen av de retoriske pleonasmer. For et knippe eksempler fra den dataskrevne delen av mine notater i Falsen I, 53, 72, 98, 173, 211, 223, Falsen II, 46, 119-20, 122, 294, 301, 343, 344-5, 362-3, 370, Falsen III, 6 og 7, 63, 357. Slike vurderinger er som regel helt skjult og gjennomsyrrer tekstens komposisjon (som når Falsen sier om Biskop Nicolaus at «Religionen Tjente han blot til Skalkheds sjul», noe Falsen umulig kan vite, Falsen III 394), og så videre. Slike retoriske talehandlinger gjennomsyrrer Falsens argumentasjonsmåte.

¹⁹⁶ Falsen I, 211

«[inntage]» av en kvinne, en antagelse Falsen trekker på grunnlag av begge (myte)fortellinger. Det er et fragment av det karakterportrettet Falsen tegner av Olaf.

Et adskillig mer komplekst eksempel på Falsens «Rimelighed» er når Falsen omtaler et historiografisk kontrovers om tidfestingen av bruddet mellom Hakon Hlade-Jarl og den danske kongen Harald Blaatand. Informasjonen fremkommer i en fotnote.¹⁹⁷ Bruddet munnet ut i at Harald Blaatand gav del av landet i len til Hakons uektefødte sønn Erik Jarl, og invaderte Norge for å tukte Hakon Jarl. Hvorfor sluttet vennskapet mellom Harald Blaatand og Hakon Jarl? Og skjedde denne invasjonen i «Aar 982», allerede før Otho IIIs invasjon av Danmark, slik Suhm og Schøning hevder?

Falsen mener at utnevnelsen av Erik Jarl nok vitner om at «forstaaelsen imellem [Hakon og Blaatand] allerede da ikke har været den bedste», men at det ikke var noen åpen konflikt mellom den danske overkongen og den norske herskeren.

Suhm og Schøning skriver (ifølge Falsen) at bruddet med den danske kongen var en konsekvens av at Hakon Jarl nektet å betale skatt til den danske overkongen, og at Harald Blaatand derfor skaffet seg en alliert i Erik Jarl. Sammen invaderte de Norge i 982.

Denne Hypothese synes imidlertid, **i hvor stor Møie end hine lærde** og fortjente Historiegranskere **have gjort sig for at fremstille samme i det rimeligste Lys, ikke at have saadanne Vidnesbyrd for sig, at den**, uden at gjøre for megen Vold paa Historien, **kan antages**.¹⁹⁸

Falsen argumenterer for det første med at Suhm og Schønings versjon strider mot «Snorros udtrykkelige Beretning». For det andre teller Falsen årene Snorre skriver at denne skatten var forhåndsbetalt av Hakon Jarl. Falsen sier derfor at skatten ikke kan ha vært en anstøtssten mellom Harald Blaatand og Hakon Jarl, fordi Hakon Jarl betalte tre års skatt på forhånd i 979.

En Mening, der er saa blottet for **Sandsynlighed**, kan saaledes **neppe kuldaste** den **sanddrue Snorros mere rimelige Fortælling**, som jeg derfor har fulgt. Imidlertid har jeg anseet mig forpligtet til at angive de Grunde, der have bevæget mig til at afvige fra **to saa lærde og fortiente Mænds Mening som Schøning og Suhm**, der begge have

¹⁹⁷ Falsen I, 130

¹⁹⁸ Falsen I, s. 130

med en saa utrættelig Flid søgt at opklare det Danske i denne Deel af Historien, og det Modsigende i Skribenternes Beretninger.¹⁹⁹

Falsen sammenligner her Snorre med Schøning og Suhm øyensynlig for å finne den «mere rimelige Fortælling». Ved å finne hvilken fortelling som har «Rimelighed», unngår Falsen å øve «Vold paa Historien». Slik sammenligning mellom kildene er en ikke uvanlig måte å arbeide historisk i opplysningstiden, og særlig hos forfattere som Gibbon og Montesquieu, som prøver å analysere historien filosofisk for å avdekke statsvitenskapelig innsikt. Derfor er det hensiktsmessig å se nærmere på Falsens spesifikke argumentasjon om hva som er den «mere rimelige Fortælling».

Det første argumentet Falsen bruker er et rent autoritetslån fra Snorre. Det er verd å merke seg den respektfulle tonen han også omtaler Schøning og Suhm med. En av grunnene til at Falsen omtaler akkurat dette kontroverset eksplisitt, som er uvanlig for ham å gjøre, er kanskje at historikerne hvis fortellinger er i motstrid, er dem Falsen har størst respekt for og bygger mest på. For en moderne historiker er det naturlig å tenke at den «sanddrue» Snorre Sturlusøn har større autoritet enn Schøning fordi han er en kilde som er nærmere granskingsgjenstanden enn Gerhard Schøning (1722-80) og Peter Frederik Suhm (1728-1798). For Falsen kan nok en slik tanke være tilstede, men denne passasjen avspeiler en viss mytologisering av Snorres autoritet, som Falsen vet å gjøre retorisk bruk av. Det kommer jeg tilbake til.

Men dette autoritetslånet er i beste fall bare del av Falsens kildebruk. Merk deg igjen ved formuleringene om «Sandsynlighed» og det «mere rimelige». Det er formuleringer som forekommer mye, mye oftere i *Norgeshistorie* enn noen eksplisitt henvisning til en enkelt forfatter, eller synlig avveining mellom ulike forfattere. Formuleringene sier at Falsen trekker en slutning etter en vurdering.

«Rimelighed» er et rasjonalistisk ordningsprinsipp, som dekker over en rekke ulike typer vurderinger Falsen gjør for å systematisere informasjonen fra de forskjellige kildene ved hjelp av rasjonalistiske fornuftsantagelser og Falsens relevanskriterie (formål med å skrive *Norgeshistorie*). Ved å granske sammenligningen mellom Schøning, Suhm og Snorre nærmere, vil jeg vise et eksempel på hvor omfattende Falsens rasjonalistiske korreksjon av historikerkildene kan være.

¹⁹⁹ Falsen I, s. 130-1

Det er på tide å skyte inn hva Schøning og Snorre *faktisk* skriver. Snorre skriver i Olav Trygvesøns saga at Hakon Jarl betalte tre års skatt på forhånd og hadde løfte om skattefritak i krisetider. Han sier ingenting om en slik første væpnet strid.²⁰⁰ Suhm og Schøning har et bredt utvalg av kilder, og siterer Olav den Helliges saga «[e]fter endeel haandskrevne Exemplarer» at Harald Grenske deltok på dette første felttoget. De konkluderer at dette første felttoget mellom Jarlen og Blaatand må ha funnet sted *basert på Snorre*.²⁰¹ Det må vi regne med at Falsen har visst, for Schønings kildedrøftning er ekstensiv, med eksplisitte krysshenvisninger til begge sagaene og andre kilder. Falsens kildebruk er da enten ikke det han hevder at det er, nemlig ren sammenligning mellom historieforfattere, eller så er Falsen uinteressert i episoden og for lite grundig til å gjøre avveiningen på en skikkelig måte. Men uinteressert kan han jo ikke være, for han bruker utypisk mye tid på å drøfte kildekontroverset, både i teksten og i fotnoten. Derfor er det hensiktsmessig å se nærmere på Falsens spesifikke argumentasjon om den «mere rimelige Fortælling», som Falsen bruker for å velge standpunktet sitt.

4.1.1 «Rimelighed» og statsmannens «Charakter»

Det andre argumentet Falsen gav for at dette hæertoget ikke kunne ha funnet sted, er tilsynelatende et argument om kronologi. Det er én type rimelighetskorreks Falsen bruker for å velge mellom ulike kilder. Falsen henviser til årstallet, 982, og sier at bruddet ikke kunne skje før keiser Othos invasjon av Danmark, for da er jo Jarlen og Blaatand allierte. Men så skriver Falsen *på samme side* at disse årene egentlig er umulig å si noe bestemt om på grunn av «Mangel paa Efterretninger» - uten hensyn til hverken Suhm og Schøning *eller* Snorre, som i begge sine fremstillinger gir begivenheter han kunne beskrevet.²⁰² Falsen er i allminnelighet svært tentativ om tidfestingen av tidlige begivenheter: han gir riktignok gjennomgående årstall, men han advarer regelmessig mot å ta dem på alvor gjennom hele det første bind, og gjør seg av og til vittig på sin egen tidfestings bekostning.²⁰³ Så hvorfor argumenterer Falsen med kronologi nå?

²⁰⁰ Snorre, *Op. Cit.*, «Olav Trygvesøns Saga» 22-24

²⁰¹ Schøning, *Op. Cit.*, 134-140, konklusjonen av dette spørsmålet er på 137. Dette fragmentet er ikke tatt med i nyere sagautgaver.

²⁰² Falsen I, fremdeles 131.

²⁰³ Et eksempel på Falsens syrlige vidd er når Gunhild og Eriksønnene får Sigurd Jarl drept ved å rotte seg sammen med Griotgard. «Hakon Jarl, Sigurds Fader, efter hvad før er fortalt, skal være falden Aar otte hundrede og nogle og sytti, saa maa Griotgard paa den Tid her tales om, have været henimod eller over 90 Aar gammel, hvilket synes en temmelig høi Alder til at

Svaret på det trer frem ved å sette «Rimelighed» inn i den større sammenhengen denne konflikten står i. Hakon Jarl er etter Falsens syn en av de fremste statsmennene i *Norgeshistorie*. Han har en «Charakter» som gjør at han fleksibelt kan håndtere vekslende utfordringer for den norske staten. Hakon Jarl manøvrerer seg til makten ved hjelp av den danske kongen og gjør slutt på borgerkrigene fra Gunhild og Erikssønnenes tid. Deretter gjør han Norge selvstendig igjen fra det danske overherredømmet ved først å overliste og manipulere Harald Blaatann når denne har blitt svekket av krigen med keiser Otho. Endelig overmanner Hakon Jarl den danske kongens menn og allierte (Jomsvikingene) under slaget ved Hjørungar-Fjord.

Da passer det enkelt og greit ikke inn med et nederlag underveis. Det er «meer rimelig» å hylle disse årene inn i historiens mørke. Falsen skaper *sin* versjon av den norske historien for å si noe meningsfylt om Hakon Jarls statsmannskunst, til tross for at han altså med det undergraver *både* Snorre *og* Suhm og Schøning ved manipulativt å si at det er en «Mangel på Efterretninger». Men det hindrer ikke Falsen i likevel å trekke sikker kunnskap om hva som har skjedd.

Sikkerlig har Hakon Jarl uafldelig pønset paa, aldeles at afkaste de Danske Aag, saasnart det var ham muligt, men han har derhos, som hans Historie fra først til sidst viser, kun gradeviis nærmet sig Maalet, stedse iagttagende den største Forsigtighed, og søgende have Skinnet af Ret paa sin Side.²⁰⁴

«Rimelighed» er som nevnt Falsens ordningsprinsipp for å velge ut og avveie kilder mot hverandre. I eksempelet ovenfor er det Hakon Jarl sin *personlighet* (eller «Charakter») som gjør at Falsen føler seg sikker på å kunne korrigere sine historikerkilder og fylle ut en «Mangel på Efterretninger» han selv har skapt ved å selektere bort kildene sine. Hakon Jarl er en som «uafldelig pønser» på ting, og som derfor kan antas å ha vist «Forsigtighed» og har hatt «Skinnet af Ret paa sin Side». Derfor ville han aldri innlatt seg på en krig på dette tidspunktet, samme hva kildene måtte uttrykke.

Et annet viktig poeng er at Hakon Jarl dermed blir protagonisten i historien som former begivenhetenes gang, for det er hans «Charakter» som forteller oss hva som har skjedd. Det gjelder særlig når jarlen støter på Harald Blaatand, som *ikke* er en av historiens protagonister:

inndade sig i Sammensværgelser mod sin ældre Broder, og det for at fortrænge ham fra hans Post». Falsen I, fotnote s. 98.

²⁰⁴ Falsen I, fremdeles 131

den danske kristningskongen veksler mellom å være et redskap jarlen kan bruke, for eksempel for å kvitte seg med Gunhild og Erikssønnene, og en tilfeldig «Omstændighed».

En moderne historiker ville her skyte inn at Harald Blaatand kunne invadert Norge og tuktet Hakon Jarl ganske uanfektet av Hakon Jarls statsmannskunst. Falsen anerkjenner for så vidt også det, og skildrer utallige tilfeldige «Omstændighed[er]» som statsmannen må håndtere, som når keiser Otho III tvangskristner Blaatand, og den danske kongen vil dra med seg Hakon Jarl til døpefonten. Han ser også at det er flere protagonister enn mannen han først og fremst skildrer: Hakon Jarl har adskillige utfordringer med å håndtere den listige dronning Gunhild, Erik Blodøxes kone og Erikssønnenes mektige mor, som Falsen også tilegner statsmannkvaliteter.²⁰⁵ Likevel viser dette at statsmannens personlighet, «Charakter», er en sentral komponent av Falsens tilpassing og utvelgelse av kildene. Jeg skal si mer om statsmannens karakter i *Norgeshistorie* i neste kapittel.

4.1.2 Falsen og Snorre

Falsen skriver i forordet at han har til hensikt å:

samle, ordne og i en fuldstændig Sammenhæng at foredrage Forfædrenes vigtigste Begivenheder, at fortelle [dem] **saavidt muligt med Snorros egne Ord**, hvorlunde de færdedes paa Land og paa Hav, i Krig og i Fred, **hvorlunde vort Norge i en lang Række af Aar blomstrede og befandt sig lykkeligt** ved en Forfatning i det Væsentlige liig den, der nu er gjenfødte iblandt os.²⁰⁶

Forfatteren skal altså bruke «Snorros egne Ord». Snorre settes i sammenheng med «en lang Række af Aar» der Norge «blomstrede og befandt sig lykkeligt».

Det er ingen tvil om at Falsen ofte gjengir fra Snorres tekst. Han er historikeren som suverent oftest brukes og henvises til av Falsen. Falsen gjør oss dessuten oppmerksom på at Snorre ikke lenger er en kilde ved slutten av andre bind, som avsluttes med ordene «Her ender Snorro Sturlesøns Historie, samt Hrockinskinna og Fagurskinna.»²⁰⁷ Falsen skriver Snorre selv inn i *Norgeshistorie* i tredje bind, og omtaler ham som prototypen på en patriotisk

²⁰⁵ Falsen I, 55-6 gir beskrivelsen av Gunhilds «Charakter». Uten at det er poenget jeg skal gjøre der, se 3.2.3 for et eksempel på «Rimelighed»-korreksjon av kilder hvor Gunhilds statsmannskunst samspiller med Hakon Jarls.

²⁰⁶ Falsen I, forordet, IX

²⁰⁷ Falsen II, 390

historiker-statsmann. Når han blir kong Hakons «Lehnsmand» på Island skapte han fred og rettferdighet for norske kjøpmenn, men «andet udrettede han ikke, [...] fordi det rimeligviis aldrig har været Snorros Mening at medvirke til at berøve sine Landsmænd deres Uafhængighed».²⁰⁸ Hans død omtales i tredje bind, hvor han utropes til «Nordens første Historieskriver».²⁰⁹ Samlet bidrar dette til å skape en mytisk autoritet for Snorre, som Falsen bygger opp om ved å gjenta at Snorre er «sandruelig» eller «troværdig» når han siterer ham.

Denne mytologiseringen av Snorre som en historieskriver-statsmann er interessant, fordi det innebærer en implisitt kobling til de romerske historieskriver-statsmennene Livius og Tacitus. Falsen gir Skule Thordson noe av den samme behandlingen.²¹⁰

Denne mytiske autoriteten bruker Falsen til å forsterke sine egne vurderinger av hva som er «rimelig». I borgerkrigstiden under Eriksønnene ber den danske kongen Harald Blaatand om Gunhilds hånd. «Heri øiner man let den snedige Hakons Anslag, men mindre sandsynligt er det, at den kloge og selv ikke mindre snedige Gunhild skulde have ladet sig fange i denne Snare», skriver Falsen, og baserer antagelsen sin på protagonistenes «snedige» personligheter. Falsen legger til at det er flere beretninger om hva som skjedde, men skriver så at «[d]en troværdige Snorro veed imidlertid Intet om Alt dette, og hva mere er, han siger udtrykkelig, at Gunhild med sine overblevne Sønner drog over til Ørkenøerne». Dermed blir Snorres taushet et implisitt sannhetsprov for Falsens vurdering av hva som er «mindre sandsynligt».²¹¹

Mytologiseringen til tross, det er uklart om Falsen selv mener at Snorre er en spesielt autoritativ kilde. Snorre blir ofte skjøvet tilside med «Rimelighed». Jeg har allerede vist at Falsen bruker autoriteten han gir Snorre selektivt for å underbygge sin egen analyse av Norges fortid og feie andre historikere bort, og at Falsen justerer Snorre ved å selektere hva han gjengir. I tillegg sekulariserer Falsen Snorres tekst. Falsen gjengir gjerne religiøs symbolikk og mystiske episoder, for så å skrelle vekk «Overtroe» og sette dem i sammenheng med statsmannskunst.

Et eksempel er fra slutten av Olav den Helliges Saga. Ryktene om at Olafs hellighet oppsto mens han var i eksil i Russland. Her skriver Snorre at Biskop Grimkjeld møter Einar

²⁰⁸ Falsen III, 345

²⁰⁹ Falsen III, 340

²¹⁰ Kanskje Falsen selv? Om Skule Thordsøn, se Falsen IV

²¹¹ Falsen I, 119-20

Tambarskjelve, og at de graver opp Olavs velduftende, ukorrumperte legeme.²¹² For Falsen blir dette omdannet til en patriotisk politisk konspirasjon mellom kirkemannen Grimkjeld, Einar Thamberskjælver og de andre norske stormennene, for å bli selvstendig fra den danske kong Svend.²¹³ Kilder til Olafs hellighet og strenge andakt mens han var i eksil i Russland er «først af senere Oprindelse, da man brugte hans Canonisation som et Middel til at gjøre Ende paa det Danske Regimente».²¹⁴

Et annet eksempel på at Falsen bruker «Rimelighed» til å sekularisere Snorre og forklare utslag av «Overtroe» som menneskers handlinger, er beretningen om «Raud hin Ramme (Stærke)», en av Olaf Trygvesøns motstandere, om «hvem det fortælles, at han altid havde Bør, hvor han saa vilde hen, som da vel ikke betyder andet, end at han maaskee forstod noget mere af Seiladsen end de andre, hvilket alligevel den Tid tilskreves Finnekonster».²¹⁵

Falsen er ikke bare skeptisk til mirakler, men er i det hele tatt skeptisk til sannferdigheten til de historikere han sammenligner. Dette har kanskje sammenheng med Falsens syn på Snorre som en statsmann-historiker over romersk lest. I Quintilians genrelære i tidene bok av *Institutio Oratoria* fremstilles ikke historikeren som en videre pålitelig skribent.

[H]istory has a certain affinity to poetry and may be regarded as a kind of prose poem, while **it is written for the purpose of narrative, not of proof, and designed from beginning to end** not for immediate effect or the instant necessities of forensic strife, but to record events **for the benefit of posterity and to win glory for its author**[.]²¹⁶

Historiegenren forstås her som en didaktisk genre som må utgi seg for å være så fyllestgjørende og troverdig som mulig. Historikeren er likevel ikke sannferdig, slik som retorikeren. Historikeren er ærelysten; og han slipper å argumentere fortettet ved hjelp av *inventio*-læren (derunder topikken), som retorikeren må trekke veksler på for å bevise sine standpunkter. Kunnskapen man lærer av historie er derfor ikke nødvendigvis sikker viten, men andre former for innsikt med løsere sammenheng til sannheten, mener den romerske retorikeren. Når historiekunnskap likevel er nyttig og bør leses nøye er det bare fordi den rommer historiske presedenser, altså universelle litterære fellessteder: kjennskap til historiske

²¹² «Olav den Helliges Saga» i Snorre, *Op. Cit.*, 243-5.

²¹³ Falsen I, 400-403

²¹⁴ Falsen I, 275

²¹⁵ Falsen I, 209

²¹⁶ Quintilian, *Institutio Oratoria*. Oversatt av H.E. Butler. Loeb. (Cambridge MA: 1922), X.I.31-3.

eksempler vil spare rettstaleren «from having to acquire all his evidence from his client, and will enable him to draw much that is germane to his case from the careful study of antiquity».²¹⁷

Disse passasjene om genrelære var obligatorisk pensum for latinskoleelevene i Danmark-Norge i Falsens generasjon, og må kanskje særlig ha hatt interesse for en rettstaler som Falsen. Rettstalerens tilnærming, «draw[ing] much that is germane to his case from the study of antiquity», synes å være det Falsen gjør.

4.1.3 Hvilke historikere er det Falsen sammenligner?

Jeg har skrevet at Falsen ikke henviser til kildene sine så ofte, og når han gjør det er det fortrinnsvis til Snorre, dernest til Schøning, Suhm og Torfæus. Han henviser likevel til et stort antall andre kilder han «øser» av. Han henviser blant andre til Tacitus,²¹⁸ Morkinskinna,²¹⁹ Oddur Munk,²²⁰ Hrockinskinna og Fagurskinna,²²¹ den Manske Saga,²²² Saxo Grammaticus,²²³ Abbed Carl Jonsøn,²²⁴ Sturle Thordsøn,²²⁵ Rasmus Rask²²⁶ og Sven Lagerbring.²²⁷ Det er også klart at Falsen må ha brukt «Engelske Skribenters Beretninger»,²²⁸ og ukjente kilder med inngående kjennskap til Tysklands, Bysants og kanskje også Russlands historier.

²¹⁷ *Ibid.*, X.I.33

²¹⁸ *Udsigt*, 94

²¹⁹ Falsen I, 408

²²⁰ Falsen I, 142

²²¹ Falsen II, 390

²²² Falsen II, 152

²²³ Falsen II, 83

²²⁴ Falsen III

²²⁵ Falsen IV, 127

²²⁶ *Udsigt*. Han henvises ikke til ved navn, men ved henvisning ved aktstykke, som ved nærmere granskning viser seg å være Rasmus Rask, «Ottars og Ulfsteens korte Reiseberetninger med dansk Oversættelse, kritiske Anmærkninger og andre Oplysninger», i *Det skandinaviske Litteraturselskabs Skrifter*. Ellefte Aargang. (Kjøbenhavn: 1815). Se også andre bidrag av professores Finn Magnusen og Bröndsted i den følgende årgangen av litteraturselskabets *Skrifter*. De avspeiler en pågående historisk eller etnografisk forskningsaktivitet av svært vekslende kvalitet, med alt fra spekulative analyser til nyopptrykk av aktstykker. Falsen har trolig kjent og kanskje brukt dette.

²²⁷ Falsen I, 264

²²⁸ Falsen I, 258-9

Dette er ikke en uttømmende liste, hverken av siterte historikere eller stedene de siteres. En uttømmende liste er heller ikke nødvendig for mitt formål, for som jeg har demonstrert, har Falsen et svært løst og manipulativt forhold til historikerene han sammenligner.

4.2 Etnografi, lingvistikk, topografi – og «Sæder»

Så langt har jeg vist at Falsen sammenligner historikere for å velge ut hvilke kilder han skal bruke, og bearbeider dem med en vurdering av deres «Rimelighed», blant annet i lys av statsmannens «Charakteer».

Falsen bruker også kilder som kan betegnes som etnografi, topografi og lingvistikk. Falsen innleder *Udsigter* med å påstå at lingvistikk og etnografi er to sider av samme mynt. Han skriver at å «undersøge de herskende Hovedsprog, [...] altid maae blive den sikreste Veiledning til at opdage et Folks Oprindelse». Det er et utsagn som er svært likt romantikeren Johan Gottlob Fichtes (1762-1814) metodesyn, og antyder en metodisk åpning for et unikt folketemperament som en drivkraft i historien.²²⁹ Det aktualiserer hvordan Falsen bruker etnografiske og lingvistiske betraktninger i praksis, og det skal jeg se nærmere på her.

Den fulle passasjen jeg siterte et utsnitt av ovenfor sier at man ved hjelp av «de herskende Hovedsprog» vil finne at Norges første innvånere var «Finner». Disse har blitt trengt lengre og lengre mot nord av «germanske eller tyske Folkeslag (Gother eller Jother)», men «Finnerne» kan man stadig møte, da de «endnu tildeels vanke om paa Fjeldene, bevarende deres ældgamle Sæder og Skikke».²³⁰ Falsens syn er interessant av minst to årsaker. For det første, som en digresjon, kan vi fastslå at Falsen her skiller seg både fra Schøning og fra Den historiske skole i Norge. Falsen hverken drøfter eller omfavner «innvandringsteorien» om Norges bosetning. Etter Falsens syn har nordmennene kommet sydfra. For det andre, mer til poenget, er det etnografiske og folks levesett («Sæder») to sider ved samme sak, iallfall i urtiden eller for nåtidige urfolk som «Finner». I *urtiden* finnes altså tilsynelatende et folketemperament med påvirkning på folkets seder.

Falsens kilde til etnografisk informasjon om de tidligste nordmennene er av betydning. Falsen skriver at «De indvandrende Gother befolkede da efterhaanden Landet» og deres «sæder og

²²⁹ Sml. med Fichte, *Op. Cit.*

²³⁰ *Udsigt*, 95.

Indretninger» vil man «i Meget finde overensstemmende med den Beskrivelse Tacitus har levnet os om de gamle Germaner».²³¹ Falsens venn Georg Sverdrup foreslo at *Germania* skulle komme inn på pensum for norske latinskolegutter i 1818.²³² Falsen hevder hans skildring av urnordmennene knytter sammen informasjon Tacitus gir om germanerne med sparsom informasjon han kan hente ut fra sagalitteraturen. Akkurat som Johann Gottlob Fichte, bygger Falsen i det vesentlige sin analyse av urnordmennenes «Sæder» på den romerske statsmannen og historikerens fremstilling fra år 98.²³³

Falsen beskriver nordmenn som et hardt og primitivt naturfolk, akkurat som Tacitus gjør germanerne. Om germanernes seder skriver Tacitus at de germanske mennene er krigerske, og at «viktigere spørsmål blir avgjort av folket som helhet» på tinget; «Dersom man er misfornøyd med et forslag, blir det avvist med en misbilligende knurring; hvis det vekker bifall, slår krigerne spydene sammen, og å prise med våpengny, betraktes som den mest hedrende måte å gi sitt samtykke på. [...] Ingen Germaner utfører noe offentlig eller privat verv uten å bære sine våben på seg».²³⁴ Falsens beskrivelse av urforfatningen er praktisk talt en direkte oversettelse: «enhver Sag af Vigtighed, ja endog Kongernes egne Huussager, afgjøres paa Thinget, efter Folkets Dom, eller med dets Samtykke, der i Almindelighed tilkjendegaves ved at støde Vaabnene sammen, eller ved at slaae paa Skjoldene (Vaabengnye, Vaabentag); thi hver frie Mand gik stedse bevæbnet».²³⁵

Basert på innsikten om det norske urfolkets kraftfulle seder gjør Falsen videre «rimelige» antagelser. For eksempel skriver han at de videre germanske folkevandringene påvirker Norge. Når mytekongene Norr og Gorr – de eneste mytekongene Falsen nevner utenom Odin – erobrer Norge, spekulerer Falsen på om ikke de frihetselskende «Norranner» reiser ut på havet, akkurat som senere på Harald Haarfagers tid. «Vist er det, at fra denne Tid begynde det mere og mere at vrimle i Søen af Søerøvere, der under de forskjelligeste Navne Streifede om paa Europas Kyster», og for eksempel ser man «strax i de næste Aarhundreder efter Christus» at man i «Tydskland støder paa store Sværme af Franker og Sachser, der afmales som særdeles mægtige og stridbare tilsøes, uden at man er istand til at opdage, hvorfra de

²³¹ *Udsigt*, 95

²³² Se kap. 2

²³³ Fichte, *Op. Cit.*, f.eks. 224 «But why need I say at length what Tacitus [...] said almost two thousand years ago?»

²³⁴ Sitert fra Tacitus, *Agricola og Germania*. Oversatt av Trygve Width. (H. Aschehoug, Oslo: 1968), 11-13 (s. 70-1)

²³⁵ *Udsigt*, 112-3

kom». Senere ble det alminnelig å omtale alle slike som «'Nordmanner', rimeligen fordi Mængden af dem var fra vort Nord».²³⁶

Det er altså ingen tvil om at urnordmennene var kraftfulle, mandige og frie, og at disse «Sæder» munner ut i politisk handling gjennom en fri forfatning. Men er det noe særskilt *nordisk* ved «Kraft og Mod» hos Falsen? Som du husker, synes Falsen å indikere det i forordet sitt.²³⁷ I Fichtes *Taler til den tyske nasjon*, argumenterer Fichte at den tyske folkekarakteren er uendret fra romersk tid, tross korrumpierende fremmed innflytelse, og at man kan «gjenreise» nasjonens kraft etter nederlaget mot den latinske Napoleon ved å lutre språket av latinsk påvirkning og på nytt komme i kontakt med folkedypets myter og seder.²³⁸ Jeg minner om at Francis Bull har funnet eksplisitte henvisninger til Fichte i Falsens håndskrifter, så Falsen har lest Fichte.²³⁹ I likhet med i Fichtes taler, er Falsens nordiske urseder forankret i en romersk historikers avhandling om det germanske. Da er det verd å se hva Falsen bruker Tacitus sitt materiale til. Gjør det nordmennenes dyd unik og partikulær som for Fichtes tyskere? Eller plasserer det nordmennene inn i en universell urtid der andre folk har sammenlignbare seder og dyder?

4.2.1 Den romerske og den nordiske forhistorien

Et annet eksempel på at falsen bygger tett på Tacitus, er når han sier at «Træller» ble behandlet pent i den nordiske oldtiden, og likeledes at «Fruentimmerets Behandling [var] god, og dets kaar bedre end hos det sydlige Europas cultiverede Nationer, Græker og Romer».²⁴⁰ Dette og andre komparative utsagn røper en assosiasjon mellom urnordmenn og den tidligste tidens romere i Falsens skrijving.

Falsens eksplisitte sammenligning er til stede hos Tacitus selv: dette er en komparasjon Falsen låner fra Tacitus retorisk oppbyggede historie. Tacitus fremstilling er bygget opp som en serie antiteser, hvor det germanske urfolket settes i implisitt og enkelte steder eksplisitt kontrast til det dekadente romerske kulturfolket. For Tacitus er beskrivelsen av germanerne, med skikker påfallende like dem som rådet i den mandige og dydige tidlige republikken,

²³⁶ *Udsigt*, 110

²³⁷ Falsen I, IX

²³⁸ Fichte, *Op. Cit.*, I denne sammenhengen er særlig den femte talen interessant. Her argumenterer Fichte for at dette bare gjelder tyskere, og ikke andre germanske folk, fordi det tyske språket og landskapet er nærmere det urgermanske.

²³⁹ Bull, «Falsens læsning»

²⁴⁰ Tacitus, *Op. Cit.*, 18-9 og 25 (s. 74-5 og 78-9), sml. *Udsigt*, 124-8

derfor blant annet en måte å laste romerne for deres eget moralske og politiske forfall. De krigerske, primitive germanerne har kvaliteter som den romerske senatoren og historikeren mente at det «dekadente» Roma hadde tapt siden den tidligste tiden Livius beskriver.²⁴¹ Forestillingen om den hensvundne, halvmytiske primitive storhetstiden hvor borgerne er mandige stoiske helter har jeg allerede vist er til stede i romernes syn på den tidligste romerske historien: den er et litterært fellessted som blant annet blir synlig i Livius første bok og fortellingene om Lucius Brutus og Horatiernes ed.²⁴² Den norrøne fortiden er ganske lik den romerske fortiden, slik Falsen skriver det, for «Norges Indvaanere [...] foretrak Frihed for alt og afskyede al Tvang».²⁴³ Hjemme var kongenes autoritet ikke stor med mindre de var eksepsjonelle statsmenn av enorm støpning, (som Odin og kong Norr). Om kongene i denne perioden skriver Falsen at: «[e]gentlig talt, kan man ikke betragte dem uden som de Første iblandt Ligemænd (primi inter pares)», akkurat som den fremste av de romerske senatorer i republikken.²⁴⁴

Det er færre direkte krysshenvisninger mellom oldtidens Roma i *Norghistorie* enn i Falsens pamfletter.²⁴⁵ Noen finnes likevel. Harald Haarfager skapte ved den «Stærkeres Ret» en forfatning som Falsen kaller et «fuldkomment Lehnsaristokratie» av sønnene, jarler og nessekonger, og odelsmenn.²⁴⁶ Han forbeholdt seg selv grensedistriktene som var mer utsatt for fiendtlig angrep, og provinser som «vare saaledes beliggende, at han derfra lettest kunde have et Øie med de Øvrige». Ifølge Falsen gikk Harald Haarfager «i denne Henseende [...] frem paa samme Maade som Augustus, da han deelte de Romerske Provindser med Senatet,

²⁴¹ Min lesning av Tacitus får her støtte fra professor Anthony Birley i sin oversettelse av *Germania*. «Preface» i Tacitus, *Agricola and Germany*. Oversatt av Anthony Birley. (Oxford University Press: 1999), xi-xli, Trygve Width skriver (kanskje mindre autoritativt) det samme i forordet til sin oversettelse, *Op. Cit.*, 1-21. Her er jeg også takknemlig til Sverre Bagge for oppklarende epostveksling om Tacitus korte avhandling: det er lite sannsynlig at *Snorre* har lest Tacitus. Birley og Width tidfester den begynnende resepsjonen av *Germania* i nytiden til det tidlige 15. århundre.

²⁴² Se også Curtius, *Op. Cit.*, om det litterære topos om den hensvundne gullalderen.

²⁴³ *Udsigt*, s. 110

²⁴⁴ Altså *princeps senatus*, som talte først i alle debatter. For å poengtere: den latinske interteksten er Falsens egen.

²⁴⁵ Bakgrunnen for dette tror jeg har med at Falsens hensikt med å skrive pamflettene er ulik *Norghistorie*; at genrekonvensjonene er annerledes. For å holde analysen så uplettet som mulig, vil jeg ikke trekke inn pamflettene som et støtteargument. Men du kan ha interesse av å lese om at fattige romerske odelsmenn var garanti for republikkens dyd i Falsen, *Norges Odelsret med Hensyn paa Rigets Constitution*, (Bergen, 1815), §14.

²⁴⁶ For definisjoner, se Falsen I, 41 og særlig interessant note til 54. Merk at vi allerede har lest at *Snorre* er «Lehnsmann», se 3.2.3

og af Beskedenhed kun forbeholdt sig de mindst frugtbare, yderst mot Grændserne liggende, hvori Legionerne stod».²⁴⁷ Om Harald er analog til Augustus (som gjør slutt på den anarkiske republikken og innstifter keiserdømmet), blir forleningene til Haralds sønner, jarlene og de norske landskaps- og nessekongene «Senatet».

Likeledes trekker Falsen eksplisitt paralleller mellom den oldnordiske gudelære og det romerske panteon i *Norgeshistorie*. Når Hakon Adelsteen gjør korstegn over ølhornet, og Sigurd Jarl bortforklarer det for bøndene, skyter Falsen hjelpsomt inn at «Hammeren Mjølner var i Thors Haand, efter den nordiske Gudelære, det samme som Lynstraalen i Jupiters».²⁴⁸ Når Falsen i dedikasjonsdiktet «Til Kongen» uttrykker håp om at kongespeilet hans kan pryde kongens «Bautasteen i Dovres Granelund» – hvem er det egentlig hvis ettermæle skal nyte evig *fama* ved historieskrivingen, Falsen eller «Kongen»?²⁴⁹ – plasserer han sit «Skyggerids af Norges Vælde kun» på en fornorsket elysiumsmark.²⁵⁰

Ut over eksplisitt sammenveving av den norske fortiden med den romerske ved hjelp av klassiske litterære topoi, plasserer Falsen den norske urtilværelsen inn i en verden befolket av andre klassiske kulturfolk og urfolk. For eksempel forteller Falsen om Leif Eriksøn og kolonistene i Amerika, uten at han er videre stolt av dem for det. «Colonisterne tiltuskede sig af de Indfødte de kostbareste Peltsværker for Ubetydeligheder». Han runder av ved å si at man av dette kan slutte at «vore Forfædre rimeligviis have været de Første der opdaget Amerika», men føyer til i en fotnote, «Om ikke ellers Carthagerne allerede havde fundet Veien derhen».²⁵¹ Odins innvandring til norden forklarer Falsen ved Odins drifter eller eventuelt nødsynthet. «Hvad enten han nu ved Romernes Vaaben er bleven fordreven, eller Ærgjærrighed eller Herskesyge har bevæget ham til at forlade sit Hjem, saa drog han» gjennom «Russland, Preussen, Tydskland og Danmark» og bosatte seg på Sigtuna.²⁵² Alt

²⁴⁷ Falsen I, 39-42

²⁴⁸ Falsen I, 70-4

²⁴⁹ Husk Quintilian om historikere som ærelystne.

²⁵⁰ Sml. Falsen I, upaginert dedikasjon, med Vergils *Aeneide*, slutten av sang 6. Her oppløses tiden, og Aeneas får se sine etterkommeres storhet som romerske statsmenn, kretsende tidløst rundt på elysiumsmarkene sammen med Fama, ryktets gudinne. «Da ser Aeneas en Skog som er annerledes / enn egnen omkring, den suser av vårgroenne blader [...] Nu festne ditt blikk, ditt romerske folk skal du skue: / der øyner du Cesar [Augustus] i glans av den mektige himmel», osv. Sitert fra *Aeniden*, sang II, IV og VI. Oversatt av Kristen Gundelach. (Dreyer, Oslo: 1967). Dette var latinskolepensum. Om elysiumsmarken som litterært fellessted, se Curtius, *Op. Cit.* og særlig i nordisk litteratur Vilhelm Andersen, *Op. Cit.*

²⁵¹ Falsen I, 222-3

²⁵² *Udsigt*, 98

dette vitner om at den norske dydshistorien hos Falsen er universell i sine grunntrekk, den er partikulær for nordmennene bare i sine spesifikke sekvenser, personligheter og begivenheter.

Det er interessant å merke seg at de små forskjellene mellom Falsens skildring av urnordmennene og Tacitus skildring av germanerne. Det er særlig når Falsen utbroderer måten de urnordiske barnenes oppdragelse. Der Tacitus bare sier at germanske barn måtte klare seg selv og ble ammet lenge, sier Falsen at utdannelsen var utspring for germanernes dyd. Derved, og ved «idelige Legemsøvelser» som å skyte, svømme, springe, kaste med «haandsaxe eller Spyd», «bestige steile Klipper», brytekamp, løpe på stier eller over «Isen paa glatte Dyreknokler, bundne under Fødderne», fikk Nordmennene «en ualmindelig Styrke og Behændighed», som gav deres «legemer en usædvanlig Kraft og Størrelse».²⁵³ I dette er det en latent assosiasjon til den spartanske oppdragelsen.²⁵⁴ Assosiasjonen mellom Sparta og nordisk dyd hos Falsen har noen andre kontaktpunkter i Falsens *Norgeshistorie*. For eksempel vokste Jomsborg seg til en kraft i nordisk politikk da de ble «forsynet med Love, der alle gik ud paa at gjøre denne Søerøverstat til et andet Sparta.»²⁵⁵

Denne assosiasjonen av nordisk hedensk dyd med spartanerne blir klarere når Falsen skriver om odelsmennene i tiden like før Ynglinge-ætten kommer på banen, og derfor skriver nærmere om hvilke aspekter ved Sparta han liker – og ikke liker.

Hva der især bidrog til, at Odelsmændene eller de faste Ejendommens Besiddere kunde saa godt som udelukkende opoffre deres Tid og Evner til Krig og Statssager, det var den Mængde Trælle som allerede da fandtes, og som man deels havde røvet eller fanget i Krig, deels kjøbt. [...] Odelsmændenes store Frihed og siær deres Andeel i Statsstyrelsen beroede vel altsaa for en stor Deel, som fordem Spartaneres, paa en større Menneskeklases Nedværdigelse; imidlertid var dog Trællenes Vilkaar hos vore

²⁵³ *Udsigt*, 96-7, sml. med Tacitus, *Op. Cit.*, 20 (s. 75)

²⁵⁴ Jeg synes å erindre at den kanoniske skildringen av spartanernes oppfostring er del av Thukydid's *Peloponneserkrig* og Xenofon's *Cyrus oppdragelse* men det begynner å bli lenge siden jeg ble uteksaminert fra lektor Størens historieundervisning på Katedralskolen. Jeg har ikke teksten for hånden. Presis stedfesting av hvor fellesstedet er fra er ikke nødvendig informasjon for det analytiske poenget, som er nordmennenes assosiasjon ikke bare med romerne, men med spartanerne i Falsens tekst. Forøvrig er koblingen mellom spartanernes utdanning, forfatning og dyd fortsatt et fellessted som en masterstudent kan regne med er del av sensors forforståelse: så la det tjene som eksempel på argumentasjon ved flyktig allusjon.

²⁵⁵ Falsen I, 161

Forfædre taalelige, fremfor hos Grækerne og Romerne. Man levned dem Tid til at arbeide for sig selv; de kunde selv erhverve, og naar de havde samlet sig en Capital, kjøbe sig frie. Hvad Trællen saaledes havde fortjent, kaldtes hans Orke (peculium), og dette beholdt han, om han end solgtes, hvisaarsag og Trællen kunde give Trællinden Munde eller Medgift, naar han ægtede hende.²⁵⁶

En mulig assosiasjon av Norge til Aten og Sparta i Falsens skriving har vært drøftet tidligere av Mona Ringvej, øyensynlig mest basert på forordet til det Adler-Falsenske Grunnlovskast, og er verd å utforske videre, men det faller utenfor denne masteroppgavens format å kartlegge.²⁵⁷

At de klassiske urfolkene lever side om side, og at deres seder er vesentlig like, taler imidlertid for at det norske ikke skiller seg ut ved «Kraft og Mod», men at dekadanse bare har slått inn på ulike tidspunkter. Etter Falsens syn er ikke nordmennene kvalitativt dydigere enn romerne, bare kvantitativt – iallfall i vår urtid, etter deres dekadanse.

4.2.2 Etnografi og topografi igjen

Så hvordan bruker Falsen etnografiske kilder *etter* urtiden, når sedene og forfatningen har endret seg?

For det første bruker Falsen lingvistikk og topografisk informasjon (typisk i form av en notehenvielse til sin egen *Geographie*) for å stedfeste begivenheter. For eksempel gir han en omfattende beskrivelse av slaget ved Rastarkalf, som en heroisk historie og et vendepunkt i Hakon Jarls herskertid. Beskrivelsen av slaget rommer store manndomsbedrifter fra både Gamle Erikssønn og Egil Ullserk. Så fyller han en omfattende fotnote med etymologisk

²⁵⁶ *Udsigt*, 124-5

²⁵⁷ Mona Ringvej, «Athen på Eidsvoll» i *Antikken i ettertiden*, redigert av Gjert Vestrheim og Mathilde Skoie. (Universitetsforlaget, Oslo: 2009). Om såkalt «lakonisme», dyrkingen av Sparta som forbilde (blant annet) i revolusjonstiden, se Elizabeth Rawson, *The Spartan Tradition in European Thought*. (Clarendon Press, Oxford: 1991). Merk forresten sidestillingen av romerretten og ulike kilder til norrøn rett i utdraget. For slavenes *peculia* i senromersk tid, se *Digesta*. Oversatt av Theodor Mommsen, Paul Krueger, og Alan Watson. (Philadelphia: 1985), bok XLVII. Merk også Falsens fyldige gjennomgang av en tilpasset norsk embedsstige (*cursus honorum*) øyensynlig basert på Hirdskrå på Olaf Digres tid, sml. Falsen I, 282-5 og *Digesta*, I.9-24.

spekulasjon om betydningen av de forskjellige gårdsnavnene i området. Det er et forsøk på å supplere Snorre-sagaens informasjon om slagstedet, og stedfeste det presist.²⁵⁸

I tillegg har Falsen enkelte korte pseudo-etnografiske skisser, som er kuriøse, men helt uvesentlige for å skildre begivenhetenes gang. Han skriver i forbindelse med skildringen av slaget ved Stamfordbroe at man kan finne «[e]fterretninger om Englænderes og Normannernes daværende Klædedragt, Sæder, Vaaben, Stridsmaade, med videre» i de beskrivelser «Engelske Skribenter have efterladt om Krigen mellem den Norske og Engelske Harald». Falsen forteller at «Englænderne ragede deres Skjæg af, undtagen over Læberne, hvor de havde lange, nedhængende Knebelsbarter; deres Klæder naaede til midt paa Knæerne, om Armene bare de Guldringe og brugte at tættovere eller bemale deres Legemer, en Skik som havde vedligeholdt sig lige fra Julius Cæsars Tid.»²⁵⁹

Hva Vilhelm Erobrerens menn angikk, var de «meget stridbare, men vidste og at anvende Penge og List, hvor de ei kunde trænge igjennem med Magt. Imot deres Herrer vare de troe, saalenge de ikke fortørnedes, men meget taalte de ikke. Modgang forandrede snart deres Sindelaug, og med Penge og kostbare Gaver vare de lette at vinde. I denne Beskrivelse kjender man let vore Forfædre, om hvem man i Almindelighed kan sige det selvsamme». Om denne siste passasjen er det å bemerke at normannernes seder gir dem tilbøyeligheter til politisk handlinger. Straks «Nordmannerne» skal agere, spiller dyden, graden av «Mandighed» i folkets seder en sentral betydning. Denne teorien om politisk handling, som er del av kjernen i «Rimelighed»-vurderingene Falsen gjør om statsmannen i *Norges historie*, skal jeg stadig kretse rundt – og drøfte nøyere i neste kapittel.

4.2.3 Falsens overbygning: «Sedene» og historiens «Aand»

Som nevnt har Fichte en forestilling om at hvert folk har sin egen essens, og bare kan være selvstendige og frie ved å leve etter sitt partikulære levesett. Etter Fichtes syn er denne unike tyske folkekarakteren fortsatt lik det germanske urfolkets karakter. Derfor kan tyskernes seder avdekkes ved å kartlegge folkefortellinger og lutre folkespråket av fremmed påvirkning fra de latinske landene. Det er ifølge ham bare mulig i Tyskland, fordi de har en «uavbrutt strøm av det opprinnelige språket, som vokser ut av folkets levesett», mens de andre germanske

²⁵⁸ Falsen I, 83-4

²⁵⁹ Falsen II, 116-7. Her fester trolig Falsen for stor tiltro til atbeskrivelsen av de keltiske britene fra Tacitus «Agricola» og Caesars *Galliske Krig* fortsatt gjaldt for angelsakserne, men det understreker poenget om Falsens klassiserende fortidsforståelse.

folkeslag har «antatt et fremmed («alien») språk, og har bukket under («perished») for denne innflytelsen». Det tyske folket har derfor unike karakteristika, som vokser ut av deres annerledes seder.²⁶⁰ Men har nordmennene slik essens som former deres seder hos Falsen?

Vi har sett at Falsen har en assosiasjon av det norske urfolket til andre urfolk, kanskje særlig urromerne. Det passer særdeles lite godt sammen med at nordmennene skulle ha en unik essens.

Falsen mener videre at Nordmennenes seder endrer seg kraftig ved to anledninger. Det er de religiøse tidehvert i *Norges historie*, som endrer tidens «Aand». Nordmennenes seder har endret seg fullstendig fra urtiden, selv om folket har forblitt det samme.

Det første tidehvert inntreffer når Odin stifter den norrøne religionen. Dette er Odins statsmannsgjerning, og jeg skal omtale den nærmere i neste kapittel. Hovedpoenget i denne sammenhengen er at folkets «Sæder» kan transformeres av statsmenn som stifter religioner, for «Man veed hvad Indflydelse Religionen stedse har havt paa den almindelige Mand, [...] den var og er det usynlige Baand hvormed man lettelig leder denne, hvorhen man vil.»²⁶¹

«Den Religion, hvis stifter Odin var» skriver Falsen at «gik især ud paa at danne hans Undersatter til tapre Krigere, hvilket og lykkedes ham saa godt, at de i flere Aarhundreder, under det frygtelige Navn Normanner, vare det sydlige Europas Plage og Rædsel».²⁶² Denne norrøne religionen la del av grunnlaget for Norges selvstendighet og styrke. Falsen har derfor sympati med for eksempel Olaf Trygvesøns ofre, dem som ikke ville forlate sin «Fædrene-Troe, den de vel ikke uden Grund ansaae som et kraftigt Værn for deres Frihed».²⁶³

Kristningen innleder det andre tidehvert, som når sitt toppunkt når kardinal Nicolaus Breakspeare oppretter den norske erkebispestolen i 1154. Ved dette ble Norge «bragt under Aaget, og [landets] Konger [ble] nedværdigede til Redskaber i en herskesyg Geistligheds Hænder». Både folkets seder og statsmannens handlingsmåte måtte tilpasses til de nye «Omstendigheder.»

²⁶⁰ Fichte, *Op. Cit.* Sitater fra femte tale, 57-8. Det første sitatet er «unchecked onward flow of an original language developing out of real life».

²⁶¹ *Udsigt*, s. 113-4

²⁶² *Udsigt*, s. 99

²⁶³ Falsen I, 245

Imidlertid var dette en Skjebne, Norge maatte dele med alle andre Lande i Christenheden, og for hvilken det, efter den da herskende Aand, ikke kunde vente at blive befriet. [...] Hertil bidrog ikke lidet de nye Skikke, som Cardinal-Legaten, aldeles i den nye Stiftelses Aand, vidste ved sin Anseelse og Popularitet at faae indførte, iblandt andre især den, at Ingen, de tolv Mænd, som fulgte Kongen, undtagne, maatte bære Vaaben i Kjøbstæderne.²⁶⁴

Dette er en interessant passasje jeg også skal omtale senere for å drøfte Falsens syn på statsmannen. For nå er det nok å si at den kirkelige nyordningen innebærer kulminasjonen av den nye tiden, som er en ny «Stiftelse» av folkets seder. Etter kristningen, som kulminerer med etableringen av et eget erkebispedømme i Norge, gjør endringen i folkets levesett dem langt mer fredelige, mindre våpenføre og tilbøyelig til politisk handling enn tidligere. «Cardinalens» reform er «overeenstemmende med det Romerske Hofs Villie», så vi kan merke oss at det er romernes dekadanse som har spredt seg til Norge.²⁶⁵

De to stiftelsers «Aand» er Falsens dydsfilosofiske overbygning, og endringene forandrer det norske folkets «sæder» eller levesett. I den utstrekning folkets seder spiller en rolle som en kilde til rimelighetsantagelser om hvordan den norske politiske historien må ha vært, beror på hvor langt man har kommet fra de primitive ursedene. Det er en gradvis prosess som først inntreffer med Odin, og så på nytt i en langsom, subtil endring fra Hakon Adelsteens-Fostre og frem til Nicolaos Breakspeare, når Falsen slår fast at tiden har en ny «Aand». Det er *religionen* som er drivkraften bak forandringen i folks «Sæder», ikke språklig eller etnisk korrupsjon. Det norske folket har ikke en mytisk, unik og uforanderlig essens, men er et folk med sammenlignbare dyder og laster med alle andre. I republikanismelitteraturens idiom kan vi slå fast at Falsen er en patriot, ikke en nasjonalist.²⁶⁶

Falsens etnografi, lingvistikk og topografi forblir ganske tamme kilder til kuriosa om våre nabofolk (som «Finner»), geografien i slagsteder og lignende gjennom praktisk talt hele *Norgeshistorie*, tross Falsens innledende formulering om at lingvistikk er viktig informasjon. Så langt jeg kan se er det ingen spor av Montesquieus teori om at variasjoner i ulike lands folketemperament blir formet av topografien.²⁶⁷

²⁶⁴ Falsen II, 305-307

²⁶⁵ Falsen II, 303

²⁶⁶ Se f.eks. Viroli, *Op. Cit.*

²⁶⁷ Montesquieu, *Spirit of the Laws*, 231 flg.

4.3 Noen konkluderende refleksjoner om Falsens kildebruk

Her har jeg tre oppsummerende punkter, og ett eksempel.

1. Jeg har vist at Falsen velger ut og veier kilder mot hverandre på grunnlag av «Rimelighed». «Rimelighed» kan være seleksjon av materiale fra en historiker, avveining av ulike historikere mot hverandre, argumenter fra etnografi, topografi og lingvistikk, og av spesifikke former for rasjonalitet som Falsens forforståelse av statsmannens psykologi (som jeg fra nå av vil kalle «Charakter»), eller religionens formative effekt på folks «Sæd». Endelig bruker Falsen mer allmenne rasjonelle antagelser, som for eksempel kronologiske argumenter. Gjennom dette rasjonalistiske ordningsprinsippet, tilpasser Falsen kildematerialet sitt, slik at han kan demonstrere den analysen han ønsker å gjøre.

2. Jeg har også avdekket at Falsens avveining av kilder tenderer mot et hierarkisk system, hvor Snorre kanskje er mer autoritativ enn andre historikere, men hvor særlig de spesifikke fornuftsantagelsene om tidens «Sæder» og statsmannens «Character» trumfer alle andre argumenter. Etnografiske, lingvistiske og topografiske argumenter er tilstede, men har ingen påvirkning på endringsprosesser i historien: de kan bare avklare informasjon som dypest sett er uvesentlig for herskerens styremåte, som hvor et gitt slagsted var, om «Finner» eller nordmenn kom først til landet, og lignende.

La meg gi nok et eksempel, som reflekterer kunnskapen jeg har evhvert om Falsens modell så langt. Når Harald Haardraade vender hjem fra det «Constantinopolitanske Hof» hvor han har vist stor «List» i tjeneste hos «Grækerne»,²⁶⁸ krever han halvdelen av det norske riket. Det avviser Magnus den gode.²⁶⁹ Harald Haardraade samarbeider derfor med den danske kong Svend. Når Magnus likevel ombestemmer seg og vil ta Harald til medkonge, bryter Harald med Svend.

Ved Midnat, som det var paa det mørkeste, kom En roende til Skibet, hvor han gi kop, aabnede Teltet over Løftingen, og hug med en stor Øxe i Haralds Seng, saa den blev staaende i Knubben, hvorpaa han igjen sprang i Baaden og undkom. Da vækkede Harald sine Folk og lod dem vide hvad Anslag der var gjort imod ham, samt forestillede dem, at det var bedst, strax at roe bort i al Stilhed, saasom de vare for

²⁶⁸ Falsen II, 35-38.

²⁶⁹ Falsen II, 42

svage til at stride mod Svend. **Rimeligviis har alt dette været opspundet af Harald selv, som derved vilde skaffe sig tilsyneladende grundet Anledning til at hæve Forbindelsen med Svend.** Hans Folk bleve og saa opbragte over det begaaede Forræderie, at de strax sloge Skibene løse, og droge med Harald nord efter.²⁷⁰

Her tilpasser Falsen Harald Hårfagres Saga av Snorre ved å fortolke og selektere den gjennom «Rimelighed». Snorre gjør seg møye om å poengtere at dette ikke er en krigslist fra Haralds side, ved å fortelle om en potensiell angiver som visste at Harald skulle sove om bord på skipet.

Om kvelden, da Harald gik til søvn i løftingen paa sit skib, sagde han til sin skosvend: «Nu vil jeg ikke ligge i hvilerummet i nat, thi jeg har mistanke om, at ikke alt er svigløst; jeg fandt ikveld, at min maag Svein blev meget vred over min aabne tale; du skal holde vagt efter, om det hænder noget her i nat.» Harald gik da et andet sted hen for at sove, men lagde der i sit rum en træstubbe. Men om natten blev det roet en baad hen til løftingen, og en mand gik op og sprættede løfting-tjeldet op, gik siden op der og huggede i Haralds rum med en stor øx, saa at den stod fast i træet. Den mand løb strax ud i baaden — men det var belgmørkt —, og roede strax bort; men øxen var efter til vidne[.]²⁷¹

Vi vet fra før at Harald har «List» som et aspekt ved sin «Charakter», etter Falsens syn. Falsen gjengir derfor historien slik Snorre gir den, men unnlater å nevne at Sverre forteller svennen at han ikke skal sove på hvilerommet. Falsen baker så inn sin egen fortolkning av materialet. Harald blir «Rimeligviis» begivenhetens herre, og utøver et skoleeksempel i listig statsmannskunst: Harald får skifte side uten å fremstå som upålitelig.

Siden kongen kan være og bør prøve å bli protagonisten som driver begivenhetenes gang i historien, er hans «Charakter» en viktig drivkraft i historien. Den skal jeg derfor undersøke nøye i neste kapittel.

3. Jeg har endelig begynt å avkle Falsens overbygning. Det er en syklisk dekadansefortelling²⁷² hvor folkets seder endrer seg to ganger gjennom *Udsigt* og *Norgeshistorie* på grunn av at det innføres en ny religion, og med det, en ny «Aand». Den må jeg også analysere

²⁷⁰ Falsen II, 46

²⁷¹ «Harald Haardraades Saga», Snorre *Op. Cit.*, 22b

²⁷² «Decline and Fall».

nærmere, dels fordi «Aand» konnoterer tysk idealisme, og dels fordi samspillet mellom folkets dyd og protagonistenes «Charakteer» er uklart.

4.3.1 En strøtanke om Falsens «Rimelighed»

Når Falsen avveier ulike kilder mot hverandre, anvender han en rasjonalistisk metode hvor ulike kildeformer har ulik tyngde etter type og formål. Dette kan også betegnes som en retorisk-pragmatisk måte å anvende kildene på. Metoden er pragmatisk, fordi den er oppportun for Falsens bruk. Den er retorisk, fordi den bygger på en rekke uuttalte normative antagelser om verden, som bare kan brytes ned til flyktige litterære fellessteder, og ikke lar seg begrunne logisk-dialektisk fra førsteprinsipper. Så til strøtanken: Falsens argumentasjonsmåte er påfallende lik den juridiske metoden i Falsens samtid.

Jørn Øyrehagen Sunde viser i sin doktorgradsavhandling at den dansk-norske juridiske professoren (og rettshistorikeren) Peder Kofoed-Ancher (1710-88) bryter med 1600-tallets logisk-dialektisk rettsanvendelse, og går over til en mer retorisk-pragmatisk argumentasjonsmåte. Kofoed-Ancher velger ut og avveier kildene til retten etter to kriterier, «Erfarenhed» om verden og en «Fornuft» som systematiserer dette kildematerialet og skaper en koherent anvendelse av rettsreglene. Sunde skriver at Kofoed-Anchers juridiske metode ble inspirert av Montesquieus statsvitenskapelige metode. Han påviser at dette ble den første rettslige metoden i Danmark-Norge, og var i bruk i rettspraksis fra siste halvdel av 1700-tallet.²⁷³

Det er fristende å spekulere i om Falsen bruker denne juridiske avveiingsmetoden på kildematerialet han velger ut til *Norgeshistorie*. Da er kildematerialet «Erfarenhed», som blir gitt i form av de tilgjengelige historiske kildene, som Falsen så filtrerer gjennom «Fornuft»/«Rimelighed» til en koherent sammenheng man kan lære statsmannskunst av.

Falsen var jurist av utdanning og dommer av yrke, og derfor vant til å håndtere og systematisere ulike kilder. Han var dessuten student under og korrespondent av den juridiske professoren J. F. Schlegel, «Eidsvollsmennenes Læremester», som redigerte og nyttgav Kofoed-Ancher i 1811.²⁷⁴ Det kan man kanskje teste ved å sammenligne metoden i Falsens

²⁷³ Jørn Øyrehagen Sunde, «Fornuft og Erfarenhed». *Fremveksten av metodisk medvit i dansk-norsk rett på 1700-talet*. PhD-avhandling. (UiB, 2007).

²⁷⁴ Dette står blant annet i Ditlev Tamms kapittel i *Frihetens Forskole; Professor Schlegel og eidsvollsmennenes læretid i København*. Red. av Ola Mestad. (Oslo: Pax Forlag, 2013)

rettspraksis med metoden i Falsens statsvitenskap, eller ved en sammenligning av Montesquieu, Kofoed-Ancher og Falsens rasjonalitet. Dette faller utenfor denne masteroppgavens ramme, men fortjener kanskje et nærmere blikk.

4.3.2 Konklusjon om Falsens kildebruk

Falsens pragmatisk-retoriske metode er fullstendig uforsvarlig som tilnærming for å skrive korrekt historie. Det er ikke vanskelig å slutte seg til P. A. Munchs dom om at Falsen «ikke i nogen Henseender har indladt sig paa kritiske Undersøgelser, der kunde bringe Lys over hvad der hidtil har været mørkt» om Norges fortid.²⁷⁵ Falsens *Norgheshistorie* er plettet med feil, fordi Falsen tilpasser sin beskrivelse av fortiden for å gjøre didaktiske poenger om hvordan statsmannen med «Rimelighed» ville ha opptrådt.

Statsmannens «Charakter» er den viktigste drivkraften i historien i Falsens analyse. Falsen tilpasser bevisst de historiske kildene sine for å gi en sammenhengende analyse av hvordan han mener en statsmann bør styre for å bli en protagonist som iallfall et stykke på vei er herre over begivenhetenes gang.

Jeg konkluderer derfor at Falsens *Norgheshistorie* er et kongespeil, skrevet kort tid etter at Norge ble selvstendig. Denne første *Norgheshistorie* skrevet etter 1814 er ikke en uinteressant, metodisk svak fremstilling av den norske fortiden. Det er det selvstendige Norges første studie i politisk teori: en lærebok i statsmannskunst.

Dette innebærer at Falsen nærmest uvilkårlig fremstår som en klassisist, fremfor en tidlig romantiker med latinskoleutdannelse. Kongespeilet er en studie i universell lærdom om patriotisk statsmannskunst, ikke i den unike nasjonens essens.

Etter denne analysen stusset jeg et øyeblikk over hvorfor jeg gjorde meg alt bryderiet. Som jeg tidligere har vist, skriver jo Falsen at han har didaktiske hensikter både i forordet og i dedikasjonen «[t]il Kongen». Nå har jeg imidlertid kartlagt nok av Falsens argumentasjonsmønster til at jeg vet at han skriver det han sier at han skal skrive.

I *Kongespeil* – en Hakon og en Sverre
Og deres Lige her, o Norske Drot!
Du seer – og seer hvad selv Du monne være,

²⁷⁵ Sitert fra Østvedt, *Ibid.*, s. 393.

Et Værn for Norges Odel, Frihed, Ære,
En Dødsens Skræk for fiendtlig Vold og Spot.²⁷⁶

En lærebok i statsmannskunst fra Falsen er mer interessant enn en ukritisk historiebok som sier lite om fortiden. Den kan fortelle oss mer om Falsens syn på statsmannskunst og politisk teori.

Jeg minner om Henrik Wergelands dom om Falsens historiske rolle fra *Norges Konstitutions Historie*. Den kan gi oss innblikk i den statsmannsaura som må ha omgitt forfatteren av dette kongespeilet fra generasjonen av 1814, i en tid da latinskoledannelsen fortsatt var akademisk fellesgods.

Falsen var Rigsforsamlingens mest udmærkede Personlighed, især nyttig ved sine Forfatningskundskaber og ved sit Udkast til en Konstitution, skarpsindig, energisk, lidenskabelig, af utrættelig Arbejdskraft, exalteret Patriot, imponerende av Aasyn og Gestalt.²⁷⁷

²⁷⁶ Falsen I, upaginert dedikasjon.

²⁷⁷ Henrik Wergeland, *Op. Cit.*, 141.

5 Falsens historiske modell

Dette kapittelet viderefører analysen av det jeg fra nå av vil kalle Falsens historiske modell. For det første skal jeg undersøke de to «nye Stiftelse[r]» av religiøse «Sæder», for å få et grep om Falsens syn på folkets dyd og historiens temporalitet.²⁷⁸ Jeg skal deretter undersøke statsmannens «Charakter» nærmere, for å kartlegge protagonistenes måte å handle på i *Norghistorie*. Med det håper jeg å få et skråblikk inn i Falsens kongespeil, for å se hva som reflekteres der. Så vil jeg gi en kort, teoretisk skisse av Falsens historiske modell, som består av en uforanderlig (om sammensatt) menneskenatur, og en tidløs, universell og syklisk fluktuerende folkelig dyd. Det gjør det mulig for Falsen vise statsmannskunst under ulike utgangspunkt i en norsk historie tilpasset for Falsens analyse.

Til sist skal jeg drøfte indre spenninger mellom enkelte kommentarer hos Falsen som kan tolkes slik at historiens «Aand» har en teleologi, og «Rimelighed»-modellens antagelser. Det kan være uttrykk for Falsens vei fra klassisisme mot romantikk, men det er mest sannsynlig en konsekvens av mangler ved min analyse.

5.1 Om folkets «Sæder»

I forrige kapittel skrev jeg at Falsen mener at folkets levesett vokser ut av religion, at religionene stiftes av de to religionsstifterne Odin og Nicolaus Breakspeare, og at folkets «Sæd» og historiens «Aand» derfor er nærmest det samme. Det var en forenkling, basert på Falsens eksplisitte uttalelser. I dette delkapittelet skal jeg derfor se på folkets religion og sæder, og se dem i lys av det lange løpet i *Norghistorie*.

5.1.1 To tyranners ulike sjebne

For å begynne å forstå mer om overbygningen i Falsens *Norghistorie*, er det nyttig med et langt blikk på et sted Falsen sammenligner to norske herskere som opptre på samme tyranniske måte. Sigurd Jorsalafar er en kristen konge på 1100-tallet. Falsen sammenligner ham med den meget hedenske Hakon Jarl, fra 900-tallet.

Sigurd Jorsalafar begjærer Sigrid, «et deiligt Fruentimmer, begavet med et yndigt Væsen». Hun er søsteren til en norsk «lehnshøvding», Sigurd Hranesøn. Kongen sender derfor Sigrids

²⁷⁸ Falsen II, 305-307

ektemann til Irland som skatteinnkrever, og anklager hennes bror for å ha stukket av med «Finneskatten», som han var ansvarlig for å kreve inn. Slik får den tyranniske kong Sigurd leve ut sitt begjær etter Sigrid.²⁷⁹

Sigurd Hranesøn flykter imidlertid til Jorsalafars medkonge og bror, kong Eystein, og reiser sak. Eystein, «der kjendte Broderens stolte og ubøielige Sindelag, vilde nødig befatte sig med Sagen, for ikke at gjøre sig ham til Fiende», men han ble beveget av «Sigurd Hranesøns retfærdige Sag» og han tok den «Forurettede i Forsvar». Det bringer de to kongene til randen av krig etter en serie med tingsmøter, og bare ved mye megling forlikes Sigurd Jorsalafar med Hranesøn.²⁸⁰

Sigurd Jorsalafar føler seg forulempet av Eysteins innblanding i hans affærer. Falsen gjengir episoden

omstændelig, fordi den synes at indeholde en interessant Skildring af **den Tids Sæder og Indretninger**, ligesom den afgiver Beviis for, at man allerede paa den Tid forstod at udtolke og fordreie Loven paa mere end een Maade. **Et mærkeligt, skjøndt ikke glædeligt Tegn paa, at den gamle Norske Aand allerede da begyndte at udarte**, er det ellers, at Kong Sigurd, sin slette Opførsel uagtet, kunde drive det til at ansees for den Fornærmede i denne Sag. **For [...] Hakon Jarl havde en lignende Opførsel [på 900-tallet] havt verre Følger, men dette var ikke den eneste Bedrift af det Slags, som Kong Sigurd tillod sig.**²⁸¹

Som Falsen skriver, handler Hakon Jarl på samme måte i hedensk tid, på slutten av sin regjeringstid. Jarlen lykkes først med å fri Norge fra «Dansk Overherredømme, og tilegne sig selv alene Regjeringen» fra Harald Blaatand og Svend Tveskjægs overkongedømme. Deretter leder jarlen lenge landet klokt og «Paa sine Landsmænds medhold» ved å «haandheve Landets gamle Love og Vedtægter».²⁸² På slutten av sin regjeringstid, endrer Hakon Jarl sin adferd.

²⁷⁹ Falsen III, 215

²⁸⁰ Falsen III, 217

²⁸¹ Falsen III, 218

²⁸² Falsen I, utkrystallisert på 156

Hakon [...] begyndte [...] at give sine onde Tilbøieligheder Tøilen. Han blev stolt, hovmodig, haard og gjerrig, men især løsagtig og usædelig i sin Omgang med Fruentimmer.²⁸³

Her kjenner vi igjen tyranntoposet. Hakons «Lidenskab» går ut over mektige Odelsmenns døtre. Derfor begynte også bøndene og stormennene i Trøndelag å bli misnøyde, og støttet tronpretendenten Olaf Trygvesøn mot Hakon Jarl. Jarlen ble så drept av trelen Karker, i en litt uvanlig vri på tyrannmordet.²⁸⁴

Men tilbake til Kong Sigurd Jorsalafare. Falsen sammenligner de to kongene, og sier de «havde en lignende Opførsel». Konsekvensene for de to tyranniske kongene er imidlertid helt ulike. Hvorfor det? Falsen sier at dette er «Et mærkeligt, skjøndt ikke glædeligt Tegn paa, at den gamle Norske Aand allerede da begyndte at udarte». For å besvare hvorfor Sigurd Jorsalafare slipper unna med en forbrytelse Hakon Jarl må dø for, må jeg se nærmere på forskjellene mellom de to tidehvervene.²⁸⁵

5.1.2 Den kristne «Tidens Aand»

Som jeg alt har nevnt, mener Falsen at innstiftelsen av den kristne tiden i landet skjer når Cardinal Nicolaus Breakspeare gjør Norge til en egen kirkeprovins i 1152. Denne statsmannshandlingen er hva amerikansk presse ville kalt et «power grab», i kontekst av fraksjonsdannelse mellom de norske medkongene og odelsmennene.

Hvad enten nu Pave Eugenius III, som da beklædede den pavelige Stol, har anseet Tiden, formedelst de Norske Kongers Uenigheed og de forskjellige Partier i Landet, beqvem til at give Hierarkiet en fast og bestemt Indretning, eller og, hvad der synes rimeligere, den Norske Geistlighed, misundelig over, at Lunds Erkebisp skulde have noget at byde over den, selv har forlangt et eget Erkebispedømme oprettet i Riget, saa affærdigede Paven sin Legat.²⁸⁶

Nicolaos Breakspeare tar fatt på oppgaven, og forandrer det stridbare folkets seder ved sin statsmannshandling. Kardinalen får anseelse, «Popularitet» og «Veltalenhed»²⁸⁷ innført en lov

²⁸³ Falsen I, 153

²⁸⁴ Dette kommer jeg nærmere tilbake til i 5.2.9.

²⁸⁵ Falsen III, 218

²⁸⁶ Falsen II, 301-4

²⁸⁷ Falsen II, hhv. 305-7 og 301-4

om at ingen fikk lov til å bære «Vaaben i Kjøbstæderne», unntatt «de tolv Mænd, som fulgte Kongen».²⁸⁸ Det viser seg avgjørende for den norske folkesjelen.

fra denne Periode af, **den Krigs- og Frihedsaand**, som i ældre Dage **kjendeligen udmærkede vore Forfædre**, efterhaanden **mere og mere tabte sig**. **Hertil bidrog ikke lidet de nye Skikke**[.]²⁸⁹

Kardinalen forbyr altså nordmennene å bære våpen ved sin statsmannskunst. Og han gjør det ved å få folket med seg på notene. Falsen legger så til

Mærkeligst af alt er det, at det pavelige hof [...] vidste at underordne Norge sin Indflydelse paa saa fiin en Maade, at Normændene selv troede at vinde meget, idet de tabte alt.²⁹⁰

Merk deg denne passasjen. Hvordan kan nordmennene miste alt ved å bli mer fredelige?

5.1.3 Falsens hedenske dyd

Falsen problematiserer dette, heldigvis, så vi får vite ganske mye om hva han har tenkt på, bare ved hjelp av å lese det sentrale tekststykket om kardinalens «nye Stiftelses Aand».

Falsen skriver at det vel ikke «negtes», at den «Ret at bære Vaaben afstedkom mange Uordener, ja at ikke sjelden Mord deraf var en Følge». Imidlertid mener han at det alltid er et «**Spørgsmaal, om der i det Hele er noget vundet for en Nation derved, at dens Kraft sløves**» for å unngå «**de Excesser, som ikke altid kunne undgaaes, hvor Væbningsretten endnu findes**». Kostnaden for våre nye, mildere seder er at vi kommer inn under åket.

Dette er for det første åket fra «Romerhoffet», for hverken Breakspeare eller «den nye Erkebisp [...] glemte Kirkens og Geistlighedens Tarv» i forbindelse med nyordningen. De innførte skatter over folket som sørget for at kirken skulle få «af alt Arvegods, rørligt eller urørligt», i tillegg til tienden. Dette skulle disponeres av hver biskop og av tolv «Kloge» (listige) menn.²⁹¹

²⁸⁸ Falsen II, 305-7

²⁸⁹ Falsen II, 305-7

²⁹⁰ Falsen II, 305-7

²⁹¹ Falsen II, 305-307

Ser vi nøye etter i dette landskapet på jakt etter et litterært fellessted (foruten den hevdvunne antiklerikale topos om den griske katolske prelaten, som gjennomsyrrer Falsens tekst),²⁹² forteller imidlertid Falsen oss at det er et annet åk som også lastes på nordmenneses skuldre.

De *eneste* som får bære våpen etter nyordningen er «de tolv Mænd, som fulgte Kongen».

Hvem har tolv menn som fulgte etter seg med våpen til enhver tid?

Det var de romerske konger, og senere konsulene og keiserne, som fikk 12 *lictorer* i følge sitt, som del av sin embedsautoritet (*officium*).²⁹³ Ved å ta dette med i komposisjonen av sin tekst, forteller Falsen oss mellom linjene at mens det norske folket tidligere har vært væpnet og lett i stand til å drepe tyranner, er de nå våpenløse. Og verre enn som så, hele den norske «Nation»²⁹⁴ sin «Kraft» sløves av ikke lenger å bære og å øve våpen. Nasjonens kraft beror på våpenførhet, på utøvelse av «Manddom». Dette kan beskrives som både et kollektivt handlingsproblem for det våpenløse norske folket, og en essensialistisk tapping av folkets dyd når det ikke får bære våpen. Resultatet er *mektigere* konger, mindre «Manddom», og mindre frihet/handlingsrom/deltagelse for «Normændene».²⁹⁵ **Det er den nye avhengigheten av kongelig vilkårlighet som Falsen først og fremst sikter til når han sier at «Nordmændene [...] tabte alt» ved fullbyrdelsen av kristningsverket og forbudet mot våpen som det innebar.** Som jeg skal vise klarere ved en skjematisk analyse i 5.3, leder dette tapet av «Manddom» til tapet av Norges selvstendighet, fordi straks den Ynglingske familie er utdødd, kan ikke folket sikre selvstendigheten på egen hånd.

Litterære fellessteder er flyktige; de tolv liktorene til Inge Krokrygg *kan* være «nisser på lasset», tatt med fra Snorres saga om kongen som hersker når Breakspeare oppretter den

²⁹² Se for eksempel beskrivelsen av Thangbrand, presten Olaf Trygvesson sender for å kristne island: «en ægte Katholsk Prælat». Falsen I, 218. Men noter også 5.1.5.

²⁹³ Se Livius, I.8, fra latinskolepensum. Romulus «should invest his own person with majesty, by adopting emblems of authority». Snorre omtaler de 12 mennene i «Inges Saga», Snorre, *Op. Cit.*, 23. Hadde forresten ikke Charlemagne tolv paladinerriddere? Jeg synes å huske det fra en opera fra 1700-tallets høyklassisme, «Rinaldo» (Roland) av Händel, men jeg har hverken Einhard eller Rolandskvadet for hånden her jeg skriver. Om så, har nok enten Einhard eller Charlemagne eller librettisten (Metastasio, tror jeg) bakt den romerske parallellen inn i *sin* retoriske komposisjon, slik Falsen har gjort. For Snorre og eventuelt for Einhard er dette et legitimitetslån for sin fyrste, mens Falsen speilvender toposet og gjør dette til et skremmende tegn på kongemaktens økte betydning for nordmenneses frihet. Slik er de litterære fellesstedene i et nøtteskall: allestedsnærværende i den europeiske kulturarven, men med subtile forskjellig betydning i ulike sammenhenger.

²⁹⁴ Ikke et vanlig ord hos Falsen, må sies.

²⁹⁵ Se pkt. 3.1.2 om Falsens periodisering.

norske kirkeprovinsen.²⁹⁶ Så hva gjør det klart at det er et *kongelig* åk Falsen mener følger med kristendommen?

Jo, det er fordi Falsen allerede har gitt oss et frempek til dette ved å sammenligne Hakon Jarl og Sigurd Jorsalafar. Falsen sier at han synes beretningen om Sigurd er «en **interessant Skildring af den Tids Sæder og Indretninger**», fordi «**den gamle Norske Aand allerede da begyndte at udarte**».²⁹⁷ Kristendommen er gradvis på vei inn. Nordmennene begynner å bli veike, mindre mandige og mindre patriotiske. Tyranner lar seg ikke lenger drepe: inntil videre blir det borgerkriger i stedet, før folket blir helt underdanig og tingsordningen avvikles av Magnus Lovforbedrer.²⁹⁸ Falsen bekrefter dette på andre måter. Han kategoriserer det «Tidsrum» som følger like etter Breakspeare som tiden for «Idelige Borgerkriger», altså feilede tyrannmord som ender i partisplittelse. Og først og fremst har vi fortellingenes innhold: Der Hakon Jarl fikk tyrannens endelikt, får Sigurd leve og bli stadig mer tyrannisk.²⁹⁹

5.1.4 Folkets dekadanse

Merk især at dette er et **frempek** til Nicolaus Breakspeares ankomst i landet, for Breakspeare ankommer over tyve år etter at Sigurd Jorsalafar døde. Dette indikerer at folkets dyd **gradvis endrer kvalitet** gjennom *Norgheshistorie*, fra hedensk maskulin dyd til kristen maktesløshet og underkastelse. Dette skriver Falsen helt eksplisitt, også når han omtaler Breakspeares «nye Stiftelse» i Norge, for eksempel når han sier at «den Krigs- og Frihedsaand» som «udmærkede vore Forfædre [...] mere og mere tabte sig».

En kartlegging av handlingen i *Norgheshistorie* bekrefter dette bildet. *Norgheshistorie* er en fortelling om dydenes dekadanse og statens «*Decline and Fall*». Dette skal jeg illustrere senere ved hjelp av en reduktiv modell.

Det litterære fellesstedet om sedenes gradvise forfall er en gammel forestilling i historieskrivingen. Den gjennomsyrer komposisjonen av Falsens *Norgheshistorie*. Jeg har allerede gjort et poeng av dette fellesstedet tidligere, i Tacitus *Germania*.³⁰⁰ Når den romerske

²⁹⁶ «Inges Saga», Snorre, *Op. Cit.*, 23

²⁹⁷ Falsen III, 218

²⁹⁸ Falsen IV,

²⁹⁹ Falsen II, 290 flg

³⁰⁰ Tacitus, *Op. Cit.* Se oppgavens 4.2.1

historikeren beskriver germanerne som et dydig urtidsfolk, er det delvis for å refse sine landsmenn for forfallet fra deres egen urtid. Et annet eksempel på slik historieskriving er Livius *Ab urbe condita*.³⁰¹ Et tredje er Montesquieus *Considérations*.³⁰²

5.1.5 Folkets dyd og politisk handling

Folkets ulike reaksjonsmønstre på tyranniske handlinger fra Jordsalafar og Hakon Jarl forteller oss noe om hvordan folket kan handle politisk i *Norges historie*. Folket kan opptre med «Kraft», som også kalles «Styrke» eller «Mannsmod» dersom en patriot trer frem og handler på dets vegne – i hedensk tid.

Jeg har vist flere eksempler på slike handlinger: først den navnløse patriotten i heltefortellingen i pkt 3.2.,³⁰³ og deretter trelen Karker som dreper Hakon Jarl.³⁰⁴ Denne «Kraft» er brutal vold, og den former begivenhetene reaktivt. Det er Hakon Jarl som er protagonisten. Karker er bare en «Omstændighed» som inntreffer som en reaksjon på Hakon Jarls tyranniske handlinger.

Det reaktive aspektet ved folkets dyd bidrar imidlertid til å holde potensielle tyranner i age. Et godt eksempel er Hakon Adelsteens-Fostre, som prøver å innføre kristendommen i Norge, men møter så sterk motstand at han gir opp. Det strider mot tidens «Aand» og folkets dyd, så Falsen berømmer ham for ikke å ha prøvd for hardt med kristningen.

at Hakon, skjøndt selv overbeviist om den christelige Religions Fortrin, dog heller opgav Planen at faae den indført, end at udsætte Landet for en Borgerkrigs Rædsler, det synes at være et af de største Beviser paa hans Regentdygtighed, og kan saaledes neppe tilregnes ham som Feil. Maaskee var det en større Feil, at han i Utide begyndte paa at ville indføre den, men det var da og saameget mere at rose, at han i rette Tid trak sig tilbage.³⁰⁵

Av dette avsnittet får vi et inntrykk av samspillet mellom statsmannen og folket. Statsmannen kan handle på ulike måter, men blir avgrenset av folkets «Kraft» i hedensk tid. Et

³⁰¹ Livius, I.1-7

³⁰² Montesquieu, *Considérations*.

³⁰³ Falsen II, 389

³⁰⁴ Falsen I, 180-5

³⁰⁵ Falsen I, 91-3

selvstyrende folk trenger derfor dyd – som man har med hedenskap, men ikke med kristendom – for å begrense kongene til ikke-tyrannisk styre.

La oss speilvende perspektivet: det er tross alt statsmannen som er protagonisten i et kongespeil. En god konge, som Hakon Adelsteens-Fostre, vet når han skal trekke «sig tilbake» i rette «Tid». Dette står i kontrast til tyrannmordet på den driftsstyrte Hakon Jarl, som ikke visste å trekke «sig tilbake» i «rette Tid», og derfor ble drept av Karker. For en kristen konge som er mye nærmere kristen tid, som Sigurd Jorsalafar, skal det mye mer til før han må trekke seg tilbake eller må dø tyrannens uunngåelige død, for folket har blitt veikt og passivt.

5.1.6 Borgerlig religion – og en retorisk religionsstifter

Det er fristende å dvele lenge ved den religionen Odin innstifter i Falsens *Norgheshistorie* (egentlig i *Udsigt*), det som var den gamle tids «Aand». Et nøye studium kan trolig fortelle oss mye nyttig informasjon om Falsens hedenske «Manddom» og «Kraft». Falsens hedenske religion er en *borgerlig* offentlig religion, innstiftet av en statsmann-retoriker.

Det trer frem av passasjen hvor Falsen skriver at «**Den Religion, hvis stifter Odin var [...] gikk især ud paa at danne hans Undersatter til tappre Krigere, hvilket og lykkedes ham.**»³⁰⁶ Falsen sekulariserer systematisk alle mystiske elementer ved religionsstiftelsen.³⁰⁷ Odin var et gudenavn som denne urstatsmannen «**have antaget for derved at sætte sig i desto større Anseelse hos Hoben**», for Odin var både «**Ypperstepræst og Konge tillige**».³⁰⁸ Det er altså statens leder som er religionens yppersteprest, samlet i denne viktige protagonisten i *Norgheshistorie*, akkurat som den (seremonielle) romerske *Pontifex Maximus* i hedensk tid.³⁰⁹

Ved å utgi seg for å være en gud, kan Odin forme og herske over «Hoben», skriver Falsen. Dermed viser han at Odin benytter seg av retoriske talehandlinger: den guddommelige masken han ikler seg er et *prosopopoeia*, en klassisk taleform hvor man utgir seg for å være noe annet enn man er.³¹⁰ Her baker altså Falsen en retorisk statsmannsskikkelse inn i

³⁰⁶ *Udsigt*, 98

³⁰⁷ Se et annet eksempel i 4.1.2

³⁰⁸ *Udsigt*, 98

³⁰⁹ Et religiøst senatsofficio, også i hedensk tid, i Roma. Se *Digesta*, I.7-9.

³¹⁰ Quintilian, *Op. Cit.*, IX.2; «[I]t is allowable even to bring down the gods from heaven, evoke the dead, and give voices to cities and states», skriver Quintilian. For beskrivelser av

komposisjonen av Norgeshistorie, og det er like spennende som måten historikerene Snorre og Skule Thordson veves inn i *Norgeshistorie*. I disse passasjene om skaldekunsten tematiserer Falsen retorikeren som aktør i historien. Han gir flere eksempler underveis, for eksempel nevner han Eyvind Skaldaspiller, som «digtede et Qvad i Anledning af [Hakon Adelsteens-Fostres] Død, der blev kaldet Hakonar-Maal, og er et af Oldtidens ypperste Skaldestykker».³¹¹ Likevel er retorikeren først og fremst en statsmann. De mest vellykkede kongene i *Norgeshistorie* omtales som «veltalende», og prelater og konger er i så måte like.³¹² Hovedpoenget her er imidlertid at den hedenske religionen er konstruert av en kalkulerende statsmann for å gi folket krigerske og frihetselskende seder.

Falsens beskrivelse av hedensk dyd er ledsaget med sterk kritikk av overtro. Et eksempel er Olaf Trygvesøn, som er en kristen tyrann fordi, «skjøndt han vidste at benytte Andres Overtroe, dog ingenlunde selv fri for de Slags Fordomme, som almindelig pleie at være **utidig Religionsivers** Følgesvende i **hiin uoplyste, raae Tidsalder** maatte være saa meget vanskelig at bekjæmpe», skriver Falsen, og nedgraderer den heroiske kristningskongen som blir hyllet av Suhm og Schøning.

Så fortsetter Falsen med å si at «**See vi endnu i vore Dage ofte Religionen vansiret med Overtroe**, hvorledes skulde det da kunde undre os, at see Olaf troe paa Fugleskrig, Fugleflugt, Lodkastning og mere saadant, **hvorom Historien bærer Vidnesbyrd?** [...] thi hvad træffer man vel, i Middelalderens Historie, oftere paa, end gjæv Ridderaand, forenet med **blind Overtroe, bygget paa falske Religionsbegreber**».³¹³ Dette er en snedig retorisk sammenstilling av «utidig Religionsiver» i fortiden med Falsens samtid, hvori «Religionen» også er vansiret med «Overtroe».

Det er følgelig ikke bare er den hedenske religionen som er tilvirket ved statsmannslist. Som nevnt var Harald Digres retur til Norge foranlediget av at noen lurte ham til å tro at han fikk besøk av Olaf Trygvesøn i et drømmesynd. Dette understreker Falsens hedenske og maskuline dydsforståelse.

det forbilledlige ved imitasjon i tale og handling på pensum, se *Ibid.*, X.II.27-8 og Cicero, *De Off.*, I.116-8. Se også oppgavens 5.2.9

³¹¹ Falsen I, 91

³¹² Retorikk omtales også som «Veltalenhed» i andre sammenhenger, se Jacob Rosted, *Op. Cit.*

³¹³ Falsen I, 245-6

5.1.7 Falsen om kirkefyrsten

Gitt at kirkemennene arbeider for å bryte ned den hedenske tidens «Aand», og Falsen foretrekker den hedenske tidens folkelige dyd og frihet, hva sier egentlig Falsen om kirkefyrsten kardinal Breakspeare?

En bedre skikket Mand til at udføre den ham overdragne vigtige Mission vilde Romerhoffet ikke lettelig have fundet. Født af ringe Forældre, havde han ved fortrinlige Egenskaber tjent sig op fra neden af. Det Latinske og Græske Sprog var han efter de Tidens Maade vel drevet i, messede overmaade godt, og var derhos en veltalende, omgjængelig, blid og taalmodig Mand [...] aldrig var [...] nogen udenlandsk Mand blevet saa afholdt her i Landet.³¹⁴

Breakspeare er en fremragende mann, og blir kanskje den viktigste enkeltprotagonisten i *Norgeshistorie*, for han har en nøkkelrolle som religionsstifter for nordmennene. Bare Odin har en tilsvarende rolle i Falsens fremstilling, og han befinner seg ved overgangen fra urtiden til det hedenske årtusenet som går forut for *Norgeshistorie*. Som protagonist er han spennende: han kommer fra intet. Han er en «veltalende» retoriker, klassisk skolert, både i «Det Latinske og Græske Sprog». Han var «blid og taalmodig», en mann med selvkontroll som øvet «Indflydelse paa saa fiin en Maade, at Normændene selv troede at vinde meget.»³¹⁵

Merk: Dette er ingen negativ karakteristikk av en statsmann, selv om han a) er katolsk prelat og b) gjorde at nordmennene «tabte alt». Breakspeares statsmannskunst fortsetter videre, idet han forlater scenen i *Norgeshistorie*: han blir pave, og hersker i det «Romerske hof».³¹⁶

5.2 Om statsmannens «Charakteer»

5.2.1 En påminnelse

Falsen velger ut og justerer kildene sine *fortrinnsvis* i lys av statsmannens «Charakteer» i *Norgeshistorie*. Dette er den delen av Falsens historiske modell som handler om statsmannens bidrag til historiens gang, en helt sentral del av et didaktisk kongespeil. I denne delen av

³¹⁴ Falsen II, 301-4

³¹⁵ Falsen II, 305-7

³¹⁶ Falsen II, 305-8

oppgaven skal jeg se nærmere på måten protagonistene handler på, eller sagt på en annen måte, hva som er Falsens teori for statsmannens politiske handlinger.

Jeg har vist at Falsen med «Rimelighed» tilpasser kildematerialet for å få anledning til lære oss om statsmannens *modus operandi*. Men et eksempel for å klargjøre: Hakon Jarl er i Danmark. Snorre forteller at Hakon Jarl blir lurt til å vende tilbake til Danmark, og deretter blir tvangsdøpt av Harald Blaatand og keiser Otho III. Falsen fester ingen tiltro til denne beretningen, og drøfter seg frem til et annet hendelsesforløp ved en rimelighetsvurdering basert på sin kjennskap til Hakon Jarls karakter.

[N]aar man tager behørigt hensyn til Hakon Jarls forhen omtalte Charakteer, saa er det høist usandsynligt, at han, især efter hvad der forud var passeret, skulde have ladet sig narre til Mors, naar han ikke derved havde erholdt god Anledning til atter at føre saavel Harald som Keiseren bag Lyset, og at fremme sine egne Hensigter. [...] I en Periode, hvor saameget af vort Fædrenelands Historie er bygget paa Formodninger, kan det saaledes med temmelig god Grund antages, at Hakon med godt Overlæg fulgte den til ham skeete Opfordring at indfinde sig paa Mors, og at han maaskee endog hemmeligen har indbildt Harald og Keiseren, at han selv var den christne Religion hengiven, men at det for hans Folks Skyld, vilde være nødvendigt at han lod som han kun gav efter for Nødvendigheden.³¹⁷

Hakon Jarls handler her med «List», og former begivenhetenes gang ved sin statsmannskunst.

5.2.2 Falsens teori om statsmannens politiske handlinger

Falsens teori om politisk handling ser gjennomgående en protagonists «Charakteer» i to dimensjoner. Den ene dimensjonen ved en «Charakteer» er hans *moraliske ferdigheter*, som er hans grad av selvtukt. Den andre statsmannens *psykologiske tilbøyeligheter*. Sammen former disse maktens mekanikk i Falsens *Norghistorie*.

Kategoriene har jeg laget som støttebegreper for å lette analysen av Falsens *Norghistorie*.

5.2.3 Statsmannens moralitet: «Lidenskap» og selvtukt

³¹⁷ Falsen I, 152-3

Den første dimensjonen ved statsmannens «Charakter» er statsmannens grad av selvkontroll og selvtukt. Det jeg vil kalle moralske ferdigheter. En god konge har selvkontroll, og velger som regel å utøve den. Et eksempel er Odin, som er den mest likevektige og selvtuktige hersker Norden har sett – en religionsstifter. Odin dør

[...] i Sigtuna, efterat han med sit eget Exempel end mere havde søgt at bestyrke sin Lære om Valhalla; **thi da han fornam Døden Komme, lod han sig med en Spysod give 9 Saar**, og gav derhos de Omkringstaaende tilkjende, at Alle de, der faldt i Strid, skulde høre til ham, samt at han selv drog over til Godheim eller Gudernes Hjem, for at modtage sine Venner.³¹⁸

Dette viser at Odin har perfekt stoisk selvtukt helt til det siste: selv måten han dør på er en statsmannshandling.

Dårlige konger med svak karakter har på den annen side ingen selvtukt, og lever ut sin «Lidenskap» og sine drifter uten selv å kunne kontrollere hva som skjer. Tyrannen Olav Haraldsøn, slik jeg beskrev ovenfor, er et godt eksempel på en slik konge.

Motsatsen til selvkontroll er «Lidenskap», som innebærer å trakte etter gods, etter kvinner og etter makt. Disse driftene munner ut i irrasjonelle og vilkårlige handlinger. Konger uten selvtukt tenderer til å være dårlige, eller i det minste ganske primitive, hos Falsen.. Det er rikelig av slike utuktige konger i *Norgeshistorie*, men Erik Blodøxe, Olaf Trygvesøn, Olaf Haraldsøn og Sigurd Jorsalafar er alle eksempler jeg har brukt tidligere i oppgaven. En konge med selvtukt kan velge eller kalkulere sine reaksjoner på en gitt historisk «Omstændighed», og har derfor en større mulighet til å forme begivenhetene, slik for eksempel Odin, Hakon Jarl og Hakon Gamle gjør.

5.2.4 Statsmannens psykologi: «List» og «Magt»

Den andre dimensjonen av Falsens teori om statsmannens «Charakter», det jeg kaller de psykologiske tilbøyelighetene til statsmannen, dreier seg om de alternative reaksjonene statsmannen kan komme med for å håndtere «Omstændigheder». Her er oppsummeringen av Hakon Jarls regjeringstid, etter at Jarlen har blitt drept av Karker.

³¹⁸ *Udsigt*, 101

[Hakon Jarl var] en Mand, ikke uden store Feil, men derhos begavet med saamange udmærkede Fortrin, at han vel havde været en bedre Skjebne værd. **At List, Forestillelse, Vellyst og Grusomhed vare fremstikkende Hovedtræk i hans Charakter, kan man, efter Historien, ikke vel negte;** men [...] Hans Fortjeneste af Norges Selvstændighed kan Ingen frakjende ham, og om han endog fremmede denne ved Midler, som Menneskeheden fordømmer, **saa viiste han dog derhos, at han i Farens Stund hverken manglede Kraft eller Mod til at forsvare den med Sværdet.**³¹⁹

Her ser vi at Hakon Jarl kan bruke «Kraft» eller «Mod»,³²⁰ som andre steder kalles for «Styrke»,³²¹ «Vold»³²² eller «Magt»;³²³ eller så kan han bruke «List»³²⁴ eller «Forestillelse», som i andre sammenhenger kalles for «Snedighed», «Snildhed»,³²⁵ «Varsomhed», «Forestillelseskunst»³²⁶ eller «Kloghed».³²⁷ Slik konseptuelt lik men terminologisk ulik begrepsbruk er en konsekvens av tekstens retoriske og listige oppbygging, og preger hele *Norgeshistorie*.

De fleste protagonistene i *Norgeshistorie* har en «Tilbøielighed» mot den ene eller den andre av disse egenskapene.³²⁸ Et eksempel på en hersker med mer endimensjonal handlemåte er Erik Blodøxe, som er nærmest fullstendig styrt av ett dominerende karaktertrekk: han er

³¹⁹ Falsen I, 185. Her som andre steder kan jeg føre opp et meget stort antall eksempler, for Sigurd Jarls handlingsrom i møte med Erikssønnene i Falsen I, 98, om Odins vekslende bruk av «List», «Overtalelser» og «Fortrænging» for å spre sin religion i *Udsigter*, 104-5, om Harald Haarderaades avveiging av list mot makt for å drepe Thamberskjælve i Falsen II, 71-2. Se gjerne bakover i oppgaven for flere teksteksempler, for jeg har sitert ganske mange.

³²⁰ Når Falsen bruker «Kraft eller Mod» ved siden av hverandre, er det det som kalles en retorisk pleonasme, altså en tautologi som forsterker retorisk autoritet under normativ argumentasjon, eller mer presist en conduplicatio, som er en egen variant av pleonasmen hvor han utgir seg for å si to forskjellige ting, men egentlig forsterker poenget ved en allitterasjon: betydningen av setningen ville vært den samme, hadde han skrevet «Kraft og Mod», eller «Kraft» i stedet for «Kraft eller Mod». Slike nær ensbetydende språklige vendinger finnes gjemt på samme sted i den klassiske retorikkens «tankeslott» i talerens *memoria*, i påvente av komposisjonen av talen. Slik elegant litterær og retorisk bruk av argumentasjon ved språklige vendinger er del av Falsens latinskolelærdom. Se Quintilian, *Op. Cit.*, X

³²¹ Falsen I, 264

³²² Falsen I, 54, «Vold og Magt».

³²³ Falsen I, 142

³²⁴ Falsen II, 116.

³²⁵ Falsen I, 51

³²⁶ Falsen I, 119, «Snedighed og Forestillelseskunst», igjen en pleonasme.

³²⁷ Falsen II, 117-9

³²⁸ Se f.eks. Falsen I, 51-3 om Harald Haarfagers «overvættes Tilbøielighed til Vrede».

utelukkende «Grum», og mestrer derfor ingen «List». Det gir ham et svært begrenset handlingsrom som hersker, og hans sjebne er å øve «Tyrannie» og vold på forfatningen av maktbegjær, for så å bli styrtet.³²⁹ Som motstykke til Blodøxe har vi Jomsvikingenes høvding Sigvald Jarl. Falsen sier han er «mere skarpsindig og listig end tapper, og derfor ikke synderlig skikket til at holde saadanne Karle, som Jomsborgerne vare, i Tømme».³³⁰ Sigvald Jarl er «en Person særdeles vel driven i Hyklerie og Forestillelse», og blir en av Olaf Trygvesøns banemenn ved å «indsmigre sig» med «sin Sledskhed og sine Venskabsforsikringer» for så å forråde ham under slaget ved Svolder.³³¹ Senere beskriver Falsen ham som kontinuerlig i skvis mellom de norske regentene og Svend Tveskjæg, før Sigvald Jarl flykter fra Hakon Jarl under slaget ved Hjørungar-Vaag av ren feighet. Jeg omtaler disse to handlingsmåtene som *egenskaper*, fordi det er tale om psykologiske eller personlighetsmessige tilbøyeligheter som ikke levner protagonisten stort mye eget valg over sine reaksjoner.

5.2.5 Moralitet + psykologi = statsmannskunst

De beste herskere, så som Hakon Jarl, besitter begge karakteregenskapene til fullkommenhet. Odin, Harald Haarfager, Sverre og Hakon Gamle er de fremste eksemplene på konger av dette kaliberet. Takket være deres suverene selvtukt kan de bruke både «List» og «Styrke» etter forgodtbefinnende for å forme begivenhetenes gang. Etter Hertug Skules død, viser Hakon Gamle at han mestrer statsmannskunsten til fulle.

Ved en efter Omstændighederne passende Anvendelse af Mildhed og Strenghed, søgte han at udslukke den sidste Gnist af Borgerkrigen. Alle Varbelger, der nedlagde Vaabnene, erholdt Fred; de derimod, som ikke vilde benytte den tilbudne Naade, bleve strengeligen afstraffede. Saaledes blev Sigurd Hit [og Arnfinn Tiofsøn] efter Kongens Befaling, dræbt.³³²

Samspeillet mellom protagonistenes psykologiske egenskaper og moralske ferdigheter former altså statsmannens reaksjoner på ting som skjer, «Omstændighederne». Forstår han

³²⁹ Falsen I, s. 58

³³⁰ Falsen I, 161. Husk at Jomsborg var blitt «forsynet med Love, der alle gik ud paa at gjøre denne Sørøverstat til et andet Sparta.» List *alene* holder ikke for å holde slike menn i tøyle!

³³¹ Falsen I, 223

³³² Falsen IV, 6

begivenhetene, og bruker han selvkontroll, kan han velge mellom list eller mot, og forme historien.

Dette viser at Falsen er opptatt av maktens mekanikk, og derfor er det verd å merke seg den iøynefallende formuleringen om Hakon Hakonsons «Mildhed» mot Varbelger som ber om nåde. Er dette en kvalitativt annerledes måte å handle politisk på, eller er det et utslag av «List»? Dette det avsluttende temaet jeg skal drøfte i 5.2, for som jeg skal vise, avspeiler dette ulike konfigurasjoner av klassiske fellessteder om statsmannens «Charakter».

5.2.6 Nærmere om maktens *modus operandi*

Beskrivelsen av protagonistenes «Charakter» i *Norgeshistorie* har vært reduktiv, ved at jeg fortrinnsvis har vært opptatt av å forklare hvorfor statsmennene *handler* som de gjør. Dette er da også Falsens fokus, siden dette er et verk i kongespeilgenren. Falsens vokabular for å beskrive herskernes karakter er imidlertid i praksis svært variert. Et terminologisk mangfold avspeiler forestillinger om personlighet som er uvesentlig for den historiske modellen til Falsen, men som gir farve til Falsens idiom. Her skal jeg vise at en noe bredere lesning av Falsens Norgeshistorie stiller statsmannens «Charakter» i et noe annet lys.

For eksempel er karaktertrekkene til protagonistene *kjønnet*. Olaf Trygvessøns søster Ingeborg er for eksempel «et deiligt Fruentimmer, nedladende og blid mod Almuesfolk, men derhos af bestemt, mandig Charakter, og meget venesalig».³³³ Med dette menes det at hun er handlekraftig og mer tilbøyelig til å bruke maktmidler enn list: hun har en «mandig Charakter», uten at det på det minste hindrer henne i å være et «deiligt Fruentimmer». Selv om Falsens kvinnesyn er overraskende positivt til å være en forfatter i sin genre, blir «List» ved implikasjon et kvinnelig karaktertrekk. Det følger av retorikkens tilbøyelighet til assosiative metaforer: dikotomier blir som regel kjønnet i klassisk litteratur.³³⁴ «List» er ett av statsmannens nødvendige redskaper. Falsen mener ikke at det er noe feminint med en «snedig» mann som Hakon Jarl. Der Snorre og Schøning tenderer til å beskrive sterke kvinner som handler politisk som listige og moralsk forkastelige, korrupperende skikkelser, så som

³³³ Falsen I, 229

³³⁴ Se Curtius, *Op. Cit.*, ca. 80 flg.

Erik Blodøxes nevnte kone Gunhild eller kong Svends mor Alfifa, får disse i allminnelighet mer positive eller likegyldige skussmål fra Falsen.³³⁵

Idiomet om «Charakter» avspeiler også at Falsen ofte skildrer mer nyanserte personlighetstyper enn dikotomien som beskriver maktmenneskets *modus operandi*. Magnus den Gode, «i hvis Karakter Sagtmodighed og Belevenhed vare et Hovedtræk», var ærlig og likefrem, og fikk sine menns og sitt folks tillit og kjærlighet.³³⁶ Det er en måte for Falsen å male et mer nyansert portrett av Magnus den Gode og hans motiver, som gjør ham til en bedre stilstudie i statsmannskunst. Hva Magnus og maktens praksiser angår, faller Magnus *handlemåte* likevel tilbake på «List» eller «Magt»; «Sagtmodighed» gjør at Magnus ikke egner seg for list, og blir derfor overlistet av den «snedige» Harald Haarderaade, som manøvrerer seg inn som Magnus sin medkonge mot Magnus sin litt tvilrådige vilje. Når Falsen så gjengir episoden hvor de to medkongene brytes om fortøyningsplass i Vigen, og hvor Harald trekker seg med ordene om at «Det har længe været saa, at den Klogere skal give efter», er det for å vise at Harald Haarderaades listighet gjør ham mer pragmatisk enn Magnus.³³⁷ Magnus skildres som en ung, uvøren og ridderlig konge, avhengig både av sterke odelsmenn og de geistlige rundt ham; derfor kan han ikke klandres for en «alt for overdreven Eftergivenhed mod de mægtige Norske Høvdinger».³³⁸

Falsens tyranner er tvetydige. Sviktende moralske ferdigheter gjør ikke nødvendigvis at herskeren blir en katastrofe for landet eller seg selv, slik Tarquinius Superbus var i Roma.³³⁹ Tyranner får nemlig ikke alltid et stygt endelikt hos Falsen. For ham er tyranni situasjonsbetinget. Harald Haarfager fører den ene erobningskrigen etter den andre, avviker vilkårlig odelsretten og innstifter et ustabilt «Lehnsaristokrati» bestående av sine Jarler og

³³⁵ Sml. her Falsen I, 55-6 og Falsen I, 401 flg. med Gerhard Schøning, *Norges Histories Tredie Deel, indeholdende Riigets Historie fra kong Hagen Adelsteins-Fostres Død*. Redigert av P. F. Suhm. (Gyldendahl, Kiøbenhavn: 1781), for eksempel s. 10-2 og Snorre Sturlason, «Eiriksonnes Saga» og «Olav den Helliges Saga», fra *Kongesagaer* oversat af Gustaf Storm. (Stenersen, Kristiania: 1900), henholdsvis avsnitt 9-11 og avsnitt 239 flg. Se også Falsens rosende beskrivelse av Hakon Jarls datter Berliot, som blir gift med Einar Thamberskjælve, som «en meget hurtig og mandhaftig Qvinde», Falsen I, 249-51 (og i Falsen II, ved Einars død). «Kvinnestyre» som korrupperer menns/statens dyd er et litterært fellessted, se også Montesquieu, *Considérations*, og finnes også i Plutarch, *Op. Cit.* beskrivelse av Cleopatra i «Caesar». Men altså ikke hos Falsen.

³³⁶ Falsen II, 41-2

³³⁷ Falsen II, 54

³³⁸ Falsen II, særlig 59-62

³³⁹ Se kap. 2.3

sønner, som går over styr for Erik Blodøxe like etter Haralds død. Falsen oppsummerer Haarfagers regjeringstid ved å si at «Saamange glimrende Egenskaber vilde have skaffet Harald et endnu større Navn i Historien, hvis han ikke havde fordunklet dem ved en utæmmelig Ærgjerrighed og Herskesyge, og ved en overvættes Tilbøielighed til Vrede og Mistænkelighed.» I Falsens idiom er «Herskesyge» en drift som fort kan ta overhånd. Falsen mener imidlertid at denne driften kan unnskyldes hos Harald, for hadde ikke han «været dreven af denne Lidenskab, saa vilde Norge neppe under ham bleven en samlet Stat, og Harald Haarfagers navn ivilde da maaskee neppe have været mere bekjendt, end de Kongers, han overvandt», noe Falsen bemerker «ikke for at undskylde den her omtalte Feil i Almindelighed, men blot for at vise Urimeligheden i at udpege den». Uten Harald Haarfagers lidenskap for makt hadde altså riket ikke blitt samlet. Haarfagers drifter er like allsidige som Tarquinius Superbus, for «hans alt for store Hengivenhed for Kjønnets; thi de mange Sønner, han med forskjellige Qvinder avlede, bragte baade ham selv og Riget i store Fortrædeligheder».³⁴⁰ Vi levnes ingen tvil om at Harald er en klassisk tyrann, men han er en svært dyktig og nyttig en i Falsens øyne. Han passer godt sammen med tidens omstendigheter og folkets «Sæd», så han er en vellykket maktpolitiker.³⁴¹

Falsens teori om statsmannens *modus operandi* er altså **universell**, og omfatter alle protagonister, ikke bare konger. Du har sett at Kvinner, odelsmenn og prester med selvtukt blir av og til protagonister i Falsens kongespeil. De er også **verdinøytral eller amoralsk**, for om Falsen ikke misliker kvinner, er han så avgjort antiklerikal. Likevel omtaler han kirkelige statmenn som Erkebiskop Eyvind og biskop Nicolaus (og Eyvinds allierte Erling Skakke) med beundring. Kardinal Nicolaus Breakspeare er den nær fullkomne statsmann: og han stiger da også opp til pave stolen og blir hersker over det «Romerske hof».³⁴² Falsen beundrer tyranniske statmenn som lykkes, for vi har sett at Harald Haarfager og den minst like listige og brutale Hakon Jarl faktisk omtales med beundrende formuleringer. Dette er en innsikt som er vanskelig å lese ut av Falsens *Norgeshistorie* uten en analyse av Falsens teori om politiske handlinger.

5.2.7 Cicero og Falsen om statsmannen

³⁴⁰ Falsen I, 53

³⁴¹ Falsen

³⁴² Falsen II,

Det overrasker neppe at Falsen syn på statsmannens «Charakter» er konseptuelt forankret i en rekke litterære fellessteder fra den romerske antikken. Du vil finne at den i grove trekk er konsistent med beskrivelsen av tyrannen i kapittel 2.4, ikke bare hos Falsen, men også hos Livius.

De klassiske republikanerne ser historiens helter som dem som forsaker begjær og ærgjerrighet til fedrelandets beste, av patriotisme og «Fædrelandskjærlighed». Et eksempel er Horatiernes ed, som er en viktig romersk didaktisk heltefortelling og et litterært fellessted blant annet kjent fra Jacques-Louis Davids maleri. Et annet stoisk republikansk forbilde er tyrannmorderen Lucius Junius Brutus. Han sverger den republikanske eden, grunnlegger den romerske republikken og blir en av dens første konsuler. Brutus dømmer sine egne sønner til døden når de går i ledetog med eksilkongen av Tarquini-ætten; han overværer selv sønnenes henrettelse, men lastes for å vise følelser idet de blir drept.³⁴³ Den senere statsmannen Cincinnatus hylles i romersk historieskriving for å frasi seg gjenvalg til diktaturet, det offentlige tillitsvervet som gav uinnskrenket makt i en krisetid,³⁴⁴ og fikk en beundrende imitator i den amerikanske president George Washington, som avviste gjenvalg til presidentskapet etter sin andre valgperiode.³⁴⁵ Den stoiske statsmannens løsen er selvkontroll og streng dyd i alle ting.

Hvordan handler så de romerske statsmennene?

Cicero gir en analytisk utlegning av en teori om statsmannens politiske handlingsmåte i *de Officiis*. Den ligner sterkt på Falsens teori. Jeg minner om at dette er obligatorisk lesning for

³⁴³ Livius, II.3-4

³⁴⁴ Livius, III.29

³⁴⁵ Washingtons avskjedstale bygger på fellessteder om den stoiske statsmannens motvillighet, patriotiske offervilje, og lengsel etter å trekke seg tilbake til det pastorale. «The acceptance of, and continuance hitherto in, the office to which your suffrages have twice called me have been a uniform sacrifice of inclination to the opinion of duty and to a deference for what appeared to be your desire [...] every day the increasing weight of years admonishes me more and more that the shade of retirement is as necessary to me as it will be welcome».

Washington sin «shade of Retirement» befinner seg på samme tidløse elysiumsmark som Anchises og skyggene om «kongen» sin «Bautasteen i Dovres Granelund», med midlertidige besøk fra Aeneas og Odyssevs. Se også note 242. Sitert fra Washington, *Farewell address* og Falsen I, upaginert dedikasjonsvers. Om imitasjon i *handlemåte* som ideal for embedsmannen (fra dansk-norsk latinskolepensum), se Cicero *de Off.*, I.116 og Quintilian, *Op. Cit.* X.II.27-8

vordende embedsmenn i Danmark-Norge i 14-5-årsalderen, etter latinskoleforordningen av 1775.³⁴⁶

There are two types of conflict: the one proceeds by debate, the other by force. Since the former is the proper concern of a man, but the latter of beasts, one should only resort to the latter if one may not employ the former.³⁴⁷

Litt senere i samme passasje, hvor Cicero drøfter hvordan en romersk embedsmann bør nytte sitt *Officium*, legger han til at:

There are **two ways in which injustice may be done**, either through force or through deceit; and **deceit seems to belong to a little fox, force to a lion. Both of them seem most alien to a human being; but deceit deserves a greater hatred.** And out of all injustice, **nothing deserves punishment more than** that of men who, just at the time when they are most **betraying trust**, act in such a way that they might appear to be good men.³⁴⁸

Merk den ciceroniske dyremetaforen om den listige reven og den brutale løven. Her bruker Cicero en trope (en språklig vending, her en metafor), for å trekke vekslers på forestillinger i gresk og romersk fabel- og mytelitteratur og låne litterær eleganse til argumentasjonen.³⁴⁹

Merk også likheten i teorien om politisk handling mellom Falsen og Cicero. Falsens «List» og «Mod» svarer til Ciceros «deceit» og «force».

Men merk også den avgjørende forskjellen. Cicero feller en moralsk dom over statsmannens «Charakter»: «There are two ways in which *injustice* may be done». Det er annerledes enn hos Falsen, for jeg har jo slått fast at Den falsenske statsmannens *modus operandi* er universell og amoralsk, i at den betinger handlingene også til kristningskongene og prelater som kardinal Nicolaus Breakspeare, som jo undergraver folkets dyd og selvstyre. Cicero skriver at list er mest vederstyggelig: «**deceit deserves a greater hatred**». Men vi har sett flere eksempler på at Falsen berømmer listige statsmenn – Hakon Jarl og Nicolaus

³⁴⁶ Se oppgavens 2.1

³⁴⁷ Cicero, *de Off.*, I.34

³⁴⁸ Cicero, *de Off.*, I.40

³⁴⁹ Se Faedrus latinske fabler (etter Æsop), skrevet ned i det første århundre. Der er den listige reven og mektige (og kongelige!) løven som gjennomgangsfigurer. Også disse på latinskolepensum, se 2.1.

Breakspeare, blant andre. List er en helt integrert del av den falsenske politiske handlingsteorien, og bør brukes etter tidens behov av den vellykkede statsmannen.

Cicero snakker om en legitim styremåte som «proceeds by debate [...] the proper concern of a man», som er overlegen en kalkulasjon mellom dyrisk «List» og «Mod». Dette er ikke er en egen handlemåte for den falsenske statsmannen. Det er mange konger som blir valgt og styrer gjennom «Thing» i Falsens *Norges historie*, Hakon Adelsteens-Fostre og Hakon Gamle fremst av alle, men de er like prisgitt maktens *modus operandi* som erobringskongen Harald Haarfager. Et eksempel som viser dette eksplisitt følger i 5.2.8.

Med dette blir med ett min retoriske studie svært mye vanskeligere. Det er helt klart et konseptuelt slektskap mellom Ciceros modell og Falsens teori om politisk handling i *Norges historie*. De befinner seg på det samme litterære fellessted, men sammensettingen av fellesstedet hos Falsen er annerledes enn hos Cicero, på normativt grunnlag. Det er i slike tilfeller, som klassiskfilologen Francis Cairns skriver, at sammensettingen av de klassiske topoi kan skille det partikulære ved den enkelte forfatteren fra det universelle og tidløse i den klassiske litterære arven.³⁵⁰

5.2.8 Falsens og Hakon Jarls statsmannskunst

Derfor har jeg sett ekstra nøye etter en norsk statsmann som kan illustrere hvordan Falsens «Charakter» skiller seg ut fra den ciceroniske maktlogikken.

La oss vende tilbake til beskrivelsen av avslutningen på Hakon Jarls regjeringstid. Jarlens statsmannsgjerning fant sted i en eksistensiell krisetid for den norske staten. Han klarte å gjøre landet uavhengig av de danske kongene Harald Blaatand og Svend Tveskjæg ved å mestre både «List» og «Magt». Han lurer Harald Blaatand til å prøve å tvangskristne nordmennene og dermed undergraver det danske regimets popularitet. Jeg har brukt Hakon Jarl ofte som eksempel i denne oppgaven, slik at du kjenner ham godt nok til å henge med i denne avsluttende analysen om statsmannens «Charakter».

I likhet med de andre statsmenn av noe format, er Hakon å berømme for sin «Veltalenhed». Jarlen er «malet med for sorte Farver» for ettertiden, fordi han «ei alene var ivrig Hedning, men faldt fra Christendommen» etter at han hadde latt seg døpe som en list for å lure Harald

³⁵⁰ Francis Cairns, *Op. Cit.*, 31.

Blaatand. Hakon Jarl styrte ved hjelp av Thingene, og tok ikke kongenavn fordi han «følede sin Kraft» (som var mindre enn hans list) og ville unngå å «saare sine Landsmænds Frihedsfølelse, og vække Misnøie imod sig». Kort fortalt er Hakon jarl den republikanske senator-odelsmannen *par excellence*, som stegvis blir landets hersker ved list og makt.³⁵¹

Den ytterste prøvelse på Hakons statsmannskunst er slaget ved Hjørungar-Vaag, hvor han må slåss mot Danmark og Jomsborgernes forenede makt. De nordiske «Spartanere» er ikke til å spøke med, så Hakon må forene makt og list.

Hakon skal derfor, etter hvad der berettes, medens Striden en Stund ophørte, have begivet sig over til en i Nærheden beliggende Øe, og der offret sin syv eller ni Aars gamle Søn Erling til sin Skytsgudinde Thorgerd Horgaburd for et heldigt Udfald. Om Overtroen for øvrigt virkelig har havt saamegen Magt over Hakon, at han har kunnet begaae denne afskyelige Handling, eller om han af Politik har bildt sine Landsmænd ind, at det var skeet, for at oplive deres Mod paany, det vil jeg lade være usagt.³⁵²

Falsen har alt fortalt oss flere ganger at vi ikke kan stole på noe av det vi vet om Hakon. Historieskrivingen om hans ondskap «støtter sig paa Beretninger, hentede fra Skribenter, der alle vare Christne, de fleste derhos Præster og Munke», så de korrigeres med «Rimelighed».³⁵³

Når Falsen likevel velger å ta med denne grusomme historien, er det for å vise at Hakon kan ha *ofret sin sønn på fedrelandets alter*, som en like «exalteret Patriot» som Lucius Brutus. Hakons patriotisme gjør at han i krisens unntakstilstand forener kraft, list og fedrelandskjærighet. Og Falsen, snedig retoriker som han er, konkluderer ikke om hva som *faktisk* skjedde, han danser lett fra sted til sted i leserens litterære fellesarv, fra fortellingene om Abraham og Isak, om Jesu død på korset, om Ciceros utenomrettslige henrettelse av Catilina for å redde republikken,³⁵⁴ om Lucius Brutus henrettelse av sine korruperte sønner til statens beste³⁵⁵ til mange andre fortellinger en masterstudent i historie ikke har forutsetninger for å identifisere så lenge etter klassisismens solnedgang.

³⁵¹ Falsen I, 185-6

³⁵² Falsen I, 167

³⁵³ Falsen I, 185-6 for sitatet, men gjennomgående. Se f.eks. Falsen I, 130-1.

³⁵⁴ For det litterære fellesstedet om statsmannen i unntakstilstanden, se Carl Schmitt, *Opere Cit.*; Ciceros første par taler mot Catilina var på latinskolepensum, jfr. 2.1. Cicero,

³⁵⁵ Livius, II.

I beskrivelsen av slaget ved Hjørungar-Vaag tar Falsen statsmannen eksplisitt i forsvar mot Ciceros særlige fordømmelse av bruk av «List», og understreker at Hakon Jarl har vært effektiv i bruk av begge maktens dimensjoner.

Hans Fortjeneste af Norges Selvstændighed kan Ingen frakjende ham, og om han endog fremmede denne ved Midler, som Menneskeheden fordømmer, saa viiste han dog derhos, at han i Farens Stund hverken manglede Kraft eller Mod til at forsvare den med Sværdet.³⁵⁶

Så: til poenget. Etter slaget ved Hjørungar-Vaag inntreffer vendepunktet i Hakon Jarls statsmannskunst. Jarlen blir forvandlet til en tyrann etter at han har reddet fedrelandet og feiet alle landets fiender av banen med makt og list.

Rimeligviis vilde han nu kunne have behersket Norge i Roe og efterladt det til Sønnen Erik, der ikke var mindre afholdt, dersom den samme Klogskab, der hidtil havde ledet hans Handlinger, fremdeles var bleven uforandret. **Men Hakon troede at være kommen saa vidt, at han ikke længer behøvede den Forestillelse, som hidtil havde været ham nødvendig, for at fremme sine Hensigter. Desaaarsag begyndte han, efter sin Tilbagekomst til Thronhjem, efterhaanden at forandre sin forrige Opførsel, og at give sine onde Tilbøieligheder Tøilen.** Han blev stolt, hovmodig, haard og gjerrig, men især løssagtig og usædelig i sin Omgang med Fruentimmer.³⁵⁷

Vi merker oss at Hakon har handlet med «Forestillelse» når han tidligere har styrt ved lov på tinget.³⁵⁸ De onde «Tilbøieligheder» har *alltid vært der*, men har vært dekket over av Jarlens selvtukt. Falsens hedenske statsmann veier «Magt» og «List» mot hverandre som måter å handle på, kalkulerende bak en stoisk statsmannsmaske. Masken, den stoiske statsmannsprofilen, er et kunstgrep: statsmannens tyranniske natur er hans naturlige «Tilbøieligheder».

Dette er tilfellet også for andre konger i *Norgeshistorie*. I fortellingen om hvordan Olaf Trygvesøn sammen med Haarek fra Thiottøe lurer den hedenske odelsmannen Eyvind Kindriss (Øyvind Kinnriva) i en felle, berører Falsen en konseptuelt likt topos, som også er en trope (metafor) som jeg allerede har anvendt.

³⁵⁶ Falsen I, 170

³⁵⁷ Falsen I, 173

³⁵⁸ Jfr. Cicero, *Op. Cit.*, I.34 og I.40, oppgavens 4.2.7.

Olaf, da Eyvind ikke vilde troe paa Christus, lod ham paa en gruelig Maade aflive, ved at sætte gloende Bækkener paa hans Mave, indtil den revnede. Eyvind døde saaledes som et Offer for Kongens Grusomhed og sin Vens, Haareks, Forræderie; thi at denne maa have været vunden af Olaf, og at **deres forestilte uvendskab ved Haareks Hjemreise, hvor kongen spillede den Ædelmodiges Rolle, ikke har været andet end en Maske**, paataget for at bedrage Eyvind, hvilket og lykkedes.³⁵⁹

At statsmannen spiller en (teater)rolle er ikke overraskende tilstede i romersk republikansk teori og klassisk retorikk. Cicero poengterer i *de Officiis* at embedsmannen må spille en rolle, og ikke dømmes i egeninteresse eller være partisk. Statsmannens motiver må derfor heller ikke være kjent eller synlig for folket, så embedsmannen må ikle seg samfunnets *persona*, eller maske.³⁶⁰ Det er en betraktning vesentlig lik hensynet bak den norske forvaltningslovens regel om at en embedsmann må vike sete når det foreligger forhold som «er egnet til å svekke tilliten til hans upartiskhet», uavhengig av om han faktisk er upartisk eller ikke.³⁶¹ Embedsmakt skal fremdeles brukes bak en stoisk, uanfektet maske som inngir folkets tillit.³⁶²

Maskemotivet konnoterer, i en romersk politisk sammenheng, tradisjonen med å ta likmaskene, *imagines*, til kjente forfedre ut fra slektens Atrium, bære dem i prosesjon til Forum og henge dem opp på Rostrum forut for viktige taler. Det var en måte å låne autoritet fra de eldstes uplettede seder.³⁶³ Det retoriske grepet om å tre inn i en annens sted for å tale er et element av den retoriske stillæren best kjent for oss ved sitt greske navn, *prosopopoeia*, som på gresk bokstavelig talt betyr å lage et ansikt. Dette retoriske grepet foreslo Georg

³⁵⁹ Falsen I, 207-8.

³⁶⁰ «It is the [...] particular function of a magistrate to realize that he assumes the role of the city and ought to sustain its standing and its seemliness, to preserve the laws, to administer justice [...] Nature's very careful craftsmanship is mirrored in men's sense of shame. For everyone of sound mind keeps out of sight the very parts that nature has hidden, and makes an effort to obey necessity itself as secretly as possible». Cicero skriver her om hva som er sømmelig for statsmenn/dommere. Cicero, *de Officiis*, I.124-127. Se også bredere sammenheng om embedsmaske i *Ibid.*, I.107. flg

³⁶¹ Lov om behandlingsmåten i forvaltningssaker, §6.

³⁶² Et praktisk eksempel: Jon Dagsland Holgersen, «Lysbakken går av som statsråd», Aftenposten 05.03.2012.

³⁶³ Andrew Wallace-Hadrill, «Book Review: Ancestor Masks and Aristocratic Power in Roman Culture by Harriet I. Flower», *American Historical Review* 104:1 (1999), 233-4 og Lily Ross Taylor, *Party Politics in the Age of Caesar*.

Sverdrup at norske embedsmannsspirer skulle bli undervist i 1818, for Ciceros tale *Pro Roscio* holdes på denne måten – Cicero trer inn i hamen av en eldre, sedeligere mann.³⁶⁴

Det er nyttig å vite at maskemetaforen og den skjult kalkulerende statsmannen fra Falsens *Norgeshistorie* er latente aspekter i Ciceros *Officiis*. Falsen befinner seg stadig innenfor en klassisk topografi. Men det løser ikke egentlig problemet med å fastslå den falsenske statsmannens «Charakter». Ciceros modell er jo fortsatt at statsmannen som blir observert som bruker av «Magt» eller «List» i stedet for styre ved lov er forkastelig. Når jeg prøver å klassifisere Falsens toposbruk om statsmannens natur, og vi vet at imitasjon er det viktigste retoriske redskap i komposisjonslæren,³⁶⁵ hva slags kongespeil har Falsen satt sammen? Bestanddelene har vi: men *hvem* er det Falsens kongespeil reflekterer lyset fra?

5.2.9 Maskefall

Falsens *Norgeshistorie* er et kongespeil skrevet i den klassiske republikanske tradisjonen. I den klassiske republikanske tradisjonen er det særlig én politisk teoretiker som er kjent for å ha skrevet et kongespeil som kombinerer en amoralsk teori om statsmannens handlemåte med en dyrking av militant, hedensk, republikansk dyd. Her er hans utgave av det litterære fellesstedet for den ciceroniske handlingsteorien.

Det finnes to måter å kjempe på: med lov og med makt. Lovens vei er menneskenes kampform, makten er dyrenes. Men da den første ofte viser seg utilstrekkelig, er det nødvendig å ty til den andre. [...] Når en fyrste først er nødt til å lære seg den dyriske kampform, bør han velge reven og løven som forbilde. Løven vet ikke å beskytte seg mot fellene, mens reven er forsvarsløs mot ulvene.

Merk: reven og løven. Denne listige republikanske retorikeren legger så til:

En klok fyrste hverken må eller kan være ordholden når dette ikke vil tjene ham, eller når forutsetningene for et løfte ikke lenger er til stede.

³⁶⁴ Se oppgavens 2.1. Om talens *Pro Roscio* som et prosopopoetikon, se Georg Johannessen, *Op. Cit.*

³⁶⁵ Om imitasjon i handling som imperativ for statsmannen/retorikeren, stadig fra dansk-norsk latinskolepensum, se Cicero *De Officiis*, I.116-8 og Quintilian, *Op. Cit.* X.II.27-8.

Machiavellis beskrivelse kunne vært en teoretisk utlegning av Christian Magnus Falsens versjoner av Hakon Jarl eller Harald Haarfager. Odin, som «antager» gudenavn for å blende «hoben», eller Hakon Adelsteens-Fostre, som trakk seg tilbake «i rette Tid».

I menneskenes gjerninger, og i fyrstenes fremfor alt, som er hevet over enhver domstol, er det resultatene som teller. Når en fyrste dermed klarer å opprette og beholde sin stat, vil midlene alltid ansees verdige og berømmes av enhver.³⁶⁶

Så vidt jeg vet henviser aldri Falsen til Machiavelli. Men statsmannen må få beholde *noe* bak masken.

5.3 Oppsummering av Falsens historiske modell

Her skal jeg gi en kort oppsummering av Falsens historiske modell. Den er med vilje skissemessig og kraftig reduktivistisk, som et formidlingsmessig grep og en nøkkel til senere bruk av *Norgeshistorie* for å analysere for eksempel odelsmenn, tinget, «the Ancient Constitution», antiklerikalisme og religion i denne eller andre av Falsens tekster, eller hva det skulle være.

Metodologisk er en slik uttømmende klassifisering som jeg her lager en noe misforstått øvelse. Den er dømt til å feile. Det er å forsøke på å trenge en logisk og dialektisk struktur ned over en tekst som er pragmatisk og retorisk, bygget opp av litterær intertekst og allusjon, av språklige vendinger og mange ulike topoi. Forsøket på å forenkle modellen kan derfor ikke tas for alvorlig. Det er å «øve vold på historien», for å låne en frase av Falsen. Med en slik reduktivisme forsvinner dessuten hele Falsens subtilitet, eleganse og psykologiske innsikt. Denne simplistiske modellen bør ses på som et upresist kart for å bevege seg inn i den mangedimensjonelle topografien i *Norgeshistorie*.

Sist vil jeg peke på noen av områdene hvor jeg vet at min fremstilling av Falsens modell svikter, og bør bygges ut.

³⁶⁶ «Kapittel XVIII: Om hvorvidt en fyrste bør holde ord» fra Niccolo Machiavelli, *Fyrsten*. Oversatt av Jon Bingen, s. 91-95. Sml. Cicero, *de Officiis* I.34-40. Sml. særlig det siste Machiavelli-sitatet med beskrivelsen av Harald Haarfager. Om Machiavelli som republikaner, se Pocock, *The Machiavellian Moment* og Mansfields introduksjonsessay til *Discorsi*.

5.3.1 Falsens historiske modell, som liste

Falsens dydsfilosofiske **overbygning** er de to eller tre tidehvervene i historiens «Aand».³⁶⁷

I. Kanskje en prehistorie: Falsen teoretiserer om et naturfolk med en viss enkel åndetro; denne er ikke helt ulik den hedenske «Sæd»; andre steder skildrer han en apolitisk naturtilstand. Se 5.3.4 for årsaken til at jeg har reservasjoner mot å ta dette med.

II. Tiden for maskuline hedenske seder, stiftet av Odin.

III. Tiden for kultiverte kristne seder, stiftet av Nicolaus Breakspeare.

Historiens «Aand» er for denne modelleringens del ensbetydende med folkets «Sæder» eller levesett hos Falsen. Den er ulik i de to periodene vi vet noe om, og springer ut av folkets religion, som er den maskuline dyden i hedensk tid, og den milde dekadensen i kristen tid. Det vet vi fordi tidens «Aand» endres av statsmannshandlinger ved religionsstifterne Odin og Nicolaus Breakspeare, og fordi begivenhetene stunder mot dydsforfall, dekadense og fremmed styre.

Virkingen av kristningen er at folket får mindre kraft og manndom (eller virtus, eller dyd, om du vil) til å avsette og drepe tyranner. Kongens makt blir potensielt større, men statens overlevelse beror i større grad på hans «Charakteer».

Drivkraften i Falsens *Norgeshistorie* er statsmennesenes «Charakteer»; den virker sammen med folkets «Sæder» og tidens «Omstændighed[er]», og former hvordan statsmannen må opptre for å være vellykket. Dette samspillet vil jeg fra nå av kalle historiens **underbygning**.

Folkets «Sæder» endrer seg bare en gang, slik at statsmannens «Charakteer», eller samspillet mellom ulike statsmenns karakterer, er den viktigste forklaringen på ting som skjer i *Norgeshistorie*. Denne endringen er gradvis og påvirkes av mindre forfatningsendringer som kan brytes ned etter «Tidsrum», men for denne modellens del skal jeg behandle dem som en dikotomi. Handlingsrommet til statsmannen er mindre i hedensk tid, fordi et dydigere folk lettere handler (gjennom odelsmenn eller andre) for å kvitte seg med tyranner og gjenopprette statens selvstendighet. Folkets dyd er universell og felles for alle folk. Det partikulære i denne

³⁶⁷ Se 5.3.4 for problematisering av begrepsbruken min.

historiske modellen er statsmannen og begivenhetene han former, ikke folkets dyd. Derfor er Falsens *Norghistorie* et kongespeil.

Statsmannens «Charakter» er spesifikk for den enkelte statsmann, og har to fasetter ved seg.

I. Psykologiske tilbøyeligheter: Herskeren kan ha stoisk selvkontroll eller være driftsstyrt. Det avgjør hvor kalkulerende og bevisst herskeren kan være i sin maktbruk.

II. Moralske ferdigheter: Herskeren kan bruke «Magt» eller «List». Det er maktens *modus operandi*.

Dersom statsmannens «Charakter» gjør at han ikke har selvkontroll, er hans suksessjanser som fyrste prisgitt at hans egen «Tilbøielighed» er tilstrekkelig til å håndtere historiens «Omstændighed[er]».

5.3.2 Falsens historiske modell, skjematisk

Her skal jeg bruke to skjemaer for å forklare et poeng om samspillet mellom folkets «Aand»/«Sæd» og statsmannens «Charakter») hos Falsen. Denne skjematiske oversikten er bare et formidlingsmessig redskap.

Selv om Falsens statsmenn like fullt har en «Tilbøielighed» mot den ene eller andre av maktens virkemåter, er protagonistenes «Charakter» i Falsens *Norghistorie* langt mer sofistikerte. De fleste kongene har i noen grad mulighet til å bruke grader av «Magt» og «List»,. Det er helt bevisst gjort en overforenkling. I noen tilfeller: Erik Blodøxe og sønner er sikrere og riktigere klassifisert etter «Charakter» enn Erling Skakke, når deres psykologiske egenskaper er «Magt», og deres moralske ferdighet er mangel på selvtukt. Når jeg bare har klassifisert noen av kongene, er det fordi jeg rett og slett er usikker om mange: Falsen er subtil, og viser frem et bredt spekter av maktanalyser.

I den første tabellen har jeg klassifisert et knippe konger og statsmenn etter deres «Charakter», og perioden de styrer i.

Tabell I: Klassifikasjon av kongene etter «Charakter»	«Lidenskap»		Stoisk selvtukt		
	«Magt»	«List»	«Magt»	«List»	Statsmanns kunstneren
«Aand»/«Sæd»: Hedensk	Olav Haraldsøn, Erik Blodøxe, Eriksønnene	Olaf Trygvesøn, Hakon Jarl	Hakon Adelste en, Harald Haarfag re, Magnus den Gode	Harald Haardraade	Hakon Jarl, Erik Jarl, Odin
«Aand»/«Sæd»: Kristen	Sigurd Jordsalafar	Hertug Skule, Erling Skakke?	Erik Presteh ader, Hakon Hakons øn I	Magnus Lovforber drer	Sverre, Hakon Hakonsøn II

Plasseringen av Harald Haardraade i hedensk tid er usikker, for det er en spenning mellom Falsens beskrivelse av religion som «den nye stiftelse» av statsmennene og spredte kommentarer om en gradvis undergraving av folkets «Sæd» som følge av kristningen.³⁶⁸ Når jeg like fullt velger sikkert å klassifisere ham som konge i hedensk tid, har det med beskrivelsen av Haralds drap på Einar Thamberskjælve å gjøre. Magnus den Gode dør på hærtog i Danmark, og Einar samler Magnus sine følgesmenn om et gravfølge hjem til Norge, og tvinger derfor Harald til å avbryte felttoget og reise hjem; slik jeg tolker Falsen, er det fordi Einar med «List» bruker Magnus den Godes død til å prøve å ta makten i Norge ved å sette seg i spissen for Magnus sitt parti. Ifølge Falsen kan Thamberskjælve ikke lastes for å opptre halstarrig mot Harald Haardraade, «hvor overmodig og trodsende dennes Adfærd end var», for det er «urigtigt» å «bedømme ham efter de Forhold, som nu finde Sted mellem Konger og Undersaatter». Harald var ikke valgt til konge på Tinget enda, og Einar Thambeskjælver skyldte ham ikke personlig tjeneste. «Det meste af hvad man finder anstødeligt i Einars Opførsel maa saaledes skrives paa Tidsalderens og den daværende Forfatnings Regning», skriver Falsen. Denne tidsalderen er tiden for egenrådige,

³⁶⁸ Igjen: Falsen II, 302-7 er nøkkelpartiet om «den nye stiftelses Aand».

frihetselskende og *hedenske* odelsbonde-statsmenn som Einar. Derfor må Harald Haardraade klassifiseres som en konge i hedensk tid.³⁶⁹

Når jeg har delt Hakon Hakonsøn i to deler, er det fordi Falsen selv gjør det. Han skriver i at kongens styre endret karakter etter Hertug Skule døde. Og med det begynner en «nye Tidsalder», hvori Kong Hakon «udviglet Egenskaber» som gjorde ham til en av de fremste norske kongene.³⁷⁰ Jeg har satt spørsmålstegn etter Sverre og Erling Skakke, for jeg er mer usikker på om de er riktig klassifisert; jeg mistenker at deres regjeringsperioder kan tvedeles på noe samme måte, men det er ikke eksplisitt hos Falsen

Tabell II: Kongenes effekt på landet	«Lidenskab»		Stoisk selvtukt		
	Magt	List	Magt	List	Statsmannskunstneren
«Aand/Sæd»: Hedensk	Tyrannen drepes, ny konge.	Tyrannen drepes, ny konge.	Vellykket konge, bevarer selvstendigheten og vinner herredømme over andre land («imperium»)	Vellykket konge, bevarer selvstendigheten, kunne vunnet herredømme over annet land («imperium»)	Særegent vellykket, stifter eller gjenoppretter uavhengig stat eller religion, og vinner herredømme over andre land («imperium»).
«Aand/Sæd»: Kristen	Tyrannen får styre, fulgt borgerkrig.	Langvarig borgerkrig, tyrannen får styre lenge.	Bevarer selvstendigheten med problemer, borgerkrig.	Bevarer selvstendigheten med problemer, borgerkrig.	Særegent vellykket, gjenreiser landet fra borgerkrig, vinner herredømme over andre land («imperium».)

I den andre tabellen ser vi hvilke konsekvenser kongenes styremåte har for landets selvstendighet og politiske stabilitet i de to tidehvervene.

For det første ser vi at Norge er en langt mer vellykket stat i hedensk tid, takket være samspillet av folkets «Sæd» og statsmannens «Charakter». Konger som er dårlig egnet til å styre, som altså ikke klarer å holde sine drifter i tøyle bak masken, blir drept og byttet ut med

³⁶⁹ Falsen II, 58

³⁷⁰ Falsen III, se også Falsen IV, 6-7

andre konger, for folket er mer patriotiske, militante og frihetselskende. Det formidler et klart inntrykk av Falsens dydssyn som hedensk.

Sammenligningen illustrerer dynamikken i Falsens sykliske dydstapsmodell. I hedensk tid resirkuleres regimene regelmessig, for folket er dydig og tåler ikke overtramp mot friheten. I kristen tid er folket mindre dydig, og derfor tar det mye lengre tid mellom regimeskiftene. Landet må leve under konger som har svakere selvtukt eller feil «Tilbøielighed» for å håndtere omstendighetene. Halvstøpte tyrannmord blir borgerkriger. I hedensk tid tar det kort tid før selvstendighetstapet etter dårlige konger som Eriksønnene, Olaf Trygvesøn og Olaf Haraldsøn blir avløst av ny selvstendighet, for folket er stridbart og dydig. Statsmannens «Charakter» blir mer avgjørende for landets selvstendighet i kristen tid. Når Norge brått slutter å ha en egen konge fordi Yngligeætten dør ut, har ikke landet noen vei til fornyet selvstendighet, for folket er dekadent.

Endelig, skjemaet illustrerer godt hvor meget av et vrengebilde det er Falsen har skapt fra den norske fortiden som vi kjenner den fra før. Det understreker Falsens litterære kvalitet og retoriske subtilitet: han klarer å tilpasse den gjenstridige historien til en klassisk republikansk teori om politisk handling, og fortsatt utgi seg for å være en *Norgeshistorie*. Til gjengjeld får Falsen et «Maleri» som han kan peke på for å formidle didaktiske poenger:³⁷¹ folket bør være væpnet, mandig og offervillig, statsmenn kan man ikke stole på – og er du statsmann må du tilpasse bruken av list og makt til omstendighetene slik at din «Lidenskab» forblir skjult bak embedsmasken.

Jeg vil poengtere at analysen sannsynligvis kan gjøres bedre ved å innarbeide større kompleksitet i modellen. Falsen deler jo *Norgeshistorie* inn i fem tidsperioder. Jeg har ikke lykkes med i å systematisere flere konger, men det er sannsynligvis mulig å gjøre med en mer kompleks modell. Det kan kanskje bidra til å kaste bedre lys over tidsdimensjonen i Falsens *Norgeshistorie*.

5.3.3 Test av modellen

Jeg lovet å gi en fortolkning av utdraget jeg siterte i 3.3. Her vil jeg lese avsnittet om Birkebenernes opprør mot Magnus under Eystein Meila i lys av Falsens politiske modell.

³⁷¹ Falsen I, Falsen omtaler sin egen beskrivelse av slaget ved Hjørungar-Vaag som et «Maleri» for å vise patriotisk dyd.

[1.] Der maatte han og hans Folk udstaae meget Ondt; da alt deres Fodtøi var opslidt, maatte de endog behjælpe sig med Birkebark, som de svøbte om Benene, hvorfor Bønderne spotviis kaldte dem Birkebener. Af og til faldt de paa egne Røverviis, ind i Bygderne, men, naar Modstand mødte, vare de ligesaa hastigen tilbage i deres Smudthuller [...] [2.] Saa ringe og foragtelig en Oprindelse havde dette i Norges Historie saa berømte Partie, der i 66 Aar saagodtsom uafbrudt kjæmpede for den rette Arvefølge og Folkets Frihed, endog mod den altformaaende Geistlighed, [3.] der, som Suhm sier, slog om sig med Roms Tordenstraaler. [4.] Uden dette Parties utrolige Mod og Udholdenhed, samt uden de store Mænd, der kjæmpede i Spidsen for samme [...]vilde Norge vanskeligen have undgaaet det Aag, Erkebiskop Eystein saa snildeligen havde vidst at paalægge det.

1. Eystein Meila gjør opprør, og som røvere lever birkebenerne brutalt som «villdyr» eller «stratenrøvere», lukket ute fra menneskeheten.³⁷²
2. Folkets frihet er ensbetydende med seder som hedensk «Mandom», for det sikrer at den dyriske statsmannen forblir gjemt bak masken og styrer ved lov; om han ikke tøyler seg, blir han erstattet ved tyrannmord, forhåpentligvis uten at landet taper sin selvstendighet.
3. Pavekirken er det nye romerriket, stadig mer dekadent og korrumperende; listig, ikke mandig. Jupiters tordenstråle og pavens bannbullen er mye det samme. Kommer nordmenneses seder igjen under dekadansens åk, kan det ta lang tid (fem hundre år?) før selvstendigheten igjen blir mulig.
4. Norge ville mistet sin selvstendighet uten birkebenernes bruk av brutal, dyrisk makt. Den var derfor legitim statsmannskunst.

5.3.4 Noen avsluttende kommentarer, særlig om «Aand»

Jeg hadde opprinnelig en betydelig reservasjon mot å bruke begrepene «overbygning» og «underbygning» i Falsens modell. Det er delvis fordi vi i dag først og fremst anvender dem i marxistisk teori. Til forskjell fra Marx, er ikke Falsens dydsfilosofiske overbygning impotent: Falsens «Aand» eller «Tidens Strøm» er ensbetydende med folkets syklisk voksende «Sæder», som enten er hedenske eller kristne. Det er med å prege hvordan statsmannen kan styre Norge.

³⁷² For sjørøveren som villdyr, utenfor menneskeheten (som tyrannen og plyndrerer), se Cicero, III.107, eller Faedrus fabler,

I begrepsparet er det også en iboende assosiasjon til tysk idealisme. Det er kanskje en forstyrrende tanke som jeg innfører ved å bruke begrepsparet. Jeg burde latt være, men jeg har ikke kommet opp med en bedre måte å beskrive dette på. Kanskje det er av betydning.

Vi har sett at Falsen enkelte steder benytter et konseptuelt vokabular som gir assosiasjoner til Kant og Hegel: særlig «Aand»; og formuleringer som «henrevet av Tidens Strøm».³⁷³ Jeg har for denne studiens formål argumentert at «Aand» ved nærmere granskning er ensbetydende med folkets «Sæd», og at folkets sæd tilvirkes av eksepsjonelle statsmenn, de to religionsstifterne Odin og Nicolaus Breakspeare. Og Falsen *skriver* ganske riktig det, både om Odin og Breakspeare. Jeg har for denne studiens formål tolket dette slik at det ikke er noe rom for tidens «Aand» å ha noen *selvstendig* virkning som tendens i historien, og det er ikke helt feil, for statsmannens «Charakter» og folkets seder er de sentrale komponentene i Falsens kongespeil.

Imidlertid er det mange av Falsens spredte utsagn om Odin og Breakspeare som gir en smak av å være retorisk-litterære allusjoner vi ikke kan stole på at er oppriktige. Statsgrunnleggeren som etablerer folkets dyd ved byens grunnleggelse er et litterært fellessted av klassisk opphav som fortsatt er del av hverdagsvokabularet vårt: «drakoniske lover». Av romerske litterære fellessteder som handler om nettopp byens grunnleggelse og etableringen av sedene, bør det holde å nevne at dette er tematisert både i Vergils epos *Aeniden* og i Livius historieverk *Ab urbe Condita* (Fra byens grunnleggelse), som jo er a) på latinskolepensum i relevante utdrag og b) viktige leverandører av litterært fellesgods som Falsen benytter i sin argumentasjon om statsmannskunst.

Så finnes besnærende spor av en før-politisk naturtilstand to-tre steder i *Norgeshistorie*, som for å bekrefte det klassiske og tidløse preget ved Falsens politiske tenkning. Dette er ikke noen naturtilstand i en «sen», rousseausk, pastoral variant. Side om side ved de blandete forfatningene i små norske stater på kong Norrs tid, bodde folk «endnu hist og her i de store Dal og Fjeldstrækninger langt fra Kysterne, i en mere vild og isoleret Tilstand, og ernærede sig ved Jagt og Røverie; dog kan disses Antal ikke have været stort».³⁷⁴ Stamretorikeren som stifter sedene og tar folket ut av en dyrisk, irrasjonell naturtilstand er et klassisk locus fra Ciceros ungdomsverk, den retoriske læreboken *de Inventione* (som plukkes opp av Hobbes og

³⁷³ Falsen III, 140-2

³⁷⁴ *Udsigt*, 103. Se også Sverres reise gjennom Dalerne i Sverige, Falsen III, 16-9.

Locke og benyttes på ulike andre måter).³⁷⁵ Falsen understreker som nevnt Odins veltalenhet ettertrykkelig, og dulter oss i denne retningen. Samtidig skriver Falsen gjentatte ganger om hvordan våre forfedre «sværmede» på havet, som for å peke til de prehistoriske omflakkende sjørøverene i den brutale førpolitiske «Jernalderen» hos Hesiod, Herodot,³⁷⁶ i *Aeniden*³⁷⁷ og i Tacitus avhandling om *Germania*.³⁷⁸ Falsen leker gjemsel med oss i det litterære fellesgodset, tilsynelatende uten å bestemme seg for hvor han vil stanse. Man kan ikke konkludere *noe* sikkert fra allusjonene til disse litterære fellesstedene ene, annet enn at han bruker dem retorisk. Falsen skriver jo i *Udsigt* at

Alt hvad man veed om Norge i de ældste Tider, er saa opfyldt med Fabler, og saa uviss, at ingen sammenhængende Historie deraf kan udtrages.³⁷⁹

Etter å ha advart oss mot «Fabler», bygger Falsen opp *Udsigt* ved hjelp av gjentatte retoriske selvmotsigelser. Det er «umuligt, med nogen Vished at besvare» hvorfra og på hvilken måte Norge har fått sine første innbyggere. Men de var «Finner», som så ble trengt vekk av germanere som kom fra syd, begge grupper med seder Falsen beskriver. Vi kan ikke stole på beskrivelsene av tidlige germanerne heller, da Falsen forteller oss at «al den Kundskab, som vi herom have, maa hentes fra Grækerne og Romerne, hvoraf de sidste aldrig kom længere end til Elben og Donau».³⁸⁰ Så følger han opp med umiddelbart å sitere Tacitus om germanerne svært ekstensivt. Kan vi stole på at hele urtiden ikke bare er en meningstom, konvensjonell litterær øvelse for Falsen, spekket med allusjon til klassisk litteratur og samtidig politisk teori (Fichtesk lingvistikk alluderes jo til), konsistent med, men uten betydning for Falsens *Norgeshistorie*, skrevet for å kamuflere Falsens kongespeil som en *Norgeshistorie*? Jeg er usikker, for her er Falsen på sitt mest flyktige og retoriske. Uten oldtidens religionsstiftelse sitter man igjen med bare ett paradigmeskifte i *Norgeshistorie*:

³⁷⁵ Cicero, *de Inventione*. Oversatt av H. M. Hubbard. Loeb. (Cambridge MA: 1949), I.1-14. Thomas Hobbes, *Leviathan*. Redigert av Michael Oakeshott. (Oxford: 1946), XIII. ca. 15: «the life of man in the state of nature [...] solitary, poor, nasty, brutish and short».

³⁷⁶ Herodot, *Herodots Historie*. Første bind. Oversatt av Henning Mørland. (Oslo: 1998), I.1-5 om gjensidige kvinnerov og begynnende hørtog mellom hellenere og asiater. Se også Hesiod
HENVISNING

³⁷⁷ Vergil, *Op. Cit.* Merk også Livius, I.1 om Aeneas (og Antenors) ankomst til Latium: «as men who, after their all but immeasurable wanderings, had nothing left but their swords and ships, were driving booty from the fields».

³⁷⁸ *Op. Cit.*, 96-7 om hvordan få middelhavsfolk reiser til havet nord for Germania, men at Odyssevs kan ha avlagt visitt.

³⁷⁹ *Udsigt*, 94

³⁸⁰ *Udsigt*, 94-95

kristningen. Og det er den sykliske beretningen om tap av hedensk «Fædrenelandssind, der ene er istand til at hæve Nationen til fordums Ære og Anseelse».³⁸¹

Konsekvensen er at vi må tvile på om Falsen skriver det han mener når han skriver at religionene blir stiftet av Odin og Breakspeare. Det kan være at han bare viser frem sin klassiske lærdom, innfrir genreforventningene til en typisk *Norgheshistorie* med geografiske opptegnelser og myter fra statens første tider, som Falsen subtilt både innfrir og bryter ned ved å imitere *mange utgaver* av forgjengernes konvensjonelle beretninger om religionsstiftere i et tredve siders lite hefte, som jo ikke er tatt inn i *Norgheshistorie*. Urtiden er ikke nødvendig for Falsen: jeg har vist at folkets og statsmannens dyd er universell og patriotisk, ikke essensiell eller nasjonal.

Falsen gir spredte spor av en idealistisk teleologi. Det er *mer* enn bare et konseptuelt vokabular. Et ikke særlig nøye blick på historiens «Omstændighed[er]» røper jo en tendens i retning religionsstifterne på forhånd. Olaf Trygvesøn og Olaf Digres kristningsfremstøt spores til ærgjærighet, vekket av andre aktørers statsmannslist, men tendensen mot dydsforfall er der ikke desto mindre allerede før Breakspeares tid, i skildringene av Olaf Kyrre og kristningskongene især. Dydsforfallet fortsetter også gradvis: etter Sigurd Jorsalafar blir det langvarige borgerkriger som bare avbrytes kortere perioder når statsmenn som Eyvind Skakke og Sverre er listige og brutale nok til å skape orden. Det er en viss parallellitet i forhistorien: akkurat som at den norrøne dyd og den romerske dyd er konseptuelt beslektet, er det fellestrekk mellom den norrøne religionen og den flyktigere åndereligionen Falsen skildrer fra urtiden i Norge, et frempek mot Odin.

Så kanskje Falsen mener at vi *nå* kan kombinere hedensk dyd med kristen sivilisasjon, uten dekadanse? Han antyder det i passasjer som den følgende, hvor han kommenterer en lov fra Olaf Kyrre om at vanskapte barn måtte døpes, og først deretter kunne legges ut for å dø.

Uagtet dette, efter vore Begreber, endnu var en umenneskelig Behandling, saa maa man dog ikke glemme, at Loven gaves i en Tidsalder, hvor et stærkt og kraftfuldt Legeme endnu var det, der især og næsten udelukkende bestemte et Menneskes Værd, og det maatte da allerede ansees for en betydelig Gevinst, at kunne bringe deslige Handlinger, som før havde været Forældrene selv overladte, under en Slags offentlig Control, hvorved det faldt deslettere, efterhaanden aldeles at

³⁸¹ Falsen I, IX-X.

afskaffe dem. **Ved disse og flere Foranstaltninger lagde Kong Olaf umiskjendelig sin Iver for at bibringe Normændene en større Grad af Cultur for dagen;**³⁸²

Olaf Kyrre virker før Breakspeare, så han arbeider med å mildne en hedensk tid med «en større Grad af Cultur». Men merk at dette ikke er en avskjed til Falsens hedenske dyd. Passasjen fortsetter slik:

men idet han, for at fremme denne Hensigt, forøgede baade Bispenses samt **de** øvrige **Geistliges Magt** og Indkomster, **maa man beklage, at han, henrevet af Tidens Strøm, som** i Middelalderens uvidende og raa Periode kun **yderst faa, med sjeldne Gaver og sjelden Kraft udrustede, Fyrster formaede at standse, tillige bidrog til at grundlægge det** siden mere og mere **overhaandtagende Hierarkie.**³⁸³

Så Olaf Kyrre blir ufrivillig et redskap for en «Tidens Strøm», i retning Norges selvstendighetstap etter kristningen – og i retning «større Grad af Cultur». Her er en spenning jeg ikke forstår; men jeg har bare skrapet litt i overflaten av Falsens listige kongespeil.

Særlig den første av disse to passasjene vekker en viss gjenklang til Immanuel Kants pamflett om *Den evige fred*, hvor den tyske filosofen argumenterer at en verdensomspennende konføderasjon vil bli etablert i tidens fylde, fordi menneskeheten stunder mot stadig høyere grad av kultur og fred.³⁸⁴ Vi vet at Falsen må ha fulgt med i timen som latinskolegutt; da er det ikke utenkelig at han fulgte med på universitetet, ved kateteret til Schlegel, tvillingrikenes fremste kantianer.³⁸⁵ I Falsens København-tid kan han også ha fulgt Treschows forelesninger i *Historiens Philosophie*.³⁸⁶ Jeg kan ikke utelukke at det er spor av en kantiansk, universalistisk teleologi i Falsens *Norgeshistorie*. Jeg er usikker på om dette lar seg avgjøre på grunnlag av *Norgeshistorie*, for det finnes ikke nok uttalelser hvor Falsen sammenligner fortiden med sin egen samtid, og han levner oss kanskje bare to perioders «Aand» å sammenligne, hvor det er en klar bevegelse i retning dekadanse fra den ene til den andre perioden. Kanskje en

³⁸² Falsen III, 140-2

³⁸³ Falsen III, 140-2

³⁸⁴ Immanuel Kant, *Den evige fred, en filosofisk plan*. Oversatt av Øystein Skar. (Aschehoug, Oslo: 2002). Se særlig «Første Tillegg», 30-38

³⁸⁵ Se *Forfatningsteori møter 1814*. Redigert av Dag Michalsen. (Oslo: 2008) og flere bidrag i Ola Mestad, *Op. Cit.*

³⁸⁶ «Historiens filosofi» fra A.H. Winsnes, *Niels Treschow. En opdrager til menneskelighet*. (Aschehoug, Oslo: 1927), s. 86-114.

samlesning med pamflettene kan kaste lys over dette, eller en nøyere retorisk studie i lys av et større klassisk litterært fellesgods kan bære frukter. Imidlertid passer selv en mild kantiansk teleologi ukomfortabelt sammen med forutsetningen om en uforanderlig om sammensatt menneskenatur og kongespeilets didaktiske formål.

Ingen potensielle spenninger mellom det jeg med grov overforenkling kalte «romantisk» og «klassisistisk» tankegods skaper utfordringer for Falsen, så langt jeg har sett. Han problematiserer øyensynlig ikke sitt eget analyseredskap overhode; imidlertid har Falsens *Kongespeil* et metodisk metanivå som forsterker følelsen av at Falsens retoriske jerngrep om leseren kamouflerer vår listige retoriker-statsmann bak et blendverk av lærd allusjon. Falsen skriver nemlig ikke bare inn historieskrivere som Snorre, men skriver inn en teori om norsk retorikk. Jeg omtaler dette i min flytende ettertanke om retoriker-statsmannen Odin sin «Charakter» etter konklusjonen i kapittel 6.

Jeg har med vitende og vilje forenklet både Falsens hedenske dyd og Falsens beskrivelse av statsmannens «Charakter», historiens protagonister. Jeg står inne for denne forenklingen, og er klar over at jeg både har skrelt vekk Falsens fem (eller seks, eller åtte) mindre «Tidsrum»,³⁸⁷ og en annen viktig dynamikk mellom mindre statsmenn enn religionsstifterne og folkets «Sæd» via forfatningsendringer, som leseren kanskje har sett er latent i beskrivelsen av statsmannens «Charakter» hos Falsen, som hos Cicero og hos Machiavelli.³⁸⁸ Samspillet mellom «Aand», «Sæd», «Mandighed», «Charakter» og «Lov» er langt mer kompleks enn dette. I dette samspillet ligger subtiliteten i Falsens maktanalytiske kongespeil.

³⁸⁷ Se 3.1.2.

³⁸⁸ Se for eksempel sammenhengen mellom lovstyre, «List» og «Magt» i maskefall.

6 Konklusjon: den klassiske republikaneren Falsen

Falsens *Norgeshistorie* er en usedvanlig listig tekst, akkurat som kongene, dronningene, odelsmennene og kirkefyrstene som fyller dens sider. Falsens retoriske kongespeil lar seg lese på flere nivåer. Jeg står ved min første dom: firebindsverket er godt skrevet og svært underholdende. Det lar seg helt utmerket lese som underholdningslitteratur, uten et skråblikk til den klassiske retorikken, de litterære fellesstedene eller Falsens politiske teori. Falsen har i dette et likhetstrekk med Edward Gibbon, den eneste av 1700-tallets republikanske filosofiske historieskrivere som stadig er del av den litterære fellesarven.

Et annet, mer komplekst politisk-filosofisk verk trer frem når *Norgeshistorie* leses retorisk, i lys av kongespeilgenren og det litterære fellesgodset i klassisk litteratur og romersk republikansk politisk teori. Jeg har synliggjort at Falsens historiske modell er forankret i den klassiske republikanismen ved å krysshenvise regelmessig til Cicero og Livius.

Det er sannsynligvis Cicero som er den viktigste påvirkningskilden for Falsens *Norgeshistorie*. Det er umulig å fastslå med fullstendig sikkerhet, som en konsekvens av den klassiske retorikkens iboende snedighet. De litterære fellesstedene er *felles*, og er som en flyktig duft som fyller erfaringsrommet i den tidlige moderne perioden. Dette er en vakker, tidløs og mangfoldig litterær verden: jeg er fristet til å bytte ut Kosellecks språklige vending om erfaringsrommet med Quintilians storslåtte tankeslott,³⁸⁹ begrepet Falsen var fortrolig med som «lagringsstedet» for memorering av kunnskap. Falsens tankeslott er fylt av et mangfold av litterære fellessteder fra antikken som i noen grad er tilgjengelig for oss i fortettet, teoretisert form av Cicero i lærebok om embedsplikter, *de Officiis*. Siden elementer av den antikke litteraturen dukke opp hos mange senere forfattere, også gjennom det «konseptuelle idiomet», er det vanskelig å fastslå dette med fullstendig sikkerhet. Men vi vet at Falsen har lest denne boken av Cicero på skolen; vi vet at Falsen begynte det Adler-Falsenske

³⁸⁹ Quintilian, *Op. Cit.*, særlig bok II og XII. Dette er teknikken Falsen leste om på skolen for å memorere litterære og poetiske eller steder, som kunne plasseres inne i tankeslottet i retorikkens memoria-fase. Så kunne taleren hente dem frem igjen fra minnet i inventio-fasen, når teksten skulle komponeres.

grunnlovsutkast ved å *sitere* Cicero om det essensielle når man skal grunnlegge en fri republikk.³⁹⁰

Cicero og Falsen skriver i samme genre: de ønsker å lære opp borgerne i statsmannskunst i et fritt samfunn. I løpet av arbeidet med denne oppgaven har jeg kommet over andre bøker i didaktiske genre skrevet av Falsens samtidige. Det har vært skrevet at norske akademiker-intellektuelle i generasjonen av 1814 ikke var litterært produktive, at klassisismen var stilnet av og at det var en «fattig periode for vår litteratur.»³⁹¹ Didaktiske avhandlinger er et naturlig felt å arbeide i for menn som har grunnlagt en ny stat – eller som prøver å redde en gammel, som Cicero. Debatten om Georg Sverdrups ikke-sanksjonerte skolereform vitner om at generasjonen var opptatt av å utdanne norske embedsmenn for den nye staten, og så til den klassiske antikken for sine forbilder. Jacob Rosted laget en retorisk lærebok basert på skotten Hugh Blairs nye retorikk, som et supplement til Quintilian. Ludvig Stoud Platou og Lyder Sagen utgav henholdsvis lærebøker i historie og deklamasjonsøvelser på et mildt fornorsket dansk, hvor øvelsene besto av tekstutdrag med handling fra den *norske* fortiden. Gitt at formålet var å utdanne embedsmenn, kan vi med «Rimelighed» forstå Falsens historieverk som en fornorsking og tilpassing av klassisk statsvitenskap, med eksempler fra norsk historie, og ikke romersk. Falsens format er mye større enn sine samtidiges.

Som jeg har vist, er ettertrykket ved de universelle innsiktene i Falsens historieskriving. Komparasjon, både historisk og «internasjonalt», er del av Falsens historiske tenkning i *Norgeshistorie*. Nordmennes oldtidsdyder har et konseptuelt og stundom eksplisitt slektskap med de maskuline, våpenorienterte og stoiske romerske og spartanske dydene. Drivkreftene i Falsens *Norgeshistorie* er universell dyd og universell statsmannskunst, ikke nasjonal partikularisme. Falsens retorikk og statsmannskunst setter *ars* over *natura*, for å låne Burkhardts berømte formulering, og gjør den store statsmannen til historiens herre.

Påvirkningen fra den klassiske republikanske tradisjonen blir synlig ved det tunge innslaget av kanoniske politiske litterære fellessteder, de minste byggestenene i Falsens historiske reisverk. Jeg har vist at Falsens statsmannspsykologi i sine grunnbestanddeler er tuftet på den

³⁹⁰ Inskripsjonen er på den upaginerte innsiden av tittelsiden: «inprimis videndum erit ei, qui rempublicam constituet, ut suum quisque teneat», Falsen og J. G. Adler, *Udkast til Constitution for Kongeriget Norge*, (Christiania, 1814). Det er en lett omskriving av Cicero, *de Officiis*, II.73, og jeg tror det er en snedig retorisk speilvendning av Ciceros kraftige forsvar for patrisiernes store gods til fattige norske odelsbønders fordel. *Merits further study*.

³⁹¹ Francis Bull, *Norges Litteratur*, 527

stoiske statsmannsfilosofiens kontrast mellom det tøylesløse og det vel regulerte. Tvedelingen av statsmannens «Charakter» i «List» og «Styrke» er likeledes forankret i klassiske litterære fellessteder, som Æsops (eller kanskje rettere Faedrus) fabler. Noen steder tar dette til og med form av spesifikke troper Falsen låner fra klassiske forfattere: som vi har sett lar Falsen Olaf Trygvesøn låne masken sin fra Cicero.³⁹²

Overbygningen i Norgeshistorie er fortellingen om folkets tap av maskulin dyd som årsaken til Norges selvstendighetstap. Denne dekadansefortellingen er en variant av den sykliske historieforståelsen som har fulgt den republikanske tradisjonen fra Polyb og Livius frem til 1700-tallets klassisistiske historikere som Montesquieu og Edward Gibbon. Som hos noen av disse forfatterne, er Falsens forståelse av den norske fortiden preget av et samspill mellom det partikulære hendelsesforløpet i *Norgeshistorie*, en universell patriotisk offentlig religion i forfall og like tidløse regler om statsmannens handlingsrom. Dermed er i grove trekk den kraftpatriotiske og hedenske republikken fra odelsmennes og Hlade-Jarlenes tid en «Forfatning i det Væsentlige liig den, der nu er gjenfødet iblandt os».³⁹³

Falsens dyd er «Manddom». Plikten mot fedrelandet, og særlig fedrelandets selvstendighet, settes foran de kristne dydene i *Norgeshistorie*. Den «milde» kristendommen i middelalderen omtales glimtvis som overtro og blendverk; Falsens patriotisme er militant og hedensk. Hlade-Jarlene, Sverre, Hakon Hakonson, Odin og Harald Haarfager er de beste statsmennene i *Norgeshistorie*. Falsen presumerer om dem alle at Statsmannen er fritenker, «skjøndt han viiste den udvortes Gudsdyrkelse tilbørlig Agtelse», er han «langt ophøiet over den Tidsalder, han levede i».³⁹⁴ Tapet av oldtidens frihet henger sammen med den hedenske religionens undergang, folkets tap av den «Fædrene-Troe, den de vel ikke uden Grund ansaae som et kraftigt Værn for deres Frihed»³⁹⁵ ved Olaf Trygvesøn og Olaf Digres tyranni og den kultiverte «romerske» religionens dekadanse og korrupperende virkning. Overbygningens lange syklus tar slutt når underbygningens små sykluser av statsmannskunst og tidens «Omstændigheder» ikke kan sparkes i gang på nytt ved å drepe uegnede (tyranniske) konger. Siden folkets dyd skulle gjenopprettet selvstendigheten i fraværet av en sterk og listig konge, ekstingveres Norges frihet når Sverres etterkommere dør ut.

³⁹² Falsen I, 207-8

³⁹³ Falsen I, forord s. IX

³⁹⁴ Dette om Harald Haarfager. Falsen I, 51

³⁹⁵ Falsen I, 245-6.

Falsens hedenskap er en borgerlig religion, innstiftet av Odin for å både «blende» folket, men også for å gjøre det stridbart og kraftig. Mesteparten av denne religionen er «Overtroe», men om den har en hard kjerne, er det troen på «Et almægtigt og evigt, høieste Væsen, Alfader (den Gamle, den Evige, det levende og forfærdelige Væsen, den Uforanderlige) [som] var, efter [Odins] Lære, alle Tings Skaber, Opholder og Bestyrer. Sjælen var et fra Legemet særskilt, udødeligt Væsen».³⁹⁶ Dette er en spesielt stridbar variant av opplysningstidens fritenkeri, og en god grunn til å sette opp et mangefasettert kongespeil Falsen kunne gjemme seg i.

At tyrannen Olaf Trygvesøn låner statsmannen Machiavellis maske, gir et uvanlig gjenskinn i Falsens kongespeil. I *Norges historie* er maktens mekanikk amoralsk, felles for tyranner og religionsstiftere, kirkemenn, odelsmenn, kvinner og konger. At Falsens republikanisme var av denne listige, maktrealistiske typen overrasket meg virkelig: det levner ikke mye rom for Francis Bulls «vårlig poetiske stemning», duftende av «romantisk historieoppfatning».³⁹⁷ Falsen er en streng, stoisk og romersk (eller spartansk?) republikaner; om med et listig smil bak embedsmasken. Klassifiseringen av Falsen som en *machiavellansk* republikaner er tentativ, og mest basert på statsmannskarakterens amoralitet i *Norges historie*; som jeg har antydnet, er mye av det flertydige i den republikanske statsmannsrollen allerede latent i Ciceros *de Officiis*. Cicero er som Falsen og Machiavelli: en snedig retoriker-statsmann som skjuler sine spor bak bevisst flertydighet.

Dedikasjonen til Kongen tror jeg, som jeg tidligere antydnet, at må forstås billedlig. Ingen *person* omtales i det dedikatoriske diktet. Christian Magnus Falsen unngikk å gå i Musikselskabet Harmoniens middager for å slippe å utbringe Carl Johans skål.³⁹⁸ Jeg tror at dette kongespeilet er stilet til landets nye suverén: Det norske folket og dets lærde, klassisk skolerte embedsmenn. Det kan vi ikke vite sikkert, for Falsen er flertydig.

Min freidige tittel til tross, jeg har ikke i denne oppgaven egentlig lykkes i å se «bak statsmannens maske»; jeg har bare skimtet *omrisset* av en maske. Jeg mener det er mer å lære

³⁹⁶ *Udsigt*, 99. Merk ellers Schnitler om periodens «fornufts-kristendom», *Op. Cit.*, 15

³⁹⁷ Oppgavens side 3.

³⁹⁸ Claus Pavels dagbok, 7. okt. 1817. Om Falsens upopulære og machiavellanske omposisjonering som «kongevann» i tiden rundt utgivelsen av *Norges historie*, sammenlign Pavels innlegg for 24. september 1818 med 24. august 1820. Claus Pavels, *Dagbøger for Aarene 1817-22*. Redigert av Ludvig Daae. (Christiania, 1904): sml. Østvedt, *Op. Cit.*, 397 flg. eller Koht, *Op. Cit.* for dette kontroverset nøkternt, selv om jeg vil presisere at jeg ikke konkluderer noe om dette – det er bare en strøtanke.

om statsmannen bak den ved en tettere og mer systematisk analyse av Falsens kongespeil. Ut over å si at Falsen er dypt forankret i den klassiske humanismens universalisme, og at han besitter overraskende få romantiske trekk, vil jeg bare gjøre én hard, avsluttende konklusjon: kongespeilet *Norgheshistorie* er en nøkkelttekst for å forstå Falsens politiske tenkning. Jeg har pekt på vesentlige mangler ved min fremstilling av firebindsverket i avslutningen på det tentative modelleringsforsøket mitt, og jeg håper snarlig å bli både utfylt og korrigert av andre historikere.

Etterord

Falsen baker inn historikere og retoriker-statsmenn i *Norgheshistorie*. Her skriver Falsen at Odin benytter seg av retoriske talehandlinger og ikler seg er et *prosopopoetikon*, et ansikt eller en maske.

I fotnoten til passasjen jeg kommenterte ovenfor, legger Falsen til en definisjon av skaldekunsten, for Odin er jo en «Skald»:

længe før Bogstavskrivten opfandtes, **betjente man sig af Vers til at forevige Erindringen om mærkværdige Tildragelser. Selv de borgerlige Love, Gudsyrkelsens Skikke** og hvad mere man vilde have bevaret for Efterslægten, **forfattede man deri**, og afsang dem efter visse Melodier, **for desto bedre at indprente dem i Hukommelsen.**³⁹⁹

I denne passasjen forteller Falsen leseren mer om Odins retoriske handlemåte. Skalden Odin forfatter «borgerlige Love og Gudsyrkelsens Skikke» på *vers*, som han «indprente(r) [...] i Hukommelsen». Dermed peker Falsen eksplisitt til topikklæren, argumentene som innlæres til *memoria* ved hjelp av myter og dikt, og brukes i *inventio*-stadiet av taleforberedelsen for å finne argumentene man skal bruke i en tale. Det er et av redskapene jeg har brukt for å analysere Falsens pragmatisk-retoriske argumentasjon i *Norgheshistorie*.

Myten om den fullkomne retorikeren som en prehistorisk statsmann som tar folket ut av den umælende og amoralske naturtilstanden er et vitenskapsfilosofisk litterært fellessted om

³⁹⁹ *Udsigt*, 101

fornuftens opphav og vesen; og en henvisning til de første passasjene i Ciceros ungdomsverk, den retoriske læreboken *de Inventione*.⁴⁰⁰

En av grunnene til at jeg personlig er overbevist om at det er et vitenskapsteoretisk metanivå i Falsens bok – et punkt som imidlertid er så subjektivt at jeg med god grunn ikke har tatt det med i selve oppgaven – er at jeg har opplevd det å lese Falsens *Norgeshistorie* som metodisk bevissthetstransformerende. I sommer leste jeg Cicero og utvalgte deler av Quintilian for å styrke mitt grep om eidsvollsmennenes latinskolelærdom. Da jeg av andre faglige årsaker skulle anvende dem etter å ha gjort denne analysen, fant jeg at mitt grep om Cicero og Quintilian var blitt sterkere av å lese Falsen.

Så undrer jeg meg: gitt at de små norske embedsmannsspirene ble lært opp til å imitere store forbilder, og derfor skulle lese Quintilian og Cicero på skolebenken, ser Falsen det som sin jobb å konstruere et norsk *de Officiis* for å lære dem statsmannskunst og embedsplikt? Og baker Falsen inn i *Norgeshistorie* en assosiasjon mellom den prehistoriske retorikerstatsmann-skalden Odin som stifter eller nyordner stater, som lager «borgerlige Love og Gudsyndens (Hedenske) Skikke», og alle andre senere statsmenn som også driver politiske talehandlinger? Og: assosierer han sin egen retoriske statsmannsgjerning med Cicero? Eller Odin? Er det mulig å vite noe om dette, eller er det bare en følelse man må leve med?

⁴⁰⁰ Cicero, *De Inventione*, I.1-6

Bibliografi

Andersen, Vilhelm. *Horats. Norden*. Bind 4. (Gyldendahl, København: 1948)

Andersen, Øivind. «'Det klassiske foldekast.' Romere og nordmenn omkring 1814» i *Mentalitetshistorie*. Redigert av Elsa Reiersen og Dagfinn Slettan. (Norsk Historikerforening, Trondheim: 1986), 69-79.

Andersen, Øivind. «Våre latinske grunnlovsfedre» i *Samtiden* 3:1989, 38-44.

Andersen, Øivind. «Georg Sverdrup – greskprofessor og grunnlovsmann» i *Klassisk forum* 2007:2, s. 61-90

Anderson, Benedict. *Imagined Communities; reflections on the origin and spread of nationalism*, (Verso, London: 1991).

Appel, Charlotte og Morten Fink-Jensen, *Dansk Skolehistorie. Tiden før 1780*. 1. bind. (Aarhus Universitetsforlag: 2008)

Aquinas, Thomas av, *On Kingship to the King of Cyprus*. Oversatt av Gerald B. Phelan. (Toronto: 1949)

Bagge, Sverre et al., *P. A. Munch; historiker og nasjonsbygger*. (Dreyers forl., Bergen: 2012)

Barthes, Roland. *Retorikken. En moderne innføring i den gamle retoriske kunst*. Oversatt av Knut Stene-Johansen. (Spartacus Forlag, Oslo: 1998)

Brun, Johan Nordahl. *Einer Tambeskielver, Et sørgespil i fem optog*. Faksimile. Redigert av Francis Bull. (Cammermeyers Boghandel, Oslo [1772] 1944).

Brun, Johan Nordahl. *Til Normænd om Troeskab mod Kongen og Kierlighed til Fædrelandet i Anledning af Einer Tambeskiælver*, (Cammermeyers Boghandel, Oslo: 1944)

Bull, Francis. «Chr. M. Falsens Læsning», *Historisk Tidsskrift*, V. Rekke, 8:1, 1912, s. 93-117.

Bull, Francis. *Norges Litteraturhistorie. Fra reformasjonen til 1814*. Bind II. (Aschehoug, Oslo: 1955), 527

Bull, Edv. og Einar Jansen (red.), *Norsk Biografisk Leksikon*, (H. Aschehoug & Co., Oslo: 1929). Ulike artikler.

Caesar, Gaius Julius, *The Gallic War*. Oversatt av H. J. Edwards. Loeb. (Cambridge, MA: 1917)

Cairns, Francis. *Generic Composition in Greek and Roman Poetry*, (Edinburgh: 1972)

- Cicero, *de Inventione*. Oversatt av H. M. Hubbard. Loeb. (Cambridge MA: 1949)
- Cicero, Marcus Tullius. *The Republic. [de Res Publica] The Laws*. Oversatt av Niall Rudd. (Oxford: 1998)
- Cicero, Marcus Tullius. *On Duties [de Officiis]*. Translated by M. T. Griffin and E. M. Atkins. (Cambridge: 1991)
- Cicero, Marcus Tullius. *Topica*. Oversatt og kommentert av Tobias Reinhardt. (Oxford: 2006)
- Cicero, Marcus Tullius. *Om Talekunst - De Oratore*. Oversatt av Hermund Slaattelid, (Oslo: Aschehoug, 2012).
- Condren, Conal. *Argument and Authority in Early Modern England, The presupposition of Oaths and Offices*. (Cambridge: 2006)
- Conley, Thomas M. *Rhetoric in the European Tradition*. (Chicago: 1994)
- Dahl, Helge. *Klassisisme og realisme. Den høgre skolen i Norge 1809-1869*. (Oslo: Universitetsforlaget, 1976)
- Daa, Ludvig Kr., *K. Magnus Falsen: et bidrag til Norges konstitutions historie*, (Brøgger og Christies Bogtrykkeri, Christiania: 1860)
- Eriksen, Anne. «Koppeinokulasjon i Norge», (*Norsk Historisk Tidsskrift* 03/2010, s. 346-66)
- Evju, Håkon. «Property, Patriotism and Self-Interest in the Debate over Odelsretten, the Norwegian Retrait lignager, 1759-1814», *Journal of Intellectual History and Political Thought*, 2012 Volum 1, s. 86-109
- Evju, Håkon. «Velstandens forbannelser» i *Veivalg for Norden 1809-1813*. Redigert av Bård Frydenlund og Odd Arvid Storsveen. (Akademika, Oslo: 2013), s. 57-73.
- Evju, Håkon *Ancient Constitutions and Modern Monarchy. Historical Inquiry and Enlightened Reform in Denmark-Norway, c. 1730-1814*. PhD-avhandling. (Universitetet i Oslo: 2014).
- Falsen, Christian Magnus. *Norges Odelsret med Hensyn paa Rigets Constitution*, (Bergen, 1815)
- Falsen, Christian Magnus. *Geographisk Beskrivelse over Kongeriget Norge og Udsigt over dette Lands ældste Historie og Forfatning som en Indledning til Norges udførligere Historie*, (Lehmann, Christiania: 1821)
- Falsen, Christian Magnus. *Kongeriget Norges Historie under Harald Haarfager og hans mandlige Descendenter*. Fire bind. (Jacob Lehmann, Christiania: 1823-4)
- Fichte, Johann Gottlieb. *Addresses to the German Nation*. (Cambridge: 2008).

Ford, Franklin L., *Robe and Sword: the regrouping of the French aristocracy after Louis XIV*, (Harper & Row, New York: 1965)

Fulsås, Narve. *Historie og nasjon*, (Universitetsforlaget, Oslo: 1999)

Gadamer, Hans-Georg. «Hermeneutics and Historicism» i *Truth and Method*. (Bloomsbury, London: 2013), 528-68.

van Gelderen, Martin og Quentin Skinner (Red.) *Republicanism. A shared European Heritage*. 1. bind. (Cambridge, 2002)

Gundersen, Karin og Magne Malmanger (Red.), *I fortidens speil. Klassikk og Klassisisme i vestens kultur*. (Aschehougs forlag, Oslo: 1998)

Halvorsen, J. B. *Norsk Forfatter-Lexikon 1814-1880*, Den norske forlagsforening, (Kristiania: 1888)

Herodot, *Herodots Historie*. Første bind. Oversatt av Henning Mørland. (Oslo: 1998)

Hobbes, Thomas. *Leviathan*. Redigert av Michael Oakeshott. (Oxford: 1946)

Holberg, Ludvig. *Heltinde-Historier*. Tolvte del av *Udvalgte Skrifter*. Redigert av K. L. Rahbek, (Kjøbenhavn: 1807)

Hubbard, William et al., *Making a Historical Culture: Historiography in Norway*, (Oslo: 1995)

Huizinga, Johan, *Men and Ideas. History, the Middle Ages, the Renaissance*. Oversatt av James Holmes og Hans van Marle. (Princeton: University Press, 1984)

Høverstad, Torstein. *Norsk Skulesoga. 1: det store Interregnumet 1739-1827*. (Steenske Forlag, Oslo: 1918).

Johannesen, Georg. *Rhetorica Norvegica*. 2. opplag (Cappelens Forlag, Bergen: 2001)

Kant, Immanuel. *Den evige fred, en filosofisk plan*. Oversatt av Øystein Skar. (Aschehoug, Oslo: 2002)

Keyser, Rudolf. *Norges Historie*. Første bind. (Rygh, Christiania: 1866)

Kjeldsen, Jens E. *Retorikk i vår tid. En innføring i moderne retorisk teori*. 2. Utgave. (Oslo: Spartacus forlag, 2006)

Koselleck, Reinhold. *Futures past. On the Semantics of Historical Time*. (MIT Press, London: 1985)

Lintott, Andrew. *The Constitution of the Roman Republic*, (Oxford: Oxford University Press, 1999)

- Livius, Titus. *The History of Rome [Ab Urbe Condita]*, oversatt av Benjamin Oliver Foster. Bok 1-2. Loeb. (Cambridge MA: Harvard University Press, 1919)
- Machiavelli, Niccolo. *Discorsi; Om fyrster*, Oversatt av Jon Bingen. (Vidar, Oslo: 2013)
- Michalsen, Dag (red.), *Forfatningsteori møter 1814*. (Oslo: 2008)
- Mjelve, Leidulf. *Historie; historieskriving frå antikken til i dag.*, (Dreyers forl., Bergen: 2010).
- [Mommsen, Theodor (red.)] *Digesta Justiniani*. Oversatt og redigert av Theodor Mommsen, Paul Krueger, og Alan Watson. (Philadelphia: 1985)
- Montesquieu, Charles Secondat *The Greatness of the Romans and their Decline*, (Hackett, Indianapolis: 1999)
- Paludan, J., *Det Høiere Skolevæsen i Danmark Norge og Sverig*. (Priors Hof-Boghandel, Kjøbenhavn: 1885)
- Pavels, Claus. *Dagbøger for Aarene 1817-22*. Redigert av Ludvig Daae. To bind. (Christiania, 1899-1904)
- Pocock, J. G. A. *The Machiavellian Moment. Florentine Political Thought and the Atlantic Republican Tradition*. (Princeton: [1975] 2003),
- Pocock, J. G. A. *The Ancient Constitution and the Feudal Law*, (Cambridge: 1987)
- Quintilianus, Marcus Fabius, *Institutio Oratoria*. Oversatt av H.E. Butler. Punktvis lesning av enkelte bøker, særlig 5, 9-12. Loeb. (Cambridge MA: 1919-22)
- Quintilianus, Marcus Fabius, *Romersk retorikk*, innledning og oversettelse ved Hermund Slaattelid, (Oslo: Det norske Samlaget: 1993)
- Rask, Rasmus, «Ottars og Ulfsteens korte Reiseberetninger med dansk Oversættelse, kritiske Anmærkninger og andre Oplysninger», i *Det skandinaviske Litteraturselskabs Skrifter*. Ellefte Aargang. (Kjøbenhavn: 1815)
- Rosted, Jacob. *Forsøg til en Rhetorik*. Redigert av Amund Børdahl, (Forlag1, Oslo: 2007)
- Rosted, Jacob. *Forsøg til en Rhetorik i et Udtog af Hugo Blairs Forelæsninger over Rhetoriken, med Hensyn til Underviisningen i de lærde Skoler*, (Christiania: N.J. Berg, 1810)
- Sagen, Lyder. *Dansk Læse- og Declamations-Øvelses-Bog for Børn og Ungdommen*, (Bergen: Envoldsen, 1808)
- Schama, Simon. *Citizens. A Chronicle of the French Revolution*. (Random House, NY: 1989)

- Schnitler, Carl W. *Slegten fra 1814. Studier over norsk embedsmanskultur i klassicismens tidsalder 1814-40*. (Aschehoug, Kristiania: 1911).
- Skinner, Quentin. «The Origins of the Calvinist Theory of Revolution» i *After the Reformation*, redigert av Barbara Malament, (London: 1980), s. 309-30
- Skinner, Quentin. *Reason and Rhetoric in the Philosophy of Hobbes*, (Cambridge: 1996)
- [Stortingsforhandlinger] *Kongeriget Norges andet ordentlige Storthings Forhandlinger i Aaret 1818*. Red. av Poul Holst. Andre og femte bind. (Grøndahl, Christiania: 1820)
- Sturlason, Snorre. *Kongesagaer*. Oversat af Gustaf Storm. (Stenersen, Kristiania: 1900)
- Schøning, Gerhard. *Norges Riiges Historie. Deel 3. Rigets Historie fra Kong Hagen Adelstein-Fostres Død til Kong Olaf Trygvesøns Ankomst til Regjeringen*. Redigert og utgitt ved Peter Frederik Suhm. (Mumme & Faber, 1781).
- Tacitus, Gaius Cornelius, *Agricola og Germania*. Oversatt av Trygve Width. (H. Aschehoug, Oslo: 1968)
- Tacitus, Gaius Cornelius, *Agricola and Germany*. Oversatt av Anthony Birley. (Oxford University Press: 1999)
- Taylor, Lily Ross, *Party Politics in the Age of Caesar*. (London: University of California Press, 1949)
- Vergilius Maro, Publius, *Vergils Aeneide*, På dansk af Otto Steen. (Gyldendahl, København: 2007)
- Vergilius Maro, Publius, *Aeniden, sang II, IV og VI*. Oversatt av Kristen Gundelach. (Dreyer, Oslo: 1967)
- Vestheim, Gjert og Mathilde Skoie (red.) *Antikken i ettertiden*. (Universitetsforlaget, Oslo: 2009)
- Vinge, Louise (red.) *Tegnér och retoriken*. Redigert av Louise Vinge. (Rhetor forlag, Lund: 2003).
- Viroli, Maurizio og Norberto Bobbio, *The Idea of the Republic*, Oversatt av Allan Cameron. (Polity Press, Cambridge: 2003)
- Viroli, Maurizio, *For Love of Country. An Essay on Patriotism and Nationalism*. (Oxford: Clarendon Press, 2003)
- Washington, George. *Farewell adress*. Yale Law School Avalon Project, nettside:
http://avalon.law.yale.edu/18th_century/washing.asp

- Wergeland, Henrik. *Norges Konstitutions Historie*. (Cappelens forlag, Oslo: 1958).
- Weststeijn, Arthur, *Commercial Republicanism in the Dutch Golden Age*. (Brill, Leiden: 2012)
- Winsnes, A. H., *Johan Nordahl Brun: en monografi*. (Kristiania: 1919)
- Winsnes, A. H. *Det norske Selskab 1774-1812*. (Aschehoug, Kristiania: 1924)
- Yarrow, Liv Maria. *Historiography at the End of the Republic* (Oxford: Oxford University Press, 2006)
- Yates, Frances. *Astraea. The Imperial Theme in the Sixteenth Century*. (London: Routledge, 1975)
- Yates, Frances. *The Art of Memory*, (London: 1999)

Kilder:

Forordning angaaende Skoole-Væsenets Forbedring ved de publique Latinske Skoeler og hvad den studerende Ungdom, der saavel fra publiqv som privat Information kommer til akademiet skal gjøre Reede for, av 1775. Faksimileutgave ved A. E. Aasland et al., *Skolehistoriske aktstykker*. Nr. 15. (Oslo: 1963).

Forordning angaaende de lærde Skoler i Danmark og Norge. (Johan Frederik Schultz, Kjøbenhavn: 1809)

Encyclopédie ou Dictionnaire raisonné des sciences, des arts et des métiers, par une Société de Gens de lettres. Redigert av Denis Diderot og Jean le Rond d'Alembert. 3. bind (Paris, 1752-65), lest fra universitetet i Chicagos digitaliserte utgave, *the ARTFL Encyclopédie Project*, artfl-project.uchicago.edu.

Det skandinaviske Litteraturselskabs Skrifter. Ellefte Aargang. (Kjøbenhavn: 1815)